

ISO-BRITANNIA ESIKUVANA TULEVAISUUDEN KAUPUNKIPIENTALOLLE

DIPLOMITYÖ, Jaakko Utriainen

ISO-BRITANNIA ESIKUVANA
TULEVAISUUDEN KAUPUNKIPIENTALOLLE

Jaakko Utriainen
Diplomityö 2016
Valvoja: Hannu Huttunen
Ohjaaja: Ilkka Törmä

Arkkitehtuurin laitos
Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Aalto-yliopisto

Tiivistelmä

Tekijä: Jaakko Utriainen
Työn nimi: Iso-Britannia esikuvana tulevaisuuden kaupunkipientalolle
Laitos: Arkkitehtuurin laitos
Professuuri: Asuntosuunnittelu
Professuurin koodi: A-52
Työn valvoja: Professori Hannu Huttunen
Työn ohjaaja: Arkkitehti Ilkka Törmä
Sivumäärä: 150
Vuosi: 2016
Kieli: suomi

Kaupunkipientalot ovat viime vuosina herättäneet paljon kiinnostusta Suomessa. Kiinnostukseen nähden toteutuneet kohteet ovat kuitenkin vielä vähissä eikä suomalaisen kaupunkipientalon tulevaisuudessa mikään ole vielä varmaa. Näistä lähtökohdista katsoen, tämä diplomityö toimii puheenvuorona suomalaisen kaupunkipientalon alkuvaiheessa. Työssä paneudutaan Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuriin ja pohditaan, miten se voisi toimia esikuvana Suomen kaupunkipientaloille.

Työ jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäisessä tutustutaan Iso-Britannian kaupunkipientalon kehitysvaiheisiin keskiajalta nykypäiviin asti, joiden kautta etsitään maan kaupunkipientaloille tyypillisiä piirteitä. Tutkimuksen perusteella esiin nostetaan muuntojoustavuus, kaupunkipientalojen standardointi ja soveltuvuus kaikille yhteiskuntaluokille. Toisessa osuudessa siirrytään Suomeen ja pohditaan talotyyppin tulevaisuuden ohella Iso-Britannian mahdollisuuksia toimia esikuvana suomalaiselle kaupunkipientalolle. Toisen osuuden lopuksi esitellään suunnitelma, jonka avulla Iso-Britanniasta valittuja ominaisuuksia kokeillaan käytännössä. Suunnitelma konkretisoi tutkimuksessa esiin nousseet asiat: sen avulla työn kirjallisen osuuden tulokset käännetään arkkitehtuurin kielellä ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi.

Suunnitelman perusteella voidaan päätellä, että muuntojoustavuus on kaupunkipientalolle erittäin luonteva piirre. Lisäksi kaupunkipientalot soveltuvat monenlaisten asuinkuntien talotyyppiksi toisin kuin Suomessa on viime aikoina ajateltu. Iso-Britannian tarjoaman esimerkin mukaan kaupunkipientalot taipuvat myös pieniksi asunnoiksi ilman, että suurempaa taloa tarvitsisi jakaa osiin. Talotyyppin haasteet Suomessa eivät ehkä olekaan kaupunkipientalojen suunnittelussa vaan muissa yhteiskunnan osa-alueissa kuten kaavoituksessa, rakentamismääräyksissä ja rakentamisessa.

Hakusanat: kaupunkientalo, townhouse, asuntoarkkitehtuuri, Iso-Britannia, tiivis ja matala

Abstract

Author: Jaakko Utriainen
Title in english: United Kingdom as an exemplar for future townhouse
Department: Department of Architecture
Professorship: Housing Design
Code of the professorship: A-52
Thesis supervisor: Professor Hannu Huttunen
Thesis instructor: Architect Ilkka Törmä
Number of pages: 150
Year: 2016
Language: Finnish

Townhouses have caught much attention in Finland during the recent years. Yet, there are only a handful of completed townhouse projects nationwide and the future of Finnish townhouse seems uncertain. Looking from this starting point, this master’s thesis forms a statement during the first steps of Finnish townhouse. Thesis concentrates on townhouse architecture in United Kingdom and its possibilities to provide inspiration for future Finnish townhouse.

The structure of the thesis is divided in two parts. The first part familiarizes us with the development of townhouses in United Kingdom from Middle Ages to present day by presenting historical developmental phases and their typical features. According to the research, adaptability, standardizing and suitability for all British social classes are essential key elements of British townhouse architecture. The second part brings us to Finland. Future of Finnish townhouse is discussed from the point of view of possible impact United Kingdom could provide. Lastly, a townhouse design is provided in which the selected features are explored in practice. The design is used to concretize the written part of this thesis and translate the results to the architectural language.

It can be argued that adaptability is a very natural feature for townhouses to have as learned from the design process. Furthermore, townhouses can provide housing for different kinds of residents contrary to the current beliefs in Finland. Townhouse architecture of United Kingdom provides an example proving that townhouses can form small apartments without dividing a larger house into smaller ones. Challenges of Finnish townhouses don’t necessarily revolve around housing design. Instead, town planning, building regulations and building industry form major questions to be answered before townhouse can become a part of Finnish culture.

Keywords: terrace house, terraced house, townhouse, housing design, United Kingdom

Sisällysluettelo

Johdanto	8	II: Tulevaisuuden kaupunkipientalo: Iso-Britanniasta Suomeen	104
Työn rakenne	8		
Määritelmä	10	Kaupunkipientalo Suomessa	106
Konteksti	10	Miksi kaupunkipientaloja?	106
		Mihin rakennetaan?	107
I: Iso-Britannian kaupunkipientalon kehitysaskeleita historiasta nykypäivään	12	Kenelle kaupunkipientalo sopii?	107
		Kuka kaupunkipientalon rakentaisi?	108
Keskiaikainen rivitalo	14	Minkälaista saisi olla?	109
Majatalo, kauppiastalo ja rivitalo	16		
Rivitalosta esikuva tuleville vuosisadoille	20	Case study: suomalainen neljän kaupunkipientalon järjestelmä	112
Georgiaaninen klassikko	22	Suunnitelman lähtökohdat	114
Maalta kaupunkiin	24	Tyyppi I: “ <i>Seläkäs</i> ”	116
Spekulatiivinen rakentaminen ja rakentamismääräykset	24	Tyyppi II: “ <i>Korkea seläkäs</i> ”	120
“Klassisen” townhousen pohjaratkaisu	30	Tyyppi III: “ <i>Kolme ylhäällä, yksi alhaalla</i> ”	124
Julkisivu: edustava etumus	34	Tyyppi IV: “3x2”	128
Kaupunkipientaloiden klassikko	38	Aluesuunnitelma: Kumpulan kaupunkipientaloalue	132
Kylpylä- ja rantakaupunkien townhouset	40	Tulokset	142
Kylpyläkaupungit	42		
Luonnonvalo ja meri-ilma: parvekkeet, kuistit ja erkkerit	44	Lähdeluettelo	144
Kaupunkiaukiot	48		
Irti “klassisesta” townhousesta ja kohti uusia ihanteita	50		
Viktoriaaninen kaupunkipientalo	52		
Teollistuminen ja esikaupungistuminen	54		
Luokkayhteiskunta Iso-Britannian kaupunkipientaloissa	56		
Lontoon neljän luokan kaupunkientalojärjestelmä	58		
Yksityisyyden kasvu ja erikoistuneempi koti	60		
Muutokset julkisivussa	65		
Kaupunkipientalon suosio hiipuu	67		
Esikaupungin standarditalo	68		
Pienet townhouset	70		
Väestöräjähdys	72		
“Back-to-back”	74		
“Two-up-two-down”	79		
Usean asunnon kaupunkientalot	82		
Työväenluokka kaupunkientalossa	84		
Miniatyyrikaupunkipientalo	86		
Nykyaikainen nZEB townhouse	88		
1900-luvun hiljaiselo ja uusi suosio	90		
Nykyaikainen town house	91		
Energiatehokkuus Iso-Britannian kaupunkientaloissa	98		
Kaupunkientalot nyt ja tulevaisuudessa	100		
Yhteenveto: Iso-Britannian kaupunkientaloarkkitehtuuri pähkinänkuoressa	102		

Johdanto

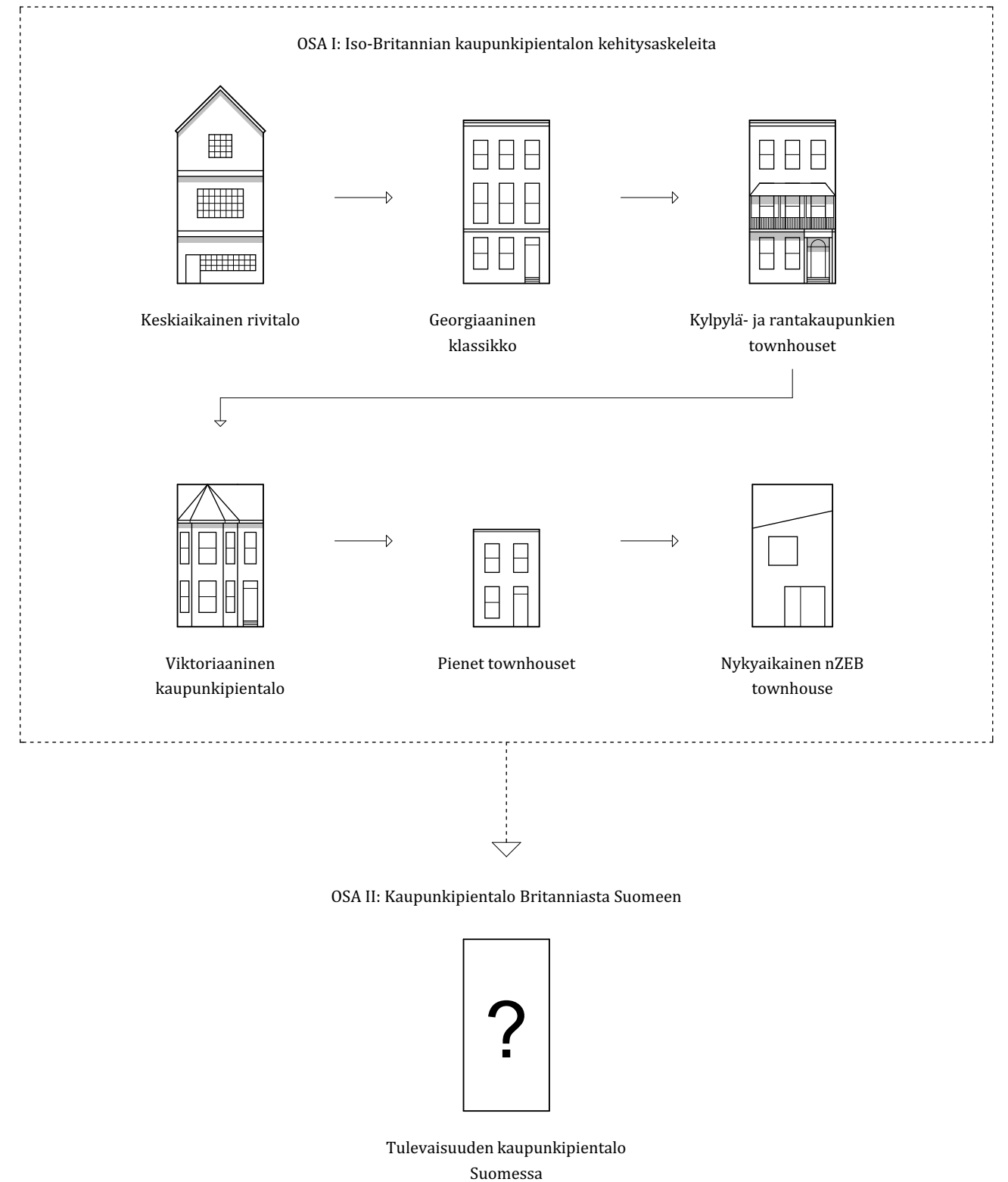
Aalto yliopistossa on viime vuosina tehty kaksi diplomityötä eurooppalaisiin kaupunkipientaloihin liittyen. Emilia Ellilä (2014) on tehnyt diplomityönsä Alankomaiden ja Tina Ullrich (2014) Saksan kaupunkipientaloista. Tämä työ liittyy tähän sarjaan keskittyen kolmannen eurooppalaisen valtion, Iso-Britannian, kaupunkipientaloihin. Henkilökohtaiseksi aiheen tekee yhdeksän kuukauden asumisjaksoni Lontoossa vuosina 2014–2015.

Työn rakenne

Työ pyrkii vastaamaan kysymykseen, missä mielessä Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuri voisi toimia esikuvana tulevaisuuden suomalaiselle kaupunkipientalolle. Työllä on selkeä kaksiosainen rakenne, jonka ensimmäisessä osassa perehdytään Iso-Britannian townhouse -arkkitehtuurin kehitysvaiheisiin sen varhaisista ajoista nykypäivään saakka. Osuus on luonteeltaan tutkimuspainotteinen, jossa tärkeä rooli on tutkimuskirjallisuudella ja esimerkkikohteilla. Tutkimuksen pohjalta määritellään tärkeimmät ja merkittävimmät Iso-Britannian kaupunkipientalojen kehitysaskeleet. Tarkoitus on eritellä miksi valitut perustyyppit ovat tärkeitä, mikä tekee juuri niistä erityisiä ja mikä johti niiden kehittymiseen sekä niiden historiallista kontekstia, vaikutuksia tulevaan ja paikkaa koko kaupunkipientalojen kehityksen kaaressa. Tutkimuskysymyksen kannalta olennaista on etsiä ominaisuuksia, jotka voisivat toimia myös Suomen olosuhteissa ja muodostaa riittävän kattava kokonaiskuva Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurista. Työn toinen osuus keskittyy Suomen kaupunkipientalojen tulevaisuuteen. Osuudessa pyritään selvittämään, minkälaiset edellytykset kaupunkipientalorakentamisella on tulevaisuudessa, minkälaista se olisi ja miten Iso-Britannia voisi toimia esikuvana suomalaiselle kaupunkipientalolle. Lopuksi esitetään esimerkinomainen tyyppisuunnitelma, jonka avulla edellä mainittuihin kysymyksiin vastataan. Suunnitelman tarkoituksena on konkretisoida työn tulokset ja toimia puheenvuorona Suomen kaupunkipientaloarkkitehtuurin kehityksen alkuvaiheessa.

Työn ensimmäisessä osassa perehdyn tutkimuskirjallisuuteen, jota tuetaan analysoimalla eri aikakausien kaupunkipientaloja ja niiden pohjapiirustuksia. Tarkoitus on selvittää, mitkä seikat vaikuttivat Britannian kaupunkipientalojen arkkitehtuuriin ja sen kehitykseen. Työssä pyritään tunnistamaan kaupunkipientalon kehityksen kannalta tärkeimmät kehitysvaiheet ja niiden ominaispiirteet. Painopiste kehitysvaiheita määriteltäessä on pohjaratkaisuilla ja julkisivuilla sekä jossain määrin kaupunkikuvalla. Työn toisessa osuudessa keskitytään analysoimaan suomalaisen kaupunkipientalon tulevaisuutta ja ensimmäisessä osuudessa opittuja asioita. Käytettävänä metodina on “research by design”, minkä avulla tutkimuksen asettamiin kysymyksiin vastataan käytännön suunnitelman tasolla. Työn ensimmäinen osa koostuu siis taustatiedon kartoittamisesta. Varsinaiseen tutkimuskysymykseen vastataan toisessa osassa.

Aalto-yliopistossa on meneillään Energy Efficient Townhouse -tutkimushanke, johon työ myös liittyy. Kestävän kehityksen mukaiset nollaenergiaperiaatteet ja -tavoitteet ovat siis osa työtä. Tulevaisuuden rakentaminen tulee varmasti olemaan yhä enemmän kestävän kehityksen mukaista, mikä koskee myös rakennettua ympäristöä. Työssä pohdinkin, millä tavalla energiatehokkuus on otettu huomioon Iso-Britannian kaupunkipientaloissa ja voisiko siitä ottaa oppia Suomessa.

Kuva 1. Diplomityön rakennekaavio

Määritelmä

Iso-Britannialle tyypillinen termi kaupunkipientalolle on ”townhousen” lisäksi ”terrace house” tai ”terraced house”. Muthesiuksen (1982) mukaan nimitys saattaa tulla sanasta ”penger”. Oxfordin sanakirjan mukaan ”terrace” voikin tarkoittaa rivitaloja, jotka on nostettu yleisen maantason yläpuolelle tai nousevaan maastoon. Se voi tarkoittaa myös taloriviä, joka on yhtenäinen ja nostettu vähän (jos ollenkaan) tien korkeuden yläpuolelle. Määritelmällä townhouse on voitu Iso-Britanniassa tarkoittaa periaatteessa mitä tahansa kaupungissa sijaitsevaa asuinrakennusta kuten suuria kauppiastaloja tai jopa aateliston ”kaupunkimajataloja” (Cook 1968, 188). Suomessa kaupunkipientalolle ei ole vakiintunut vielä yhtä oikeaa termiä. Useimmiten käytetään englanninkielistä ”townhouse” -termiä, mutta myös suomalaisia termejä kuten kaupunkitalo tai kaupunkipientalo on ehdotettu. Tässä työssä käytettäväksi termiksi on valittu ”kaupunkipientalo”.

Talotyyppinä kaupunkipientalo sijoittuu rivitalon rinnalla omakotitalon ja kerrostalon välimaastoon. Kaupunkipientalot luovat rivitaloihin verrattuna urbaanimpaa kaupunkirakennetta sallien omakotitalomaisen asumisen olemassaolon myös kaupungissa. Omakotitaloihin verrattuna kaupunkipientaloilla voidaan luoda tarpeeksi tiivistä kaupunkirakennetta monipuolisten palveluiden ja toimintojen tukemiseksi. Kaupunkipientalot toimivat luontevana siirtymänä maalta kaupunkiin, löyhästä tiiviiseen. Ne muodostavat viihtyisiä katutiloja: pitkät kaupunkipientalorivistöt muodostavat selkeät reunat katualueelle pitäen mittakaavan kuitenkin miellyttävänä ja ihmisläheisenä (Kartastenpää 2016). Jokaisella kaupunkipientalolla on oma sisäänkäyntinsä, joka avautuu suoraan kadun tuntumaan. Sisäänkäyntien tiivis rytmi tekee katutilan tunnelmasta aktiivisemmän verrattuna kerrostalojen mykille pohjakerroksille. Myös julkisten ja yksityisten tilojen suhde jäsentyy luonteikkaasti kaupunkipientaloissa. Julkisesta katutilasta päästään puoliyksityisen ”etupihan” kautta yksityisempiin sisätiloihin, missä yksityisimmät tilat sijaitsevat korkeammalla, julkisemmat matalalla. Talon sisältä on yleensä pääsy pienehkölle yksityiselle takapihalle, jota usein pidetään kaupunkipientalon vetonaulana.

Kaupunkipientalo sopii talotyyppinä löyhien pientaloalueiden ja tiiviiden kerrostaloalueiden välille niiden muodostaessa melko tiivistä kaupunkirakennetta. Erot suomalaisen rivitalon ja kaupunkipientalon välillä eivät ole aina kovin yksiselitteisiä. Usein näistä eroista korostetaan kiinteistön omistussuhdetta: rivitalot ovat yhtiömuotoisia ja kaupunkipientalot sijaitsevat omalla tontilla. Todellisuudessa kaupunkipientalojakin voidaan rakentaa kumpaa tahansa omistusmuotoa käyttäen. Toinen, ehkä merkittävämpi ero on talotyyppien muodostamilla kaupunkirakenteilla. Siinä missä kaupunkipientalo muodostaa urbaania ympäristöä, suomalainen rivitalo ei sitä yleensä tee. Rivitalot eivät ole yleensä yhtä läheisessä suhteessa julkiseen katutilaan kuten kaupunkipientalot, vaan ne kääntävät selkänsä kadulle muodostaen yksityisempiä saarekkeitä kortteleiden sisäosiin.

Konteksti

Kaupunkipientalo on ollut tyypillisin asumismuoto Iso-Britanniassa useita vuosisatoja. Merkittävin osa Iso-Britannian kaupunkipientalorakentamisesta on ”terraced house” -taloja, joihin törmää jokaisessa Englannin kaupungissa. Tämä diplomityö rajautuu tähän terraced house -talotyyppiin ja sen kehitykseen juuri sen merkittävyyden ja yleisyyden vuoksi. Työ rajautuu myös suurilta osin Englantiin ja osin Walesiin, sillä Skotlannissa hallitseva talotyyppi ei suinkaan ole kaupunkipientalo vaan sille ominainen kerrostalotyyppinen, korkeampi asuinrakennus tai ”tenement”. Nämä asuinrakennukset saattoivat olla jopa kymmenkerroksisia. Siinä missä Englannin kaupunkipientalo oli tarkoitettu yhdelle perheelle, Skotlannin ”tenement” oli jaettu usean perheen kesken yleensä siten, että yhdellä perheellä oli hallussaan yksi kerros. Tämä teki asumisesta horisontaalista Englannin vertikaalisuuteen verrattuna. (Cook 1968, 188) Skotlanti oli pitkään erillinen valtionsa, jonka historia, geopoliittinen asema, yhteiskunta ja lait johtivat erilaiseen rakennuskantaan. (Barley 1986, 281; Summerson 1993, 499). Walesissa sen sijaan ei ehkä ollut tarpeeksi merkittäviä kaupunkia kaupunkipientalon kehityksen kannalta sen koostuessa

pääasiassa pienistä maalaiskylistä. Toisaalta ainakin teollisen vallankumouksen yhteydessä Walesiinkin tehtiin pieniä omintakeisia kaupunkipientaloja. (Chapman ym. 1971, 279-298) Niiden merkitys Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurissa jää kuitenkin vähäiseksi. Iso-Britannian muodostavista maista Englanti onkin selkeästi tärkein kaupunkipientalon kehityksen kannalta.

Kaupunkien mittakaavassa Lontoon vaikutusta Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuriin ei voida väheksyä. Muthesiuksen (1982) korostaa kaupunkipientalojen kehityksen olleen aluksi pitkälti suurkaupungin vastuulla, vaikka myöhemmin muidenkin kaupunkien rooli oli suuri. Muun muassa kylpylä- ja merenrantakaupungeissa kaupunkipientalot saivat aivan uusia piirteitä 1700-luvulta lähtien. 1800-luvulla sen sijaan teollisuuskaupungeissa kehittyivät pienet kaupunkipientalot, jotka koostaan ja ristiriitaisesta historiastaan huolimatta ovat merkittäviä kehitysaskelaita Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurin kehityskaavassa.

Kaupunkipientalon historiallisesta merkittävyyydestä Britanniassa kertoo se, että vuonna 1911 vain noin 3 prosenttia Englannin ja Walesin asunnoista oli kerrostaloasuntoja ja noin 10 prosenttia oli omakotitaloja tai paritaloja. Asuintalojen suuri enemmistö oli erilaisia riviin, 1700-luvulta lähtien rakennettuja pieniä tai suuria kaupunkipientaloja, joita rakennettiin samalla reseptillä niin pieniin kuin suuriin kaupunkeihin. Britannian kaupunkipientaloa ei sidottu mihinkään tiettyyn ympäristöön. vaan niitä löytyy niin kaupunkien ydinkeskustoista kuin esikaupungeistakin. (Muthesius 1982, 1)

Missä ovat kaupunkipientalon juuret ja sen pysyvyyden syyt Englannissa? Ehkä kaupunkipientalo yksinkertaisesti edustaa yhtä asunnon perustyyppiä ja niitä on rakennettu pitkän aikaa monissa maissa. (Muthesius 1982, 145) Toisaalta myös maan hintaa voidaan pitää osasyynä kaupunkipientalon suosioon: Iso-Britanniassa maa ei ollut yhtä kallista manner-Eurooppaan verrattuna, millä voitaisiin perustella tehottomampi rakentaminen. Lisäksi muualla Euroopassa ja Skotlannissa kaupunkien muurit rajoittivat kaupunkien laajenemista, mikä johti suurempaan tiiviyteen muurien sisällä aina kerrostalon kehittymiseen saakka. Kun muureja ei enää tarvittu, oli kerrostalorakentamisen perinnettä enää vaikea hylätä. Englannissa vastaavaa kehitystä ei tapahtunut, sillä tarve kaupunkien suojaamiseksi muurein katosi paljon aikaisemmin poliittisen tilanteen ja maantieteellisen sijainnin takia. (Daunton 1983, 61-64) Rakentamisen ja asumisen kulttuurilla on varmasti ollut suuri vaikutus kaupunkipientalon pitkäaikaiseen suosioon Britanniassa. Kulttuuriset piirteet voivat olla niin juurtuneita, että suuntaa voi olla hyvin vaikea muuttaa.

Vaikka kaupunkipientalo on ollut osa monen Euroopan maan rakennuskantaa jo useiden vuosisatojen ajan, Suomessa se ei ole vielääkään saanut kunnolla jalansijaa. Tämän hetken Suomessa kaupunkipientaloa lähinnä on rivitalo, joita on rakennettu Suomessa suuremmissa määrin vasta hiukan yli puoli vuosisataa ja jonka juuret ovat 1900-luvun alun puutarhakaupunki-ideologiassa. (Nikula 2014, 7). Yleistyessään rivitalot aseteltiin väljästi esikaupunkimaiseen ympäristöön maastonmuotojen mukaan eikä niiden suhdetta katuun pidetty tärkeänä (Jalkanen ym. 2012, 9). Suomi teollistuiikin Euroopan suurvaltoihin nähden myöhään, mikä viivästytti myös kaupungistumista. Voisiko suomalaisen rivitalon erot kaupunkipientaloon selittyä osin sillä, että kun Suomessa viimein herättiin uuden talotyyppin tarpeeseen 1900-luvun alussa, Euroopassa silloin vallalla oleva puutarhakaupunki-ideologia esitteli meille urbaanista luonteestaan riisutun kaupunkipientalon, rivitalon?

I: Iso-Britannian kaupunkipientalon kehitysaskeleita historiasta nykypäivään

Tässä työn ensimmäisessä osiossa on tarkoitus tunnistaa ja esitellä tyypillisimmät Iso-Britannian kaupunkipientalon kehitysaskeleet. Tavoitteena on tutkia, mitkä ominaisuudet olivat tyypillisiä tietyille kaupunkipientalon kehitysaskeleille ja mitkä asiat johtivat kyseiseen kehitykseen. Myöhemmin pohdin, mitkä näistä ominaisuuksista olisi toteutettavissa myös suomalaisessa kaupunkipientalossa ja näin ollen päätellä, miltä osin brittiläinen kaupunkipientaloarkkitehtuuri soveltuisi Suomen olosuhteisiin.

Koska kaupunkipientalo on Iso-Britanniassa erittäin yleinen, kyseisen talotyyppin historiaa ei luonnollisesti koko laajuudessaan pystytä yksityiskohtaisesti esittämään. Sen sijaan tässä osiossa pyritään tuottamaan kokonaiskuva aiheesta ja tarpeeksi kattava läpileikkaus Britannian kaupunkipientalon historiasta sen hyödyntämiseksi suomalaiseen kontekstiin. Yksittäisten suunnittelijoiden, arkkitehtien ja kohteiden merkitys pieneneekin etsittäessä tyypillisimpiä Iso-Britannian kaupunkipientalon malleja. Tämä muodostaa kuitenkin dilemman: tehtävänä on yleistää ja yksinkertaistaa mielettömän suuri kokonaisuus, joka on moninaisuudessaan riippuvainen yksittäisten ihmisten päätöksistä ja toiminnasta. Yhtä vedenpitävää matemaattisen tarkkaa mallia ei voida rakentaa, mutta havaintoja yhtäläisistä piirteistä on mahdollista tehdä. Keskiössä ovat siis tavalliset ja jopa arkiset standardiratkaisut.

Olen valinnut seuraavat kaupunkipientalon kehitysaskeleet käsittelyn kohteeksi: keskiaikainen rivitalo, georgiaaninen klassikko, kylpylä- ja rantakaupunkien townhouse, viktoriaaninen townhouse, pienet townhouset ja nykyaikainen zZEB townhouse. Ensinnäkin, keskiajalla muodostui pohja talotyyppin myöhemmälle kehitykselle. Toiseksi, georgiaanisen ja viktoriaanisen aikakauden yhteiskunnalliset ja taiteelliset muutokset heijastuivat vahvasti myös kaupunkipientaloarkkitehtuuriin. Kolmanneksi, pienet townhouset toimivat osoituksena Iso-Britannian kaupunkipientalojen variaatiosta. Lopuksi, nykyaikaiset nZEB townhouset ovat tähänastisen kehityksen tulos, minkä avulla voidaan arvioida myös kaupunkipientalon tulevaisuutta Iso-Britanniassa. Valinta on perusteltu myös sillä, että kokonaisuutena ne muodostavat kompaktin läpileikkauksen Britannian kaupunkipientalojen kehityksestä ja palvelevat työn tavoitteita etsittäessä esikuvaa tulevaisuuden kaupunkipientalolle.

Kuva 2. Iso-Britannia ja sen kaupunkipientalon kehityksen kannalta tärkeimpiä kaupunkeja.

Keskiaikainen rivitalo

Iso-Britannian keskiaikaiset kaupungit olivat paljon pienempiä kuin manner-Euroopassa. Ne koostuivat kirkon lisäksi melko primitiivisistä, ehkä vain muutaman suuremman talon ympärille keskittyneistä taloista aina 1400-luvulle asti. (Johns 1965, 41) Kaupunkipientalot ilmaantuivat osaksi Britannian rakennuskantaa nimenomaan myöhäiskeskiajalla 1300- tai 1400-luvulta lähtien. Ne muodostuivat yhdistämällä yksinkertaisia pitkänomaisia taloja yhtenäisiksi riveiksi. Yksinkertaista suorakulmaista asuintaloa voidaankin helposti pitää lähtökohtana Iso-Britannian kaupunkipientalolle. Tätä aikaisemmin Britannian asuinrakennusten historiaa olivat hallinneet erilaiset vernakulaariset eli kansanomaiset perinteisin menetelmin valmistetut erillistalot. (Archer 1999, 276; Cook 1968, 9-67) Keskiaikaisista kaupungeista ja kaupunkipientaloista on kuitenkin vaikea saada hyvää kokonaiskuvaa, sillä niin suuri osa keskiaikaisesta rakennuskannasta on tuhoutunut tulipaloissa tai muunneltu täysin erilaiseksi myöhemmillä aikakausilla (Johns 1965).

Kuva 3. Keskiaikainen kauppiastalo.

Majatalo, kauppiastalo ja rivitalo

Keskiaikaisella townhouse-talolla voidaan tarkoittaa kaikkia kaupungista löytyviä asuintaloja. Ne ovat jaettavissa kolmeen kategoriaan: aristokraattiseen ”majataloon”, kauppiastaloon ja rivitaloon. Ensimmäiset kaksi olivat melko erilaisia myöhemmin vakiintuneeseen kaupunkipientalotyyppiin nähden kokonsa ja toimintojensa puolesta, mutta kaikki kolme ovat vaikuttaneet siihen, minkälainen Iso-Britannian kaupunkipientalosta myöhemmin kehittyi. (Stewart 2006, 14)

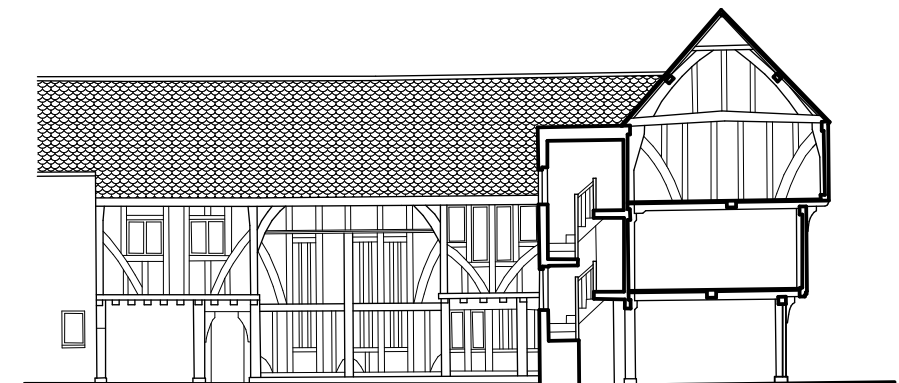
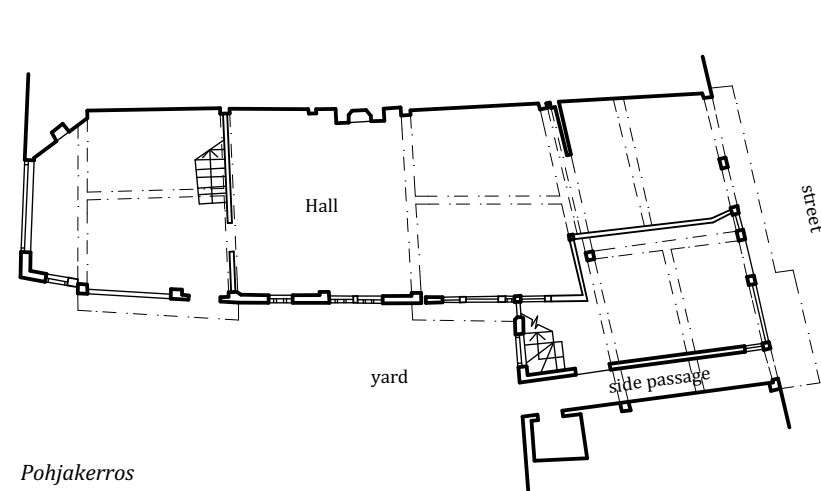
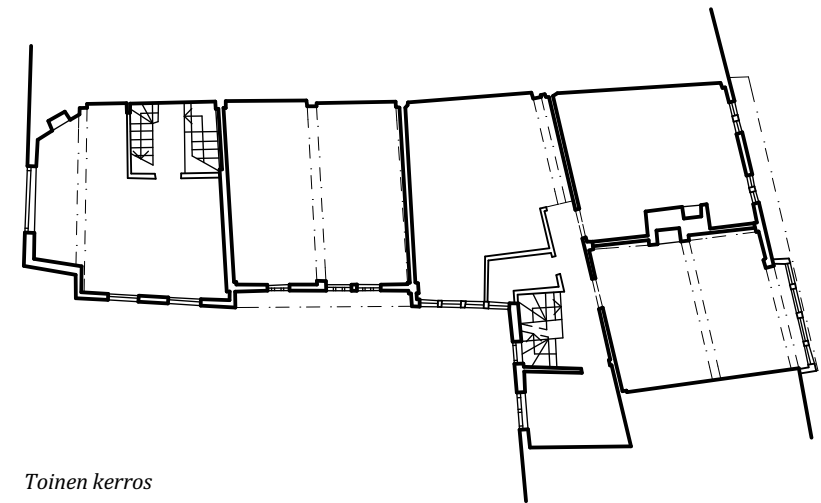
Aristokraattisen majatalon esikuvana olivat kuninkaalliset linnoitetut palatsit sisäpihoineen, joskin linnoittamisen merkitys oli jo 1500-luvulle tultaessa pienehkö. Aristokraattiset majatalot olivat hyvin samankaltaisia vastaavien maalaistalojen kanssa. (Summerson 1993, 23-28, 90) Tämän tyyppin asuinrakennus saattoi olla hyvin suuri: talossa saattoi asua ja toimia jopa 150 ihmistä. Sisäpihalle sisäänpäin suuntautunut rakennus toimi merkittävän, jopa aatelisen henkilön asuntona, jonka sisällä toimi melko omavarainen yhteisö. Tämän yhteisön muodostivat hyvin monenlaiset ihmiset kuten kauppiaat, palvelijat, vieraat ja työläiset. Talon herra hoiti talouttaan kodistaan käsin ja vuokrasi tilojaan kauppiaille ja muille vieraille. Talon kadulle päin avautuva julkisivu oli usein melko anonymi ja mitäänsanomaton. Ainoana ulospäin näkyvänä varallisuuden merkinä saattoi toimia sisäänkäyntiportti. Varallisuus näytettiin mieluummin talon sisällä. Talo saattoi myös piiloutua siihen liittyvien korkeampien katujulkisivulla sijaitsevien kapeiden rakennusten taakse, joita talon herra vuokrasi kauppiaille. Nämä kapeat liiketilojen rivistöt viestivät tulevasta kehityksestä kohti kapeita kaupunkipientaloja. (Stewart 2006, 14-18)

Kuten mainittu, aristokraattisen majatalon pohjaratkaisu rakentui sisäpihan ympärille. Tämä juontui alun perin tarpeesta majoittaa erityisen tärkeät, jopa majasteettiset vieraat, joiden majoitustilat sijaitsivat pihan molemmin puolin ja koostuivat kahdesta kolmeen huoneesta. Pihan perällä sisäänkäyntiä vastapäätä sijaitsi sali keittiöineen sekä muine tärkeine tiloineen. Tärkeitä huoneita olivat ”parlour” -oleskelutilat, joiden merkitys on suuri myös myöhemmissä kaupunkipientalotyypeissä. (Summerson 1993, 59) Kaupunkien kasvun aiheuttaman tilan puutteen vuoksi näin suuret talot kuitenkin vähenivät ajan kuluessa. Ne olikin jaettu pienemmiksi asunnoiksi tai purettu uusien talojen tieltä viimeistään 1600-luvulla. (Barley 1986, 74)

Toinen perinteinen keskiaikainen talotyyppi oli kauppiastalo, joka oli usein kahteen kerrokseen rakentuva, melko leveä varakkaan kauppiaan asunto ja liiketila. Rakentamista ohjasi tarve tehdä rahaa ja suojella sitä. Ensimmäinen kerros oli varattu liiketoimintaa varten asuintilojen sijaitessa toisessa kerroksessa jakautuen usein vain kahteen huoneeseen. Kauppiaan statusta ja varallisuutta osoittivat talon materiaalivalinnat sekä hillitty koristelu esimerkiksi ovissa tai ikkunoissa. Kauppiastalo rakennettiin useimmiten puusta tai kivistä, jonka myös tiili toisinaan korvasi keskiajan loppua kohden. Kivi oli puuhun nähden hienompi ja kalliimpi materiaali, mutta puu oli rakennusmateriaalina joustavampi ja sopi useampiin kohteisiin. Paloherkkyys tosin oli puun huono puoli, jonka viimeistään Lontoon vuoden 1666 suuri palo osoitti. (Archer 1999, 272; Stewart 2006, 18) Keskiajalla olikin jo paloturvallisuuteen liittyviä rakentamismääräyksiä koskien esimerkiksi paloseinien ja savupiippujen rakenteita. Piiput pitikin rakentaa jostakin palamattomasta materiaalista kuten kivistä tai tiilestä. (Archer 1999, 270)

Aikaisemmissa vaiheissa tämän kaltainen talo muodostui kahdesta osasta: kaksi kerrosta korkeasta salista ja matalammista huoneista koostuvasta, usein katua rajaavasta siivestä. (Summerson 1993, 90) Sali sijaitsi yleensä takapihan puolella joko osana muuta rakennusmassaa tai takapihalle ulottuvana siipenä. Takapihalle oli järjestetty kulku kadulta talon lävitse (Archer 1999, 272). Korkea sali olikin tärkeä osa taloa 1400-luvulle asti ja sen juuret olivat peräisin maaseudun taloista. Salin sydämenä toimi usein huoneen keskellä loimuava avotuli. Myöhemmin salista tuli vain yhden kerroksen korkuinen ja lopulta se pieneni vain eteiseksi ja katosi kokonaan kaupunkipientaloista. (Barley 1986, 74; Girouard 1990, 121)

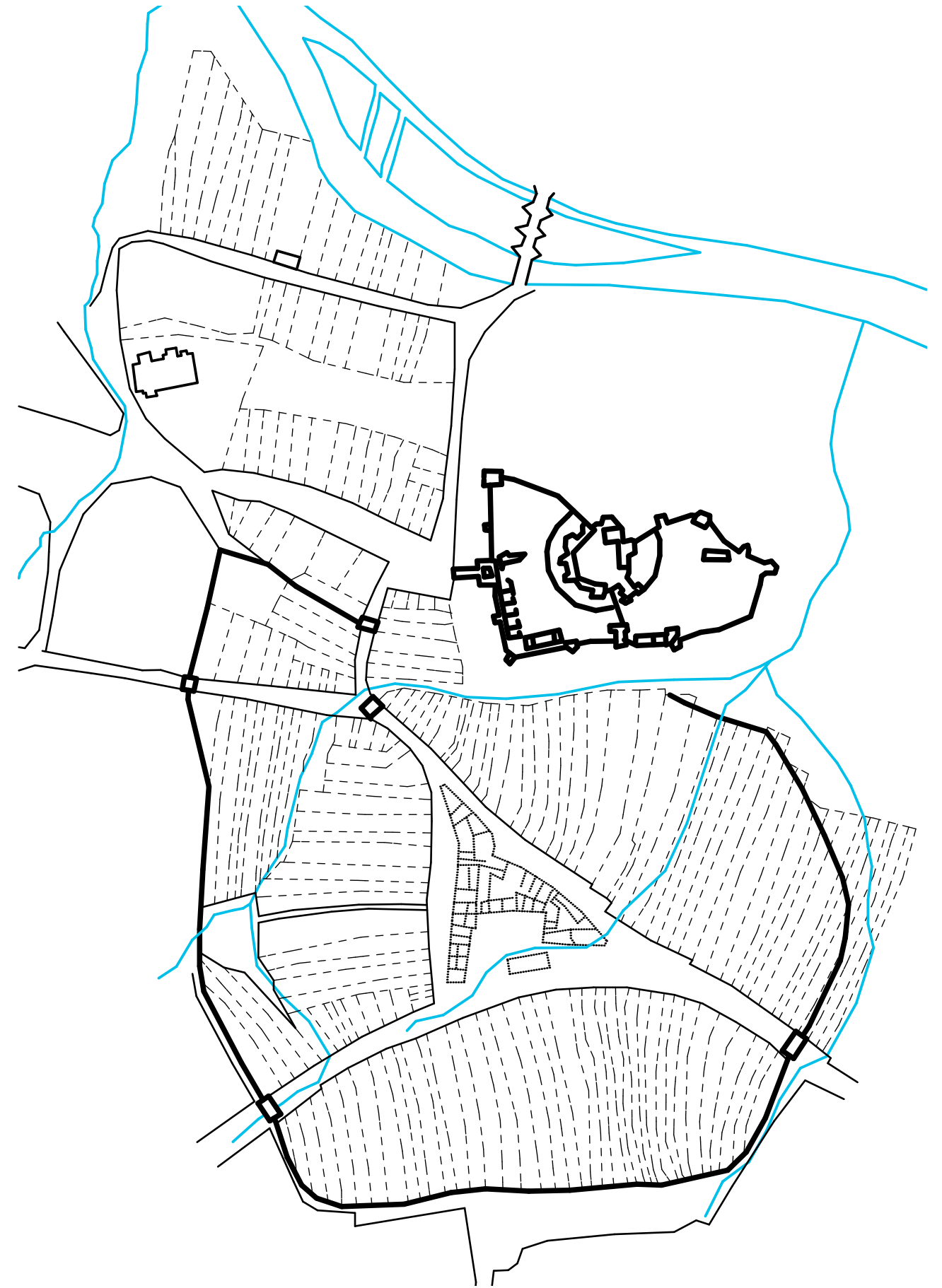
Kuva 4. Keskiaikaisen kauppiastalon pohjaratkaisussa näkyi Iso-Britannian vernakulaarinen rakennusperintö.

Kolmas, tulevan kehityksen kannalta merkittävin tyyppi on rivitalo, joka on näistä kolmesta vaatimattomin. Nämä kapeat talot rakennettiin riveiksi reunustamaan katua, josta oli ulkoinen tai sisäinen yhteys takapihalle. Talo rakentui useimmiten kahteen kerrokseen. Useampi kerros tuli kyseeseen tarpeen niin vaatiessa varsinkin tiiviissä keskustoissa. (Girouard 1990, 122; Stewart 2006, 19-20) Yhdessä kerroksessa saattoi olla vain yksi huone (Barley 1986, 77). Ensimmäinen kerros oli tarvittaessa varattu liiketoiminnalle, jolloin oleskelutilat siirtyivät sen tieltä toiseen kerrokseen. Usein talossa oli myös maanalainen kellari ja ullakko. Tämän kaltaisen keskiaikaisen rivitalon voidaan helposti nähdä myöhemmän ”two-up, two-down” -tyypin esikuvana, johon palataan myöhemmin. Myöhemmistä kaupunkipientaloista keskiaikaisen rivitalon erottaa se, että jokainen niistä rakennettiin erikseen, toisin kuin myöhemmissä vaiheissa. Todellisuudessa 1300-luvulta lähtien esimerkiksi Lontoossa rakennettiin melko identtisiä rivitaloja viereen. 1500-luvun ja aikaisemmista rivitaloista ei kuitenkaan tiedetä kovinkaan paljoa, sillä suurin osa taloista on tuhoutunut. Esimerkiksi Lontoosta tunnetaan dokumentoituja taloja vasta 1600-luvun alusta lähtien. Tiili tai kivi ei ollut vielä laajasti käytössä ainakaan tavallisten talojen rakennusmateriaalina vaan ne rakennettiin puusta. (Stewart 2006, 19-20; Summerson 1993, 90-94) Vielä keskiajalla Britanniassa riittikin metsiä, joka näkyi myös asuinrakentamisessa. Suuri osa kaupunkipientaloista olikin puurunkoisia aina 1600-luvulle asti (Girouard 1990, 123). Täydentävänä materiaalina toimi perinteisesti savesta, vedestä, oljista tai lehmän karvasta sekä lehmän jätöksistä koostuva muta, jolla puurungon välit täytettiin. Perinteiset puurakenteet voitiin peittää tasaisella laastilla yhtenäisen ilmeen saavuttamiseksi ja vedon sekä kosteuden vähentämiseksi. (Cook 1968, 23-24, 141-145) Talojen perustukset ja kellarit voitiin tehdä kivistä 1200- ja 1300-lukujen vaihteesta saakka. (Archer 1999, 269-270) Ikkunat oli jaettu moneen pienempään ruutuun toisin kuin esimerkiksi myöhemmät georgiaanisella ajalla yleistyvät ”sash-window” -tyyppiset liukuikkunat. (Stewart 2006, 19-20; Summerson 1993, 90-94)

Jo tähän aikaan selvää oli, että talon laajentuminen tapahtuisi ylöspäin, ei sivuttain, vaikkakin tiloja saatettiin laajentaa kadulle päin ylempien kerrosten työntyessä ulokkeina kadun tai pihan suuntaan. (Stewart 2006, 19-20) Ylempien kerrosten työntäminen ulokkeiksi oli erittäin suosittua varsinkin 1400-luvulla niin maaseudulla kuin kaupungissakin. Käytännön alkuperän voidaan arvioida olevan enemmänkin aikansa rakennustavan seuraus kuin tavoiteltava piirre, johon rakentamisen oli taivuttava. Ylempien kerrosten ulokemaisuus antoi kuitenkin säänsuojaa ensimmäiselle kerrokselle ja varsinkin ahtaissa kaupunkiolosuhteissa mahdollisti suuremmat huonekoot pohjakerroksen yläpuolella. (Cook 1968, 68-69) Toisaalta kaupungeissa tämä johti tilanteeseen, missä kapeista kaduista saattoi tulla hyvinkin synkkiä rakennusten nojatessa kadulle sen molemmiin puolin. (Archer 1999, 270)

Nykyajanakin kaupunkipientalot sijaitsivat tyypillisesti kapealla ja pitkällä tontilla. Tämä käytäntö juontaa juurensa aina keskiajalle saakka. Kaupunkiin houkuteltiin lisää asukkaita jakamalla maa kapeisiin tontteihin, joita voitiin vapaasti ostaa ja myydä. Aluksi tontista maksettiin vuokraa hallitsijalle, mutta myöhemmin niistä tuli käytännössä asukkaidensa omistamia. Pitkät ja kapeat tontit muodostuivat pääkatujen varsille katujulkisivun ollessa haluttu esimerkiksi kaupan kannalta. Mahdollisimman moni halusikin julkisivun kadulle, mikä saavutettiin kapeiden kaistaleiden avulla. Lisäksi tontin haluttiin olevan riittävän suuri, mikä johti tontin pituuteen. Tontit eivät välttämättä olleet yhtä leveitä, vaikka jonkin verran standardoimista harrastettiin kaupungein rakentuessa. Esimerkiksi Ludlowille tyypillinen tontin leveys oli noin 10 metriä. Oxfordissa pääkaduille avautuvat tontit olivat kuudesta yhdeksään metriä leveitä ja jopa 60-90 metriä pitkiä. Tonttien leveys vaihtelikin paikkakunnittain ainakin neljän ja 15 metrin välillä. Ludlow olikin tärkeä kauppakaupunki aina 1600-luvulle asti, jonka katuja reunustivat vauraat keskiaikaiset rivitalot. Kaupunkien keskustojen tonttien ollessa kalleimpia, niitä ei yleensä yhdistelty kahta tai kolmea tonttia enempää, mikä johti lopulta nykyistenkin keskustojen talojen monimuotoisuuteen vaihtelevan levyisillä tonteilla. Tähän johti myös talojen vaihteleva ulkomuoto, joka oli talon vaihtuvien omistajien tekemien muutostöiden tulosta. (Barley 1986, 72; Girouard 1990, 67-69, 105) Useiden nykyisten Iso-Britannian kaupunkien keskustojen kaupunkipientalojen vaihteleva ilme on siis osaltaan keskiajan maankäytön tulosta.

Kuva 5. Keskiaikainen Alnwick. Kaupunkipientalojen pitkien tonttien juuret ulottuvat keskiajan ”burgage” -tonttien perinteeseen.

Rivitalosta esikuva tuleville vuosisadoille

Aristokraattinen majatalo menetti rakennustyyppinä merkitystä 1500- ja 1600-luvuilla julkisen tilan kallistuessa. Aateliset eivät myöskään halunneet kärsiä rapistuvien kaupunkien saasteista ja niissä riehuvista taudeista. (Summerson 1993, 90) Keskiaikaisella rivitalolla sen sijaan oli näistä kolmesta tyypestä valoisin tulevaisuus ehkä juuri sen takia, että se ei varannut paljoa julkista tilaa itselleen vaan käytti kaupungista löytyviä julkisia palveluita hyödykseen. Kaupunkien väestönkasvulla lienee myös ollut jo keskiajalla merkittävä vaikutus kaupunkipientalon kehitykseen. Tilan käydessä vähiin oli pakko rakentaa tiiviimmin, mikä suosikin kapean kaupunkipientalon kehitystä. Toisaalta rivitalo ei ollut tarpeeksi suuri tai hieno varakkaille kauppiaille. Ratkaisuna tähän kaksi tai kolme rivitaloa yhdistettiin yhdeksi suureksi taloksi, jonka julkisivussa nämä rivitalon yksiköt näkyivät. Suuren aristokraattisen majatalon vähenevää suosiota selittää myös talon toimintatapa. Omavaraisuus ei ollut enää paras tapa elää kaupungissa. Oman ruoan kasvattaminen ja tarvittavien eläinten ylläpito vei liikaa tilaa tiivistyvässä kaupungissa, jossa tila alkoi olla vähissä ja kaupungin tarjoamat palvelut monipuolistuivat. Näihin vaatimuksiin rivitalo tarjosi vastaukset. (Stewart 2006, 21-22) Keskiaikainen rivitalo tarjosi siis tavallaan uudenlaisen käyttöliittymän kaupunkiin, joka perustui toimintojen ja palveluiden verkottumiselle. Yhä erikoistuneemmilta palveluntarjoajilta tai kauppiailta saattoi hankkia kaiken tarvitsemansa omavaraisuuden sijasta. Talossa harjoitettiin siis yhä ammattia, mutta sen ei enää tarvinnut sopeutua elämän ylläpitoon entisellä tavalla. Kaiken kaikkiaan tätä voidaan pitää merkittävänä askeleena nykyaikaista yhteiskuntaa ja kaupunkien rakennetta kohti.

keskiaikainen rivitalo:		
Asukkaat		Riippuu talon koosta
Ympäristö		Kaupunkien vanhat keskustat
Kerrosmäärä		2-3
Pohjaratkaisu	Vaihteleva, kaksikerroksinen sali usein vielä käytössä	
Laajennettavuus		Takapiha
Etupiha		Etuovi suoraan kadulle
Takapiha		Pääsy rakennuksen lävitse
Tyyli		Vernakulaarinen rakennusperintö, puurakenteet

Kuva 6 (oikealla) ja 7 (alla). Keskiaikasten kaupunkipientalojen ylemmät kerrokset työntyvät kadulle.

Georgiaaninen klassikko

1700-lukua on pidetty kaupunkipientalon kulta-aikana ainakin Englannissa. (Johns 1965, 62; Stewart 2006) Aikaisemmin keskiajalla kaupunkipientalon kehitys oli noudattanut maaseudulla syntyneitä ihanteita (Girouard 1990, 120). Kehittyvä kaupunkikulttuuri kuitenkin salli urbaanin asumistyylin kehittymisen, minkä keskiössä kaupunkipientalo on. Kaupunkipientalon rooli olikin erittäin merkittävä Iso-Britannian asuntoarkkitehtuurin kehityksen kannalta vuoden 1666 Lontoon suuren palon jälkeen (Cook 1968, 66). Vuosisadan alkuun mennessä kaupunkipientalon malli oli vakiintunut, jota nykyään nimitetään jopa englantilaisen kaupunkipientalon klassikoksi. 1700-luvulla tätä mallia ei toki vielä pidetty klassikkona vaan niiden arvokkuus havaittiin vasta myöhemmin. (Stewart 2006, 40) Georgiaanisen kaupunkipientalon periaatteet muodostuivat toki jo aikaisemmin 1600-luvulla, mutta vasta 1700-luvun kuluessa talo kehittyi huippuunsa Palladianismin alkaessa vaikuttaa merkittävästi myös kaupunkientaloarkkitehtuuriin. (Summerson 1993)

Keskiajan perintönä Iso-Britanniassa oli pääasiassa kolme toisistaan erottuvaa kaupunkipientalon tyyppiä, joista suurin, aristokraattinen majatalo, kävi ajan mittaan yhä harvinaisemmaksi ja oli 1600-luvulle tultaessa talotyyppinä kadonnut tai jaettu pienempiin osiin. Leveämpiä kauppiastalon jälkeläisiä löytyi pääasiassa pienemmistä kaupungeista, joissa oli vielä tarpeeksi tilaa rakentaa. Näistä pienimpiä ”terraced house” nimen saaneita kaupunkipientaloja rakennettiin sen sijaan tuhansittain halki maan niin pieniin kuin suuriin kaupunkiin. (Stewart 2006, 42; Summerson 1993, 90)

Georgiaanisen townhousen tarinan voidaan sanoa alkaneen renessanssin ja sen mukana saapuneiden klassismin ihanteiden rantautuessa Englantiin 1500-luvun alusta lähtien. Keskiajalta tutut perinteet jatkuivat kuitenkin kaupunkientalorakentamisessa vielä pitkään ennen uusien vaikutteiden omaksumista. 1600-luvulla kaupungit olivatkin vielä pääasiassa keskiaikaisten rakennusten dominoimia. (Cook 1968, 78, 186) Klassiset piirteet alkoivatkin näkyä kaupunkientaloissa vasta 1618-19 Lontoon Holbornin Sir Folke Grevillen ja Lady Cooken talojen myötä. Samaan aikaan puun käyttö alkoi vähentyä erilaisten rakentamismääräysten vuoksi vuodesta 1605 eteenpäin. Puun käyttöä rajoitettiin esimerkiksi julkisivuissa paloturvallisuuden parantamiseksi. 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla myös kadulle työntyvät ulokkeet katosivat ja tilalle tuli klassisia koristeaiheita kuten pilastereita ja jalustoja. (Stewart 2006, 22-29) Klassismin lisäksi georgiaanisen kaupunkientalon erottautuminen keskiaikaisesta kaupunkientalosta tapahtui kaupunkisuunnittelun näkökulmasta. Yksittäin rakennettujen talojen muodostamasta katukuvasta haluttiin eroon. Tilalle kaivattiin suunnitelmallisempaa ja yhtenäisempää lähtökohtaa. (Cruikshank 1986, 20)

Georgiaaninen kaupunkientalo ei useinkaan esiinny esikaupunkialueella vaan ne ovat osa tiivistä kaupunkirakennetta keskeiset paikat mukaan lukien. Esikaupunkien kehittyessä tämän kaltainen kaupunkientalo ei vastannut siellä asuvien tarpeita tai elämäntyyliä. (Stewart 2006, 11) 1700-luvulla esikaupungistuminen ei ollut ehkä päässytkään vielä niin kovaan vauhtiin kuin teollisen vallankumouksen yhteydessä. Rajat kaupungin ja maaseudun välillä olivatkin selkeämpiä. Myöhemmissä luvuissa palataan tarkemmin esikaupungistumisen ja teollisen vallankumouksen aikaisiin kaupunkientaloihin.

Kuva 8. Georgiaanisen kaupunkipientalon klassinen julkisivu.

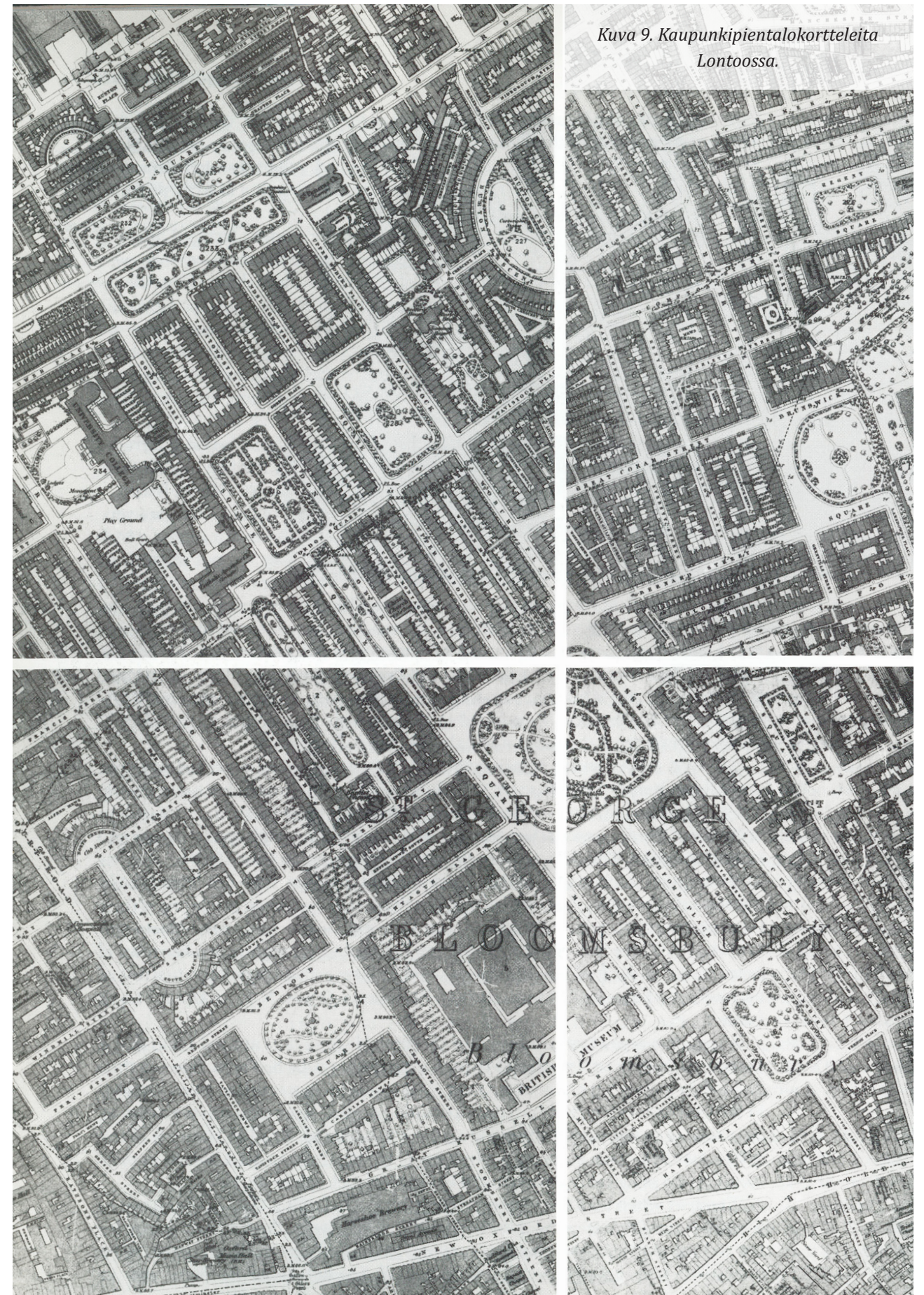
Maalta kaupunkiin

1700-luvulla oli kaksi suurta asuntorakentamisen buumia, joista ensimmäinen sijoittui 1720- ja 30-luvuille. Myöhempi buumi tapahtui 1760- ja 70-luvuilla. Vuosisadalle sattuneet sodat keskeyttivät rakentamisen rahoituksen ohjautuessa muualle. Buomit sijoittuivatkin aina sotien jälkeiselle ajalle, jolloin rauhan mukana tullutta vaurautta voitiin käyttää rakentamiseen. Asuntojen tarjonta noudatti kysynnän ja tarjonnan lakeja. Lontoossa ihmiset muuttivat Citystä Westendiin, jonka merkitystä korostivat myös vierailijat. Parlamentin pidentyneet istunnot toivat maatilallisia aatelisia ja ylhäisöä Westminsteriin yhä pidemmiksi ajanjaksoiksi. Näitä yläluokkaisia viihdytti myös kausittainen juhla-aika, “the season”, joka pyöri parlamentin kanssa samaan aikaan viihdyttäen merkittäviä henkilöitä sekä näiden perheitä. Ylhäisön lisääntynyt läsnäolo synnyttikin tarpeen omalle asunnolle myös kaupungissa, jonne tultiin konsultoimaan eri alojen ammattilaisia, hoitamaan talous- ja kiinteistöasioita sekä verkostoitumaan. Samoihin aikoihin tavarann määrää kasvoikin suurissa kaupungeissa Englannin ollessa aikansa mahtavimpiin lukeutuva meri-imperiumi. Näistä uusista tuotteista haluttiin päästä osalliseksi. Kaupunkiin tultiin siis tekemään rahaa ja käyttämään sitä. (Stewart 2006, 42-43) Kaupungeista tulikin ehkä yhä merkittävämpiä kaupankäynnin keskuksia, joka houkutteli paikalle niin päättäjiä, ylhäisöä kuin työvoimaa.

Kaupunkiasumisen kysyntä siis kasvoi 1700-luvulla maatilallisten halutessa pysyvä tai väliaikainen asunto myös kaupungista, kaupungin sisäisen muuttoliikkeen takia ja kaupunkilaisten muuttaessa suuremmasta asunnoista pienempiin. Kustannustehokkain ratkaisu kaupunkiasumisen kasvavan kysynnän täyttämiseksi oli rakentaa mahdollisimman samankaltaisia rivejä kaupunkipientaloja. Suuret asunnot menettivätkin merkitystään ollessaan liian kalliita ylläpidettäviä. Tämän seurauksena ne usein jaettiin pienempiin osiin. Pienempi “terraced house” olikin sopivin vaihtoehto kaupunkiasumiselle: se oli käyttötarkoitustaan vastaava ja vastasi molempien osapuolten, rakentajan ja ostajan, tarpeisiin. Maalaistalosta poiketen kaupunkipientalon ei tarvinnut olla itseriittoisa. Kaikki tarvittavat palvelut löytyivät kivenheiton päästä kotiovelta. (Stewart 2006, 44-51) Yläluokalle kaupunkipientalo olikin aluksi kakkosasunto maaseudun kartanon toimittaessa pääasiallisen kodin virkaa (Nikula 2014, 13). Kaupunkipientalon haluttavuutta korosti sijainti, jonka katsotaan vaikuttaneen talon haluttavuuteen yhtä paljon kuin itse talon. Usein pääsyyinä kaupungissa oleskeluun olivat työpaikka, liike-elämä tai huvitukset, joita lähellä haluttiin toki myös asua. Asunnon sijainnilla olikin suuri vaikutus myös asumistyytyväisyyteen. Yleensä asukkaat hyväksyivätkin kaupunkipientalon rajoitukset ja pienentyneen koon ja jopa alkoivat pitää sen ominaispiirteistä. Kaupunkipientalon pienentynyt koko ei silti estänyt ylevää elämäntyyliä. Esimerkiksi juhlaa järjestettiin kuten aikaisemmin, mutta pienentyneet tilat tekivät karkeloista usein tiiviit suuren ihmisjoukkion ahtautuessa samaan asuntoon, mikä toimi myös osaltaan tunnelman luoja. (Stewart 2006, 44-48, 76) Aikaisemmin varsinkin ylemmät luokat asuivat enimmäkseen maaseudulla omissa suurissa taloissaan. Nyt kaupunkiasumisestakin oli tulossa muodikasta ja yläluokan omaksuessa kaupunkilaisen elämäntavan. Heidän mukanaan tuoma varallisuus vaikutti varmasti myös kaupunkipientalon kehitykseen. Tätä varallisuutta oli aikaisemmin käytetty upeiden maalaistalojen rakentamiseen. Nyt oli kuitenkin vuorossa myös kaupunkipientalo.

Spekulatiivinen rakentaminen ja rakentamismääräykset

Spekulatiivisella rakentamisella tarkoitetaan tapaa rakennuttaa taloja, jossa sijoittaja ostaa tai vuokraa tyhjän tontin ja rakentaa siihen uskoen, että kysyntää on tarpeeksi ja talo menee kaupaksi. Aikaisemmin kaupunkipientalojen rakentaminen toteutettiin useammin yksi kerrallaan. Spekulatiivisen rakentamisen merkitys on sinänsä suuri myös siinä mielessä, että sama tapa rakentaa on vieläkin käytössä. Spekulatiivinen rakentaminen voidaan katsoa tulleen mahdolliseksi yhteiskunnassa 1500-luvulla tapahtuneiden suurten yhteiskunnallisten muutosten seurauksena. Aikaisemmin voimassa ollut feodalismin liittynyt kartanotalous lopetettiin ja käsitys maanomistuksesta sekä sen hyödyntämisestä muuttui. Nyt maalla saattoi olla arvoa itsessään ja sillä pystyi käymään kauppaa mitä moninaisimmilla

tavoilla. Tämä muutos jakoi myös ihmiset uusiin yhteiskuntaluokkiin: ylimpänä olivat maanomistajat, joita seurasivat herrasväki, kauppiaat ja talonpojat. Alimpana olivat maanviljelijät ja työläiset. (Summerson 1993, 94) Brittein saarille tyypillistä onkin ainakin kaupunkien keskustojen ulkopuolella maanomistuksen keskittyminen vain muutamille varakkaille suvuille ja hallitseville tahoille, jotka pystyivät näin ollen vaikuttamaan merkittävästi kaupunkien suunnitteluun niin hyvässä kuin pahassa. (Olsen 1982, 6-9, 215) Tämä päti varsinkin suurien laajenevien kaupunkien reuna-alueisiin, jotka altistuivat rakennuspaineille (Girouard 1990, 67). Vasta viime vuosikymmeninä maanomistajien valta on siirtynyt julkiselle taholle (Olsen 1982, 6-9, 215).

Vuosisadan toista puoliskoa määrittää Lontoon suuren palon (1666) jälkeinen aika ja kaupungin jälleenrakentaminen. Merkittävää on huomata, että suuri palo ei itsessään aiheuttanut muutoksia kaupunkipientalon rakentamiseen. Palon jälkeisillä säädöksillä vain virallistettiin käytännöt, joita jo toteutettiin. Toisin sanoen rakentaminen ei siis muuttunut merkittävästi palon jälkeen. Tiiltä käytettiin paljon jo ennen Lontoon suurta paloa ja monia määräyksiä oli jo olemassa rajoittamaan puun käyttöä. (Stewart 2006, 34-37) Kuningas James I oli jo vuonna 1605 kieltänyt puun käytön julkisivuissa Lontoossa osittain puun säästämiseksi (pula puusta alkoi näkyä Britanniassa jo 1500-luvun lopulla), osittain paloturvallisuuden takaamiseksi ja ehkäpä myös yhtenäisyyden korostamiseksi julkisivuissa. Toisaalta määräyksen ulkopuolelle jääneillä alueilla kuten Lontoon ulkoreunoilla sekä maakuntien kaupungeissa puurakentaminen jatkui kuten ennenkin. (Summerson 1993, 94, 96) Puun käyttö jatkui myös talon sisäisissä huoneita jakavissa seinissä (Girouard 1990, 124). Huomattava on myös, että Lontoon suuri palo ei ollut ensimmäinen tulipalo, jota nimitettiin suureksi paloksi: tätä aikaisemminkin oli tapahtunut tuhoisia tulipaloja, mutta ei tässä mittakaavassa (Stewart 2006, 34-37). Puun rakennusmateriaalina varsinkin julkisivuissa korvasi tiili niillä alueilla, missä kiveä ei ollut saatavilla 1500-luvulta lähtien. Georgiaanisenkin kaupunkipientalon pääasiallinen rakennusmateriaali oli näin ollen tiili kaikkialla paitsi muutamilla kiven tuotantoon erikoistuneilla alueilla. (Cook 1968, 83, 228) Tiilestä tulikin näin ollen osa Britannian kaupunkipientalon identiteettiä, minkä voidaan edelleen sanoa olevan vahvasti läsnä kaupunkien katukuvassa.

Itse tulipaloa enemmän rakentamiseen vaikutti kaksi asiaa: ”The 1667 Act of Rebuilding the City”, joka tosin oli tulipalon aikaansaama reaktio, sekä spekulatiivinen rakentaminen. Ensin mainittu vuoden 1667 säädös Lontoon jälleenrakentamiseksi otti kantaa rakentamiseen esimerkiksi jakamalla talot neljään eri tyyppiin pääasiassa koon perusteella ja määrittäen katujen leveyksiä sekä talojen ja huoneiden korkeuksia. Säädöksellä yritettiin myös taata hyvä rakentamisen taso sekä paloturvallisuus. Tiilestä tulikin pakollinen materiaali julkisivuissa ja taloja erottavissa paloseinissä. Myös kadun vastaiset päätykolmiot saivat väistyä vaadittavien huonekorkeuksien tehdessä niistä liian kalliita toteutettaviksi. Säädökset ottivatkin kokonaisvaltaisen otteen kaupunkisuunnitteluun ja niillä oli suora vaikutus myös kaupungin ulkonäköön. Merkittävää on myös säädöksen vaikutus koko maan rakentamiseen: myös Lontoon ulkopuolella säädöstä käytettiin rakentamisen apuna ja sopimusten pohjana. Jälkimmäiseksi mainittu spekulatiivinen rakentaminen mahdollisti näiden säädösten toteuttamisen nopeasti ja kustannustehokkaasti. (Cruickshank 1986, 25; Stewart 2006, 34-37; Summerson 1993, 190-191)

Suuri palo pahensi jo ennestään olemassa ollutta asuntopulaa, johon rakennuttajat pystyivät vastaamaan talojen yksittäisrakentamista paremmin. Nämä rakennuttajat käyttivät hyödykseen sarjatuotantoa toistamalla säännöllisiä muotoja ja rakennusosia. Jotkin rakennuksen osat kuten ikkunat ja ovet saatettiin tehdä muualla ja kuljettaa työmaalle asennusta odottamaan. Klassismi sopi tyylinä sarjatuotantoon perusmuotoineen hyvin, koska rakennusosien kokoa voitiin muuttaa tai niitä voitiin detaljoida tarpeen mukaan. (Stewart 2006, 34-37) Suuri palo mahdollisti siis tavallaan kaupunkipientalojen ennennäkemättömän laajan rakentamisen vanhan rakennuskannan tuhoutuessa suurelta osin (Cook 1968, 187).

Iso-Britannian spekulatiivisen rakentamisen piiriin voidaan laskea kuuluvan pääasiassa kolme eri tahoa: maanomistaja, rakennuttaja ja asukas. Maanomistajan tehtävänä oli tarjota mahdollisimman houkuttelevat lähtökohdat rakennuttajille sekä asukkaille. Maanomistaja tekikin yleensä rakennuttajan kanssa sopimuksen maan käytöstä. Tämä sopimus saattoi sisältää hyvinkin tarkan suunnitelman, jonka mukaan alue tulisi rakentaa. (Olsen 1982, 12-15, 29) Nämä sopimukset voidaankin nähdä varhaisina kaupunkisuunnitelmina tai jopa asemakaavoina. Rakennusten fyysisen olemuksen lisäksi sopimuksissa saatettiinkin määritellä tarkasti myös rakennusten käyttötarkoitus. Lista kielletyistä toiminnoista saattoi olla hyvinkin pitkä. Talojen käyttötarkoituksen muuttuminen esimerkiksi kaupoiksi tai toimistoiksi nähtiinkin uhkana alueen arvostukselle. Alueen luonne haluttiinkin säilyttää sen elinkaaren ajan mahdollisimman muuttumattomana ja homogeenisenä. Uhkana oli myös alueen yleinen rapistuminen, jota yritettiin hidastaa sopimalla alueen ylläpidosta mahdollisimman tarkasti. (Olsen 1982, 100-113) Näyttääkin siltä, että nykyaikana hyväksi katsottu toimintojen sekoittuminen ei todellakaan ollut muodissa pari vuosisataa sitten. Ihanteet suosivatkin täysin päinvastaista kaupunkirakennetta.

Maanomistaja vuokrasi usein määrätyn alueen pitkäksi aikaa rakennuttajalle, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä rakennusurakasta vastaavaa tahoa eikä niinkään yksittäistä ammattilaista (Burnett 1978, 19). Maan vuokra aika saattoi olla jopa 99 vuotta. Maanomistaja saikin tuottoensa pitkän ajan kuluessa kyseisestä maan vuokraamisesta. Tämän ajan kuluessa vuokralainen oli vastuussa alueen ylläpidosta, remontoinnista ja siisteydestä. Tietyn alueen suosio riippuikin hyvin pitkälti siitä, kuinka hyvin sen kuntoa saatiin pidettyä yllä. Huonosti ylläpidetty asuinalue slummiutui helposti, koska vuokralla asuvien asukkaiden oli helppo muuttaa muodin ja parempien alueiden perässä muualle. Vuokra-ajan päättyessä kiinteistö siirtyi takaisin maanomistajan hallintaan. Tämä tarjosi maanomistajalle mahdollisuuden tehdä kyseiselle alueelle mitä tahansa muutoksia. Vuokria voitiin uusia tai koko alue jyrätä maan tasalle ja tehdä siitä uudet suunnitelmat, mikäli alueen tila ei maanomistajaa miellyttänyt. (Cruickshank 1986, 22-23; Olsen 1982)

Maanomistajan ja rakennuttajan intressit poikkesivatkin toisistaan. Maanomistaja halusi mahdollisimman hyväloukkaisia vuokralaisia, mikä takaisi alueen maineen pysyvyyden ja vakaat vuokratulot pitkän ajan kuluessa. Rakennuttaja sen sijaan halusi rakentaa mahdollisimman monta taloa niin nopeasti kuin mahdollista. (Byrne 1990, 43) Rakennuttajan rahat olivatkin kiinni rakennuksissa, joten voitot riippuivat suoraan myydyistä taloista (Cruickshank 1986, 23). Itse rakennuttaminen oli yleensä suoraviivaista: rakentaja lainaa maanomistajalta maan, hankkii sitä varten lainan, rakentaa viidestä kymmeneen taloa, myy talot, maksaa lainat takaisin ja siirtyy seuraavaan kohteeseen. Usein ennen myyntiä rakennettiin vain rakennuksen runko ja tarvittavat rakenteet, jotta talosta tuli ilmatiivis. Talon ostaja saattoi siten viimeistellä talon makunsa ja varallisuutensa mukaan. Maan hinta ei yleensä ylittänyt 10-20 prosenttia rakentamisen kokonaiskustannuksista. Asiat eivät tietenkään aina mennyt yhtä helposti ja voitolle jääminen riippui aina hyvin monesta asiasta. (Byrne 1990, 20; Muthesius 1982, 20,24) Rakentamisprosessia ei tietenkään voida aina yksinkertaistaa edellä mainitun kaavan mukaiseksi. Spekulatiivinen rakentaminen saattoi olla hyvinkin monimutkainen prosessi, johon liittyi hyvin monta eri tahoa rakentamisen eri vaiheissa. (Olsen 1982, 30-32) Maanomistuksen ja -käytön perinteet ovat varmasti vaikuttaneet paljon Britannian kaupunkipientalojen kehitykseen. Lakien, säädösten ja maankäytön täytyy luonnollisesti olla otollisia tietyn talotyyppin, tässä tapauksessa kaupunkipientalon rakentamiselle.

1800-luvun alussa rakentamiskustannusten arviointi muuttui siten, että rakentaja ja asiakas sopivat kaikesta kuten hinnasta ja aikataulusta etukäteen. Aikaisemmin rakentaja saattoi myydä talon tehdyn työn kustannusten mukaan. Spekulatiivisilla rakentajilla ei toki välttämättä ollut asiakasta valmiina, jonka kanssa sopia ehdoista, mutta käytännössä muut sopimukset ja säädökset johtivat samaan lopputulokseen. (Muthesius 1982, 27) Jos vuokraehdot olivat yleisestä poikkeavat tai hinnat liian kalliita, asunnot eivät menisi kaupaksi ja maanomistajan maine kärsisi (Olsen 1982, 214).

Spekulatiivinen rakentaminen ja standardointi vaikuttivat kaupunkipientalon pysyvyyteen talotyyppinä. Iso-Britanniassa spekulatiivinen rakentaminen alkoi varhain verrattuna muuhun Eurooppaan, aikana jolloin kaupunkipientalo oli vallitseva talotyyppi. Tämä korosti entisestään kaupunkipientalon asemaa Britanniassa. Muualla Euroopassa kuten Saksassa ja Alankomaissa spekulatiivinen rakentaminen alkoi vasta 1800-luvun loppupuoliskolla, vakinaistaen ja yleistäen puolestaan kerrostalorakentamista. (Muthesius 1982, 4)

Aikakauden kaupunkipientalojen samankaltaisuus ei selity sillä, että piirustukset olisivat olleet standardisoituja, vaan rakennuttajien toimintatavoista. Yhdellä spekulatiivisella rakennuttajalla oli yleensä tietty malli, jota hän käytti kaikissa rakennuksissaan. Rakennuttaja sai yleensä rakennettavakseen ryhmän kaupunkipientaloja, joista tuli keskenään samanlaisia. Arkkitehtuuriin vaihtelua muodostivat viereisille tonteille rakentavat rakennuttajat, jotka rakensivat hieman erilaisia taloja. Tämä esti rakennusten monotonisuuden, josta tuli uhka vain, jos rakennuttaja sai liian suuren määrän kaupunkipientaloja toteutettavakseen. (Stewart 2006, 37) Rakennettavan kaupunkipientalorivin peruskaava oli kuitenkin aina samanlainen. Eri rakennuttajien vierekkäiset talot saattoivatkin näyttää miltei samalta niiden rakentuessa samoihin aikoihin samoja säädöksiä noudattaen. (Girouard 1990, 69) Tässä mielessä spekulatiivinen rakentaminen poikkeaa keskiaikaisesta rakentamisesta. Rakennuttajan vastuulla oli enemmän taloja ja rakentaminen oli säädellympää keskiaikaan verrattuna, mikä johti samankaltaisiin ratkaisuihin ja yhä standardoidumpaan rakentamiseen.

Kaupunkipientalojen standardoinnin pääperiaatteena voidaan pitää esimerkiksi vain yhden tilen paksuisia palon leviämisen estäviä seiniä, joiden väliin talot rakennettiin. Yksikin talo voitiin näin ollen uusia melko helposti kahden kantavan seinän välistä. (Nikula 2014, 14) Rakennuttajan vastuulla oleva talomäärä vaihteli hyvinkin paljon: Lontoossa tontit olivat jaettu tehokkaasti eri rakennuttajien kesken ja heillä saattoi olla vain muutama talo rakennettavana, mikä kertookin vielä keskiaikaisen maankäytön perinnöstä kapeine tontteineen. (Summerson 1993, 357) Rakennuttajan vastuulla olevien talojen määrää rajoitti myös heidän varallisuus. Usein heillä ei ollutkaan varaa rakentaa enempää kuin muutama talo kerralla. (Cruickshank 1986, 20) Toisaalta rakennuttaja saattoi vastata kokonaisten katujen rakentamisesta, joka oli uudempi ilmiö. Tämän kaltaisilla suuremmilla hankkeilla onkin selvä yhteys georgiaanisten katujen yhtenäiseen ilmeeseen. Rakennusten ulkonäkö oli määräysten asettamien rajojen puitteissa rakennuttajan harkinnan varassa. Suuremmissa rakennushankkeessa spekulatiiviselle rakennuttajalle halvinta olikin tehdä kaikista taloista mahdollisimman identtisiä. Sen sijaan jos maanomistaja jakoi alueen monelle rakennuttajalle, tuloksena oli säädösten asettamisessa rajoissa todennäköisesti monimuotoisempi katukuva. (Summerson 1993, 357) Maan jakautuminen rakennuttajien lisäksi myös eri maanomistajien kesken vaikutti kaupunkipientaloarkkitehtuurin monimuotoisuuteen. Yksi maanomistaja pystyi vaikuttamaan vain oman maansa rakentamiseen viereisen alueen ollessa jonkun toisen vallassa. Mitään eri alueiden ilmettä yhdistävää tahoja ei ollut, joten jokaisesta alueesta kehittyi periaatteessa maanomistajan päätöksen mukainen. (Olsen 1982, 200-201) 1800-luvulle tultaessa rakennushankkeista tuli yhä suurempia, mikä johti yhä yhtenäisempiin kaupunkipientalorivistöihin ja toisaalta yhä suurempiin taloudellisiin riskeihin rakennuttajaa koskien (Cruickshank 1986, 20; Girouard 1990, 69-71).

Kuten aikaisemmin mainittiin, Britannia oli paljon manner-Eurooppaa edellä spekulatiivisessa rakentamisessa. 1800-luvun Lontoossa jopa 99 prosenttia taloista oli rakennettu spekulatiivisesti. Spekulatiivisesti rakennettiin kaikenkokoisia kaupunkipientaloja pienistä suuriin kaupunkihuviloihin. Jotkin suurimmat georgiaaniset kaupunkipientalot saatettiin jättää viimeistelemättä kunnes löytyi sopiva asukas, jonka mieltymysten mukaan viimeistely tehtiin. Esikaupungissa rakennushankkeet olivat usein hyvinkin suuria, koska säädökset eivät ulottuneet sinne asti ja yhdellä maanomistajalla saattoi olla hallussaan laajat alueet. Spekulatiiviset rakennuttajat olivatkin usein tilallisia aatelisia, joilla oli hallussaan tarvittavat resurssit niin rahallisesti kuin maanomistuksen suhteen. Itse työn saattoi tehdä joko rakennuttajan palvelussa oleva tai ulkopuolinen rakentaja. Bisneksenä spekulatiiviselle rakentamiselle ominaista olivat nopeat nousut ja laskut, jotka johtuivat niin kysynnästä ja tarjonnasta

kuin poliittisesta tilanteesta sekä sijoittajien mielenkiinnosta rakentamista kohtaan. (Muthesius 1982, 19-20) Jos rakennettavalla alueella ei ollut yhtä maanomistajaa vaan monta pienempää, he usein tekivät yhteistyötä katujen ja toimintojen sijoittamiseksi. Alueen ensimmäinen rakennusprojekti määritti usein myös sitä seuraavia, alueen täydentäviä kokonaisuuksia. (Muthesius 1982, 68)

1700-luvulle saakka erotusta arkkitehdin ja rakentajan tai käsityöläisen ja yrittäjän välillä ei välttämättä ollut olemassa (Muthesius 1982, 251-253). Vasta viktoriaanisella aikakaudella 1800-luvulla arkkitehti erottui lopullisesti muista ammattikunnista (Cook 1968, 269). Arkkitehdillä saattoi olla avustava rooli, jos hän itse ei itse edustanut rakentajaa tai rakennuttajaa (Muthesius 1982, 19-20). Aikaisemmillä vuosisadoilla nimikkeen käyttö oli hyvin harvinaista ja rakennusten suunnittelijasta on mahdotonta puhua nykykäsityksen mukaisena arkkitehtina. Todennäköisimmin rakentamisesta vastaavan esimiehen näkemys ja ammattitaito oli lopputuloksen kannalta ratkaisevampi kuin suunnittelijan panos yksittäisen kaupunkipientalon arkkitehtuuriin. (Summerson 1993, 54-56) Ainakaan 1800-luvulla varsinkin tunnetummat arkkitehdit eivät välittäneet kovinkaan paljon asuntoarkkitehtuurista spekulatiivisen rakentamisen ollessa enemmän tai vähemmän muuttumatonta paikasta riippumatta. Arvostetuimmat suunnittelijat työskentelivätkin suoraan kuninkaalle tai kuningattarelle “King’s works” tai “The Office of Works” -nimitystä kantaneessa virastossa, joka oli vastuussa tärkeimmistä rakennushankkeista kuten kirkkoista, julkisista rakennuksista ja tärkeistä kaupallisista rakennuksista, jotka olivat myös maalaistalon ohella kaupunkipientaloja kiinnostavampia suunnittelukohteita. Perinteisesti talot rakennettiin myös ilman minkäänlaisia piirustuksia. Vasta 1850-luvulta lähtien pienimmistäkin taloista tuli laatia piirustukset. (Muthesius 1982, 251-253; Summerson 1993)

Teollistumisen mukanaan tuoma väestön nopea kasvu oli kuin lottovoitto spekulatiivisille rakentajille (Cook 1968, 269). Rakennuttajien ja sijoittajien hakiessa mahdollisimman suuria voittoja, säädöksillä täytyi varmistaa rakentamisen laatu. Näitä noudatettiin, koska hektisellä rakennusalueella ei ollut aikaa jäädä kiistelemään. Määräysten katsottiin olevan tärkeitä myös siksi, että ilman niitä alue slummutui helposti. (Muthesius 1982, 5, 32) Lakeja ja säädöksiä tehtiinkin aluksi korostamaan kuninkaan valtaa. Myöhemmin laeilla pyrittiin parantamaan rakennusten paloturvallisuutta, vakautta ja terveellisyttä, johon puututtiin varsinkin kun taudit levisivät työluokan keskuudesta myös ylempiin luokkiin. Työluokan asumisoloja kontrolloitiin usein paikallislainsäädännöllä. (Muthesius 1982, 33-37)

1700-luvun kaupunkipientalorakentaminen sai osakseen myös kritiikkiä. Aikana, jolloin luokkaeroihin oli jopa pakkomielle ja niitä korostettiin, kaupunkipientalo oli itse asiassa yllättävän “luokaton”. Ylhäisö ja ammatillinen keskiluokka saattoi asua tismalleen samanlaisissa taloissa ja vieläpä jakaa talonsa palvelusväen kanssa. Toisten mielestä tämä oli aikanaan kauhistus, vaikka nykyään asia nähtäisiin varmasti hyveenä. Erot luokissa ja varallisuudessa näkyivätkin paremmin talon pohjaratkaisussa, porrashuoneessa, sisustuksessa ja muodin noudattamisessa. Kritiikkiä sai osakseen myös rakentamisen taso. Taloja ei joko osattu tai haluttu rakentaa hyvin, jonka on epäilty olevan spekulatiivisen rakentamisen voittojen maksimoinnin syytä. (Barley 1986, 275; Stewart 2006, 62-68) Rakennuttajat pelkäsivätkin ehkä konkurssia alan riskialttiuden valossa, jonka seurauksena talot pyrittiin pystyttämään niin halvalla ja nopeasti kuin mahdollista (Cruickshank 1986, 23). Spekulatiivinen rakentaminen onkin aina ollut enemmän tai vähemmän kritiikin kohteena. Usein tälle onkin ollut myös aihetta. Kuitenkaan ilman spekulatiivista rakentamista ja siihen liittyviä maanomistuksellisia tai taloudellisia käytäntöjä Iso-Britannian kaupunkipientaloista tuskin olisi tullut yhtä tärkeä osa maan asumiskulttuuria. Merkittävää on myös spekulatiivisen rakentamisen myötävaikutus standardointiin, joka on erittäin tärkeä osa Britannian kaupunkipientalorakentamista.

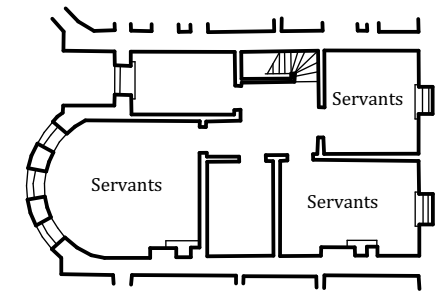
“Klassisen” townhousen pohjaratkaisu

1700-luvulle tyypilliset kaupunkipientalot olivat 3-4 kerroksisia vieri viereen rakennettuja “terraced houseja” kellarilla varustettuna. Pääasialliset vastaanottohuoneet sijaitsivat toisessa kerroksessa ruokasalin ja muiden perheen tilojen sijaitessa maantasossa. Toisaalta maantasokerroksen käyttötarkoitus saattoi vaihdella asukkaan ammatin mukaan. Kauppiaan talossa maantasokerros voitiin varata kaupankäyntiä varten. Asianajajan tai muun ammattilaisen käytössä saattoi olla maantasokerroksen toimistohuone, missä pystyi myös vastaanottamaan asiakkaita. Keittiö ja muut aputilat olivat kellarikerroksessa, johon oli pääsy myös suoraan kadulta portaiden avulla. Ylemmät kerrokset oli varattu makuuhuoneille. Yhdessä kerroksessa oli yleensä kaksi päähuonetta ja “closet” -huone, joka työntyi ulos rakennusmassan toiselta sivulta takapihalle sallien kuitenkin valon pääsyn takahuoneeseen. (Girouard 1990, 120-123; Stewart 2006, 48-51) Georgiaanisen kaupunkipientalon pohjaratkaisu koostuu siis tyypillisimmillään etu- ja takahuoneista, takahuoneen viereisestä porrashuoneesta ja mahdollisesta takasiivestä (Byrne 1990, 57). Tämä pohjaratkaisu, mitä näissä taloissa kopioitiin, on Iso-Britanniassa kaikille tuttu ja sen käyttö tulisi jatkumaan useita vuosisatoja. Suuretkin kaupunkipientalot käyttivät usein tätä samaa pohjaratkaisua suuremmilla huoneilla. Huoneiden kokoa kasvatettiin mielummin kuin rakennettiin useampia pienempiä huoneita. (Stewart 2006, 48-51) Talot olivat usein kapeita tontin hinnan määräytyessä katujulkisivun pituuden mukaan. Tyypillisesti talon leveys saattoi vaihdella kuuden ja jopa 18 metrin välillä. 18 metriä leveä katujulkisivu oli tosin harvinaisen suuri eikä sitä voida pitää enää tyypillisenä kaupunkipientalon leveytenä. Talon etuovi oli etujulkisivun toisella reunalla käytännön sanelemana, mikä toisaalta oli vastoin vallalla olleen tyyli-ihanteen, Palladianismin sääntöjä. (Girouard 1990, 120-123; Stewart 2006, 48-51)

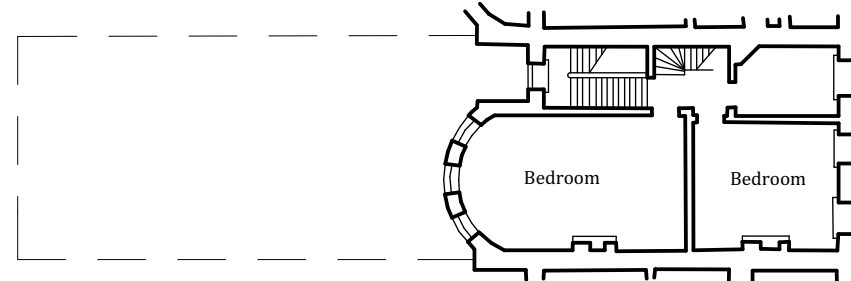
Tontin hinnoittelu julkisivun leveyden mukaan ja talon tyypillinen pohjaratkaisu johtivat siihen, että lisää kokoa saatiin rakentamalla ylöspäin, ei sivuille tai taakse. Taakse laajentumista rajoitti valon saanti, mikä esti myös “closet” -huoneen laajentumisen rakennuksen “siipeä” suuremmaksi. Tarpeen vaatiessa kerroksia oli jopa viisi. Yksittäiset ihmiset tai perheet saattoivat asuttaa kokonaista taloa, mutta kaupunkipientalo muuntautui helposti myös “hierarkkisen elämisen” tarpeisiin, jossa osa talosta, kuten kerros tai huone, voitiin vuokrata. On mielenkiintoista huomata, että sama käytäntö elää edelleen. Halvimmat tilat sijoittuivat kellariin ja ullakkoon kalleimpien ollessa toisessa kerroksessa. (Stewart 2006, 48-51) Georgiaanisessa kaupunkipientalossa myös yhteiskuntaluokat elivät tehokkaasti saman katon alla. Omistajaperhe eli rakennuksen pääosissa, kun taas kellari, ullakko ja takakadun rakennukset olivat palvelusväen elintilaa. Talon jakautuminen eri yhteisluokkien kesken onkin perua maalaistalosta, joka toimi samalla periaatteella. Georgiaanisen kaupunkipientalon pohjaratkaisun voidaan tulkita palvelevan myös itse isäntäperheen eri jäseniä: ensimmäinen kerros oli talon isännän ja ammatin harjoittamisen aluetta. Toinen kerros varattiin emäntää sekä viihdyttämistä varten ja kolmas kerros lapsia varten. (Girouard 1990, 5, 122)

Georgiaaniseen kaupunkipientaloon kuului usein suuri kellarikerros keittiöineen, palvelijoiden tiloineen, varastoineen ja aputiloineen, jotka noudattivat ylempien kerrosten pohjaratkaisua rakenteellisista syistä. Kellarikerroksesta oli aina pääsy talon takapihalle, mutta ainakin Lontoossa tyypillistä oli kellarikerroksen yhteys myös kadulle. Koska talon etupuolella katu oli normaalisti samassa tasossa ensimmäisen kerroksen kanssa, kellarikerros jäi kokonaan maan pinnan alapuolelle. Jotta kellarikerrokseen olisi saatu järjestettyä kulku edestä ja luonnonvaloa ikkunan kautta, raivattiin kellarikerroksen eteen 1,5-3 metriä leveä tila talon julkisivun ja kadun väliin, jota kutsuttiin “alueeksi” (the area). Näin ollen talon etuovelle täytyi järjestää kulku “alueen” ylittävällä sillalla. Kellarikerroksen etuovi oli tavallisesti tämän sillan alapuolella, jonne pääsi katutasolta pieniä ja jyrkkiä portaita pitkin. Myöhemmin kellarikerros saatettiin rakentaa puoli kerrosta maantason alapuolelle, jolloin kellari sai enemmän valoa ja ensimmäisen kerroksen etuovelle voitiin rakentaa edustukselliset portaat. (Muthesius 1982, 88-89) Suuremmissa taloissa kellarikerros käsitti koko tontin ja jatkui talon etupuolella jopa kadun alle hiilivarastona. Talon takana takapiha oli näin ollen kellarin päällä. (Girouard

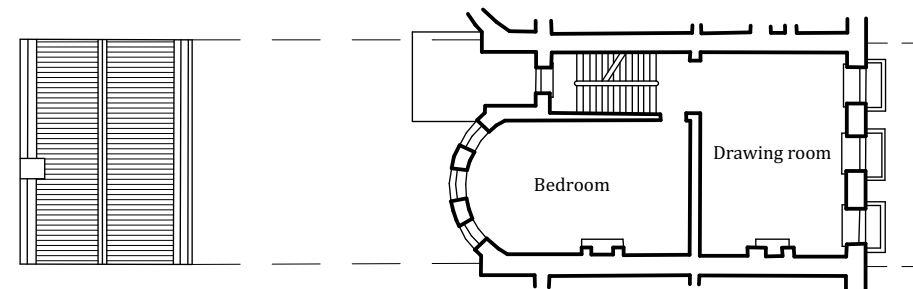
Kuva 10. Georgiaanisen kaupunkipientalon pohjaratkaisu rakentui kahden päähuoneen ympärille kuten oheisessa Bedford Squaren talossa

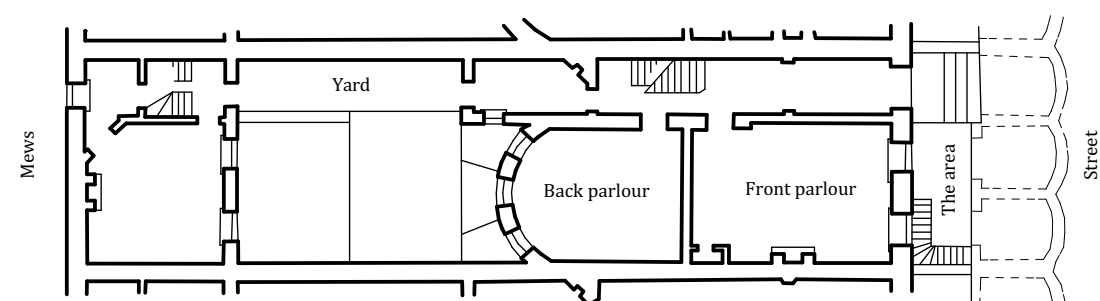
Neljäs kerros

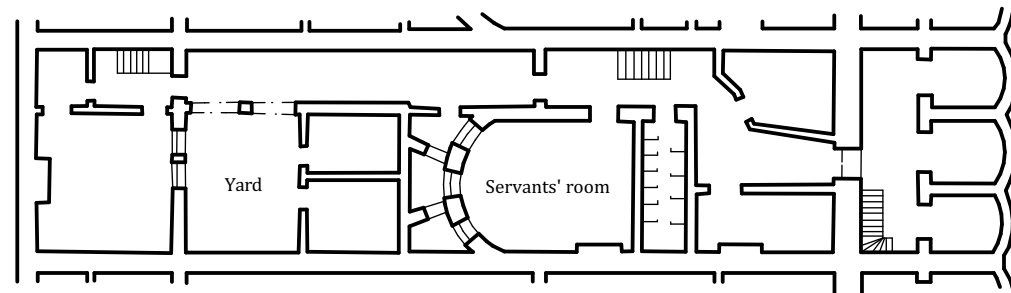
Kolmas kerros

Toinen kerros

Pohjakerros

Kellarikerros

1990, 123) Varsinkin suurten georgiaanisen kaupunkipientalojen takapihat saattoivat olla melko ankeita. Ne jäivät usein korkean takajulkisivun, pihoja rajaavien muurien ja takapihan rakennusten puristukseen tehden niistä sopimattomia kasvillisuudelle. Yleensä ne päällystettiin kiveyksellä tai soralla. (Byrne 1990, 49) Onkin vaikea kuvitella tämän kaltaiselle pihalle minkäänlaista käyttöä ainakaan isäntäväen toimesta. Ehkä piha toimikin pääasiassa valoaukkona ja huoltopihana.

Takasiipi on monimutkainen ja eniten varioitu osa Britannian kaupunkipientaloa. Suuremmissa georgiaanisissa taloissa takasiipi sen laajennuksineen saattoi käsittää koko takapihan. Pienemmissä taloissa siipi oli vain yksikerroksinen tai sitä ei ollut lainkaan. Myöhemmin viktoriaanisella aikakaudella 1850-luvun jälkeen takasiivet alkoivat yhä enenevässä määrin olla naapuritalon takasiiven kanssa yhteen rakennettuja, kuten aikaisemmin mainittiin, ja ne olivat kaksikerroksisia ja samanlaisia koko talorivistön kesken. Takasiipeen sijoitettiin usein keittiö, pesuhuone tai vessa. (Muthesius 1982, 89-90) Variaatiota pohjaratkaisuihin toi myös portaan sijoitus ja rakenne. Portaot saatettiin sijoittaa vanhan mallin mukaisesti huoneiden väliin joko kääntyvänä tai suorana varsinkin pienempien talojen osalta. Toinen vaihtoehto oli portaiden sijoittaminen takahuoneeseen tai sen viereen käytävän jatkeeksi. Myöhemmin portaot saatettiin rakentaa myös takasiiven yhteyteen. (Barley 1986, 279-280; Muthesius 1982, 87-88) 1720-luvulta alkaen standardiksi vakiintui takahuoneen ja paloseinän välinen kaksisyöksyinen porraskäytävä välitasanteella (Cruickshank 1986, 45). Tämä jätti kerroksen päähuoneet peräkkäin talon toiselle ja kulkuväylät toiselle sivulle.

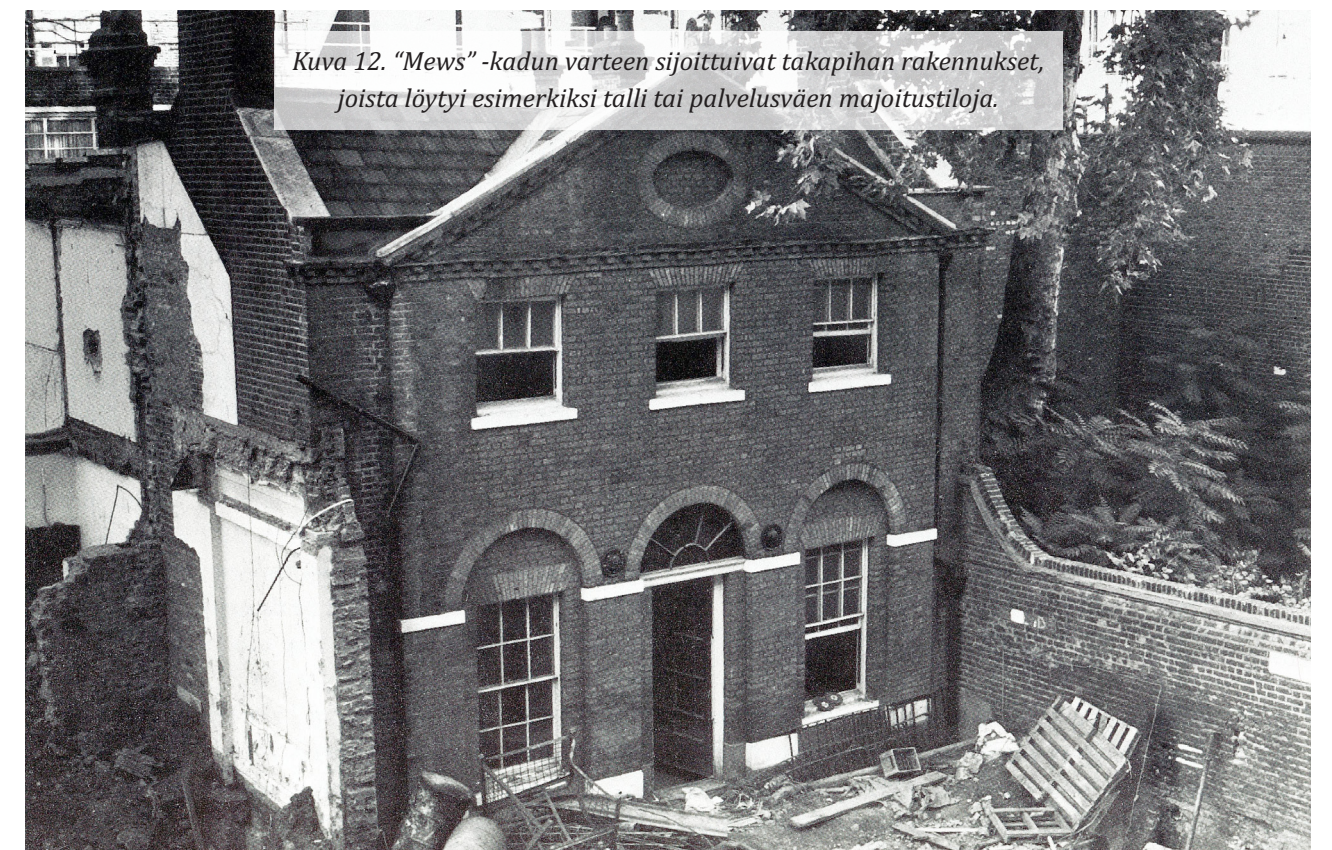
Parhaimmissa georgiaanisissa kaupunkipientaloissa täytyi olla oma talli hevosia varten ja ajomiehelle tarvittavat majoitustilat. Nämä tilat sijoitettiin talon takapihan pätyyn takakadun (”mews”) varteen, jonne oli yhteys kellarikerroksen kautta ja jonka jakoivat useammat kaupunkipientalot. ”Mews”-takakatu olikin tärkeä ja tyypillinen osa äveriäämpää georgiaanista kaupunkipientaloa. (Muthesius 1982, 74) Se oli luonteeltaan puoliyksityinen eikä yleisellä liikenteellä ollut sinne asiaa (Muthesius 1979, 140). Perhettä palveleva ajomies pystyi valjastamaan hevoset takakadun puolella poissa näkyvistä ja ajaa talon eteen kyyditäkseen isäntäperhettä asioille. Takakatu toimikin alun perin lähinnä huoltokäytössä, missä talouksien likaisemmat työt voitiin tehdä palvelusväen toimesta hienompien pääkatujen näkymättömissä. Myöhemmin omien hevosien tarve kuitenkin väheni julkisen liikenteen yleistyessä. Palvelusväen ja työväenluokan asuttaessa takakatuja rakennuksia, niiden uskottiin myös lietsovan hallitsemattomien alempien luokkien muodostamien väkijoukkojen syntyä. Pienemmissä taloissa samankaltaista takakatua ei yleensä ollut, joten yhteys talon taakse täytyi järjestää joko talojen väleistä tietyin intervaleilla tai sisäkautta talon läpi. (Muthesius 1982, 74)

Sisäänkäynnin osalta talon sisäpuolella on vain kaksi variaatiota: käytävällä tai ilman. Ulko-ovesta alkava, usein pitkä ja kapea käytävä ulottui talon takaosaan muodostaen yhteyden etu- ja takapihojen välille ja portaikkoon tai vaihtoehtoisesti vain takahuoneen tasalle, jolloin ratkaisua kuvattiin ”puolikäytävälliseksi” sisäänkäynniksi. Käytävän sisäänkäynti oli yleisempi ratkaisumalli pienemmille taloille, missä sisäänkäynti oli suoraan etummaiseen huoneeseen. Sisäänkäynnin osalta mielenkiintoista on myös etuovien sijoitus suhteessa vierekkäisiin taloihin. Aikaisemmissa vaiheissa etuovet sijoitettiin siten, että talorivistön jokaisen ulko-oven vieressä oli molemmin puolin ikkunoita. Myöhemmin etuovet sijoitettiin kuitenkin niin, että vierekkäisten talojen ovet olivat vierekkäin. Tämä johtui talojen takasiivistä: ne yhdistettiin viereisten talojen osalta saman katon alle yhdeksi rakennusmassaksi. (Muthesius 1982, 86-87) Tämä johti toki siihen, että vierekkäisten talojen pohjapiirroksista tuli toistensa peilikuvia.

Georgiaanisen kaupunkipientalon huoneet eivät olleet vielä niin eriytyneitä kuin tulevien aikakausien vastaavat huoneet. Tämä näkyi esimerkiksi huoneiden käyttötarkoitusten suurpiirteisyydessä ja huoneiden mahdollisesti yhdistyessä muihin tiloihin. Pohjakerroksen ja suuremmissa taloissa toisenkin kerroksen huoneet voitiin jakaa pariovellalla, joka mahdollisti huoneiden yhdistämisen yhdeksi suureksi tilaksi. (Cook 1968, 232) Joskus toisen kerroksen ”drawing-room” olikin yksi suuri huone, joka ulottui koko talon läpi. (Muthesius 1979, 141)

Kuva 11. Kaupunkipientalot avautuvat pääkaduille ”mews”-takakatuja palvellessa talojen takaosia.

Kuva 12. ”Mews”-kadun varteen sijoittuivat takapihan rakennukset, joista löytyi esimerkiksi talli tai palvelusväen majoitustiloja.

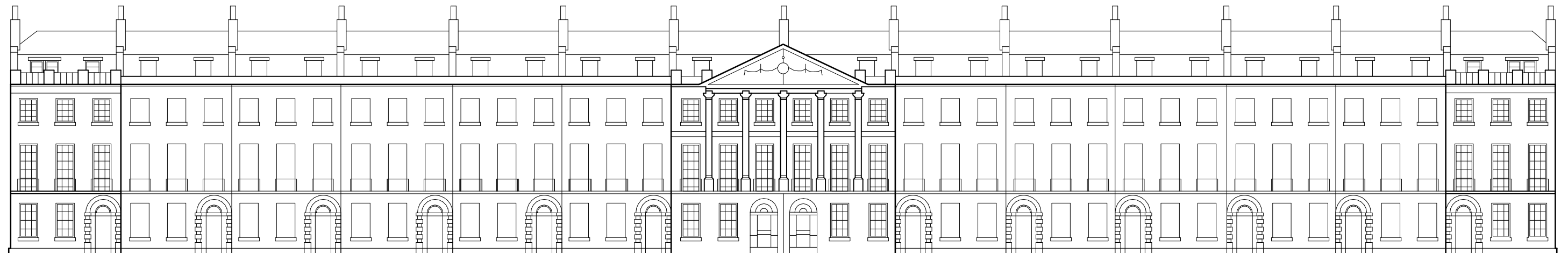

Julkisivu: edustava etumus

Georgiaanisen kaupunkipientalon julkisivu ja pohjaratkaisu olivat kaksi erillistä asiaa ja vain harvoin nämä aiheuttivat ristiriitoja keskenään. Julkisivun jäsentelyyn vaikuttivat klassisen perinteen mukaiset käsitteet järjestyksestä ja sommittelusta. (Muthesius 1982, 147) Julkisivun esikuvana toimi Andrea Palladion klassinen suhdemaailma, ”Giant Order”, barokin väistyessä vuosisadan alussa. Palladianismin ihanteena ei toisaalta ollut vain Palladio vaan myös Vitruvius ja Inigo Jones, joka paikallisella arkkitehtuurillaan täydensi klassismin ihanteita. Palladianismin mukaan tehtiin esimerkiksi Covent Garden, joka tosin ei muodostunut kaupunkipientaloista vaan muistutti enemmän kerrostalon typologiaa. Covent Gardenin julkisivu toimi joka tapauksessa esikuvana myöhempien aikojen kaupunkipientaloarkkitehtuurille. (Muthesius 1982, 12-13; Summerson 1993, 295, 334) Sen tarkoitus oli alun perin toimia eräänlaisena esimerkkinä ja standardina uudelle kaupunkirakentamiselle (Cook 1968, 186). Klassisten, georgiaanisten sekä myöhemmin myös ”regency” -tyylin julkisivujen katsotaan vastanneen klassisen pilarin osia: maantasokerros vastasi pilarin jalustaa ja toinen sekä kolmas kerros vastasivat itse pilaria. Julkisivun korniisi sekä katon piilottava seinän jatke vastasivat friisiä tai päätykolmiota, klassisen arkkitehtuurin koristeaiheita. (Muthesius 1982, 230)

Liukuikkuna (sash-window) ilmaantui Englantiin 1600-luvun lopulla ja korvasi nopeasti vanhemman sivusaranoidun ikkunatyypin kaikkialla paitsi vaatimattomimmissa rakennuksissa. (Stewart 2006, 59) Nämä ikkunat ovat usein suuria ja korkeita. Alun perin niiden mittasuhteita vastasikin kaksi päällekkäin olevaa neliötä. Niin ikkunoiden ja ovien karmit maalattiin yleensä valkoiseksi, joka olikin erittäin tyypillistä georgiaanisille kaupunkipientaloille. Maalaamisella ei tosin ollut vain esteettiset lähtökohdat vaan maalikerros toimi myös puun suoja aineena Iso-Britannian kosteaa säätä vastaan. (Cook 1968, 223-224) Ikkunat olivat yleensä yksikerroksisia ja ulkoseinät verrattain ohuita eri vuodenaikojen suhteellisen pienen lämpötilan vaihtelun takia. Liukuikkunoiden avulla voitiin myös helposti tuulettaa huonetta halutulla tavalla liikuttamalla ikkunan ala- tai yläosaa. (Muthesius 1979, 67) Yksikerroksiset ikkunat ovat vieläkin yleisiä varsinkin vanhemmissa georgiaanisissa tai viktoriaanisissa kaupunkipientaloissa.

Kuva 13. Georgiaaniset kaupunkipientalot muodostivat yhtenäisen julkisivun, jonka päätyjä ja keskikohtaa korostettiin koristein ja päätykolmioin.

Toisen kerroksen ollessa talon tärkein (piano nobile) sitä korostettiin tekemällä siitä muita kerroksia korkeampi Palladianismin mukaisesti. Tämä näkyi myös julkisivussa toisen kerroksen korkeammissa ikkunoissa. Maantasokerroksen ja varsinkin kolmannen kerroksen ikkunat olivat sen sijaan matalampia. Ylimpien kerroksen ikkunat olivat usein pienimpiä ja ne saatettiin yhdistää kattoon kattolyhdyiksi (Girouard 1990, 120). Tämä käytäntö ei tosin heti saanut tuulta alleen. 1600-luvun loppuun asti tavallisempaa oli samankokoiset ikkunat kerroksesta riippumatta, mikä johtui toki osakseen rakennuskustannusten asettamista paineista. Vuosisadan loppupuoliskon julkisivuun kuuluvat sen sijaan jokaista ikkunaa koristavat lakikivet, tärkeitä kerroksia korostavat nauhat, korniisit ja puiset ovenkarmit, jotka jatkuivat usein klassiseksi portaaliksi sisäänkäyntiä koristamaan. (Summerson 1993, 354)

Kaupunkipientalojen etujulkisivuissa korostui horisontaalisuus yksittäisen talon vertikaalisuudesta huolimatta. Tätä korosti myös Lontoon vuosien 1707 ja 1709 säädökset, joiden ansiosta julkisivujen oli jatkuttava räystäslinjan yli paloturvallisuuden parantamiseksi. (Cruickshank 1986, 27) Tämän seurauksena harjakatot jäivät ainakin osittain näkymättömiin varsinkin, mistä tuli tärkeä osa georgiaanisten kaupunkipientalojen ilmettä. Korniisien ja listojen jatkuessa läpi useiden talojen niistä tuli vahvoja horisontaalisia aiheita peittäen alleen yksittäisten talojen rajat ja muodostaen yhtenäisen julkisivun koko talorivistölle. Tämä vaatiikin useampien talojen suunnittelua kokonaisuutena eikä vain erillisinä taloina, mikä olikin suurin ero 1600-luvun lopun ja 1720-50 -lukujen välillä. Samaa yhtenäisen julkisivun periaatetta saatettiin myös soveltaa remontoimalla vanhat rakennukset vastaamaan uusia ihanteita. (Stewart 2006, 57-58) Tavoitteena oli siis synnyttää ”yhtenäisyyden illuusio” sitomalla erilliset talot toisiinsa niin tiukasti kuin mahdollista (Muthesius 1982, 14) Näin saatiin siis luotua vaikutelma, jossa yksittäinen talo on osa suurempaa ja arvokkaampaa kokonaisuutta. Kaikki 1700-luvun kaupunkipientalot eivät toki olleet osa yhtenäistä julkisivua vaan yksittäisiäkin kaupunkipientaloja rakennettiin. Pyrkimys yhtenäisyyteen oli kuitenkin yksi georgiaanisen kaupunkipientalon merkittävimmistä urbaaneista ihanteista. (Cruickshank 1986, 29)

Iso-Britannian kaupunkipientalolla on yksi pääjulkisivu, joka lähes aina avautuu viereisen kadun suuntaan. Pääjulkisivua korostettiin usein talorivistön keskellä ja reunoilla esimerkiksi päätykolmioin ja ulostyöntyvine osineen. Koristelu rajattiin pääosin näihin osiin. Rakennuksen keskiosan ja päätyjen korostusten välillä koristelu nähtiin häiritseväenä. Sen sijaan arvoa annettiin tasaisesti jatkuville sileille julkisivuille ja yksinkertaiselle, tasaisesti samoilta linjoille asettuvalla

aukotukselle. (Muthesius 1982, 170, 231) Toisaalta tämä oli pakon sanelemaa, sillä aiempia Lontoon rakennusmääräyksiä tiukentaen vuonna 1774 kiellettiin kaikki julkisivun puiset koristeet. Tämän seurauksena ikkunankarmit piti upottaa julkisivuun flaamilaisittain limitetyn tiiliseinän pielen taakse. (Cruickshank 1986, 29) Koruttomat julkisivut korostivatkin edelleen ikkunoiden ja ovien sommitelman merkitystä georgiaanisessa kaupunkipientalossa (Cook 1968, 223). Verrattuna talorivistön muihin kolme ikkunaa leveisiin taloihin, rivin keskimmäinen talo oli usein viisi ikkunaa leveä ja koristeltu pilasterein sekä päätykolmioin. Myöhemmin keskimmäisen talon saattoi korvata kahdella muiden talojen kaltaisella kaupunkipientalolla, mikä teki koristelusta vain pintapuolista eikä todellista talojen jakoa vastaavaa. Jos keskellä olisi ollut vain yksi kolme ikkunaa leveä talo, sen ovi olisi sijoittunut kokonaissommittelun kannalta epäkeskeisesti pilaten näin koko fasadin symmetrian. (Muthesius 1982, 13, 170)

Tämän kaltainen julkisivun jäsentely ei sinänsä ollut uusi idea Iso-Britannian arkkitehtuurissa (Girouard 1990, 155). Samanlaista jäsentelyä harjoitettiin aikaisemmin muissakin rakennuksissa kuten sairaaloissa tai palatseissa, joihin klassismin ihanteita sovellettiin. Myös maalaistalo on saattanut toimia innoituksena tälle järjestelylle. Jo 1500-luvulla vastaava jäsentely nähtiin muun muassa Somerset Housessa Lontoossa. Usein myös perinteisen H-pohjaratkaisua noudattavan talon julkisivusta muodostui jäsentelyltään samankaltainen ulostyöntyvine sivusiipineen ja keskiosaa korostavine sisäänkäyntineen. (Summerson 1993, 44, 140-141, 178) Julkisivujen yhtenäisyys vietiin jopa niin pitkälle, että joissain tapauksissa suuren kaupunkientalorivistön julkisivu suunniteltiin muistuttamaan palatsin julkisivua. (Stewart 2006, 60, 73) Kaupunkientalojen julkisivujen käsittely monumentaalisena aiheena kesti aina 1800-luvulle asti (Cook 1968, 222).

Pyrkimys yhdenmukaisuuteen asuntorakentamisessa näkyi jo suuren palon jälleenrakentamisessa, mutta 1700-luvun alussa palladianismi vahvisti vielä yhdenmukaistamista siitä tullessa “default style” tai “design formula”. Myös vuosisadan suuret rakennusbuomit edistivät rakentamisen standardoimista. (Stewart 2006, 56; Summerson 1993, 356). Standardoimisen merkittävydestä kertovat myös kaupunkientalojen koristelu. Yleisesti ottaen koristeita ei nimittäin suunniteltu erikseen yhtä projektia varten vaan ne olivat massatuotettuja ja valittiinkin valmistajien kuvastoista (Cook 1968, 223). Näitä kuvastoja käytettiinkin laajasti ainakin georgiaanisesta aikakaudesta lähtien ja niistä löytyi eri valmistajien valikoimia koristeista, parvekkeista, kuisteista ja mitä moninaisemmista yksityiskohdista. (Muthesius 1982) Vaikka kaupunkientalot olivatkin aikaansa nähden erittäin standardoituja ja kopioita toisistaan, kyseiset kuvastot auttoivat varmistamaan edes jonkinlaisen variaation yksitoikkoisten katukuvien välttämiseksi.

Iso-Britannian kaupunkientalojen yhtenäisyyteen vaikutti myös työn ja asumisen toisistaan erottaminen. 1700-luvulla kasvoi tarve erottaa asuminen liiketoiminnasta. Varakas kauppias saattoi nyt työskennellä Cityssä ja asua West endissä naapurinaan jopa aatelisia, jotka asuivat vastaavassa talossa. Asunnot ja asuintavat olivatkin ainakin ulkoisesti samankaltaisia ylhäisön keskuudessa. (Stewart 2006, 70-71) Kaupoille ja pajoille oli omat alueensa. Suuren georgiaanisen kaupunkientalon julkisivuun olisikin vaikea kuvitella kaupan ikkunaa. Jos asuinalueella oli kaupallista toimintaa kuten pubeja tai kauppvoja, sijoitettiin ne yleensä vain kulmatontteihin. 1800-luvun loppuun mennessä kaupat sijoittuivatkin pääosin pääkulkuväylien varrelle varsinkin esikaupunkialueilla jättäen sivukadut tyhjiksi kaupoista kilometritolkulla. Toisaalta täytyy muistaa, että tuohon aikaan katumyyntiä harjoitettiin paljon ja esimerkiksi pubit olivat paljon pienempiä kuin nykyään. Britit välttivät myös luokkien sekoittumista keskenään, toisin kuin manner-Euroopassa. Aukiot ja pääkadut varattiin puhtaasti asumista varten, joista parhaille alueille tuli kaikkein kalliimmat asunnot varakkainta väestönosaa varten. (Muthesius 1982, 15-16, 68)

Vertikaalisuus tuli taas suosioon 1700-luvun loppupuolella “neoclassical age” ja “Adam-style” -tyyliin vaikutuksesta. Tähän saattoivat vaikuttaa myös Herculaneumin ja Pompeijin kaivaukset, joissa löydetyistä arkkitehtuurista haluttiin ottaa mallia. Käsitys klassisesta muotokielestä oli aikaisemmin perustunut muualta kuten Italiasta, Ranskasta tai Alankomaista maahantuotuihin käsityksiin ja tulkintoihin klassisesta arkkitehtuurista eikä tosiasiallisiin historiallisiin löytöihin (Summerson 1993, 50-52). Säädösten vaikutuksesta julkisivuista tuli entistä tasaisempia, mutta niiden pintaan saatettiin tehdä vertikaalisia elementtejä maalin, rappauksen ja stukon avulla. (Stewart 2006, 61) 1700-luvun kaupunkientalojen julkisivuaiheet ja koristelu olivatkin usein vain pintaa, jonka alta saattoi paljastua uuden rakennuksen sijaan jopa keskiaikaisen talon rakenteet (Stewart 2006, 70). “Georgianisoitu” keskiaikainen tai tudorinen kaupunkientalo oli ehkä kaikkein pettävin: uusi fasadi ei välttämättä kertonut lainkaan talon sisäisistä järjestelyistä. (Stewart 2006, 74).

Rachel Stewartin määrittelemä “klassinen englantilainen townhouse” näyttää yleensä parhaat puolensa katujulkisivussa. Takajulkisivu jäi usein varsinkin kapeammissa taloissa vähälle huomiolle ehkä myös sen takia, että näissä ei ollut kunnon puutarhaa, josta ihailla takajulkisivua. Takajulkisivut eivät myöskään noudattaneet palladianismin sääntöjä vaan aukotus tehtiin tarpeen mukaan eikä esteettisistä lähtökohdista. Taloista ulostyöntyvän “closet” -siiven katsottiin pilaavan joka tapauksessa mahdollisuudet tasapainoiseen sommitelmaan. Toisaalta ekonomisista lähtökohdista oli johdonmukaista panostaa eniten pääjulkisivuun ja jättää muut vähemmän näkyvät talon osat vähemmälle huomiolle. Voitaisiin myös väittää, että nykykäsityksen mukaan epäsäännölliset takajulkisivut saattavat jopa lisätä georgiaanisen kaupunkientalon viehätystä. 1700-luvulla nämä sattumanvaraisilta näyttävät takajulkisivut saivat toki osakseen kritiikkiä. (Stewart 2006, 68-69)

Kaupunkientalojen julkisivujen jäsentely palladiaanisten sääntöjen mukaan kesti 1730-luvulta ainakin 1830-luvulle. Tyyli säilyikin spekulatiivisten rakentajien ja näin ollen kaupunkientalojen suosiossa vielä kauan sen jälkeen, kun palladianismi poistui muodista. Rakentajat tai maanomistajat eivät toisaalta yrittäneetkään olla arkkitehtuurin aallon harjalla vaan ennemminkin säilyttää vallalla olleet esteettiset standardit. (Olsen 1982, 17, 204) Georgiaanisen klassisen kaupunkientalon kehitys tapahtui pääosin Lontoossa, josta se levisi myöhemmin myös muualle maahan. Pienempien kaupunkien kuten Yorkin, Norwichin, Bristolin, Derbyn tai Nottinghamin palladiaaniset kaupunkientalot ovat yleensä saman tasoisia pääkaupunkiin verrattuna. Yleensä ne tosin rakennettiin vasta, kun Lontoossa puhalsivat jo uudet tuulet. (Cruickshank 1986, 27-28; Summerson 1993, 356-357) Lontoota voidaankin näin ollen pitää georgiaanisen kaupunkientalon kehityksen kannalta tärkeimpänä paikkana, sillä suurin osa sen kehityksestä tapahtui juuri pääkaupungissa.

Kaupunkipientalojen klassikko

Georgiaanisen klassisen townhousen kehittymiseen vaikutti nopean kaupungistumisen ja ekonomin lisäksi uudet lähestymistavat rakentamiseen ja tuotantoon. Kaupunkipientaloista rakennettiin hyvin samankaltaisia keskenään. Tästä voidaan yleisesti ottaen pitää vastuussa 1600-luvulla kehittynyttä spekulatiivista rakentamistapaa. Myös Lontoon vuosien 1667, 1707 ja 1709 rakentamista koskevilla säädöksillä oli suuri vaikutus georgiaanisen kaupunkipientalon kehitykseen. Georgiaanisen aikakauden tuloksena kaupunkipientalo pärjäsi nyt erinomaisesti omilla ehdoillaan sen muotoutuessa ideaaliksi urbaaniksi asuintaloksi (Stewart 2006, 79). Se oli luonteva ratkaisu moneen vaatimukseen tiivistyvien kaupunkien ja uudenlaisen urbaanin elämäntyylin kontekstissa. Georgiaanista kaupunkipientaloa voidaan pitää urbaanina arkkitehtuurina, vaikka asumisen ja työpaikan erottaminen toisistaan viittaavatkin jo esikaupungistumiseen. (Muthesius 1982, 248) Urbaania luonnetta voidaan selittää esimerkiksi sillä, että georgiaanisen kaupunkipientalon klassinen julkisivu ja suhde ympäristöön pysyvät muuttumattomina paikasta riippumatta ja ne ovat lähtökohdiltaan osa urbaania perintöä. Ne sijaitsevat nykyisten kaupunkien ydinkeskustoissa kaupunkien laajetessa ulospäin myöhemmissä vaiheissa. Georgiaaniset kaupunkipientalot mielletäänkin ehkä siksi niin urbaaneiksi, vaikka ne olisi alun perin rakennettu kaupungin laidalle. Toisaalta kadun suhde taloon pysyi melko muuttumattomana paikasta riippumatta, mikä synnytti samaa urbaaniuden tasoa kaikkialla mihin samankaltaisia kaupunkipientaloja rakennettiin. Toisaalta talojen samankaltaisuus ja standardiratkaisut yhdistettynä usein hyvinkin pelkistettyihin julkisivuihin tekivät asumisesta melko anonyymiä. Talon sisäisestä elämästä tai asukkaasta oli varmasti vaikea päätellä mitään ulkopuolisen silmin.

Kaupunkipientalojen klassikko muodostuu kolmesta tai neljästä samankaltaiselle pohjaratkaisulle perustuvasta kerroksesta. Yhdessä kerroksessa on kaksi peräkkäistä päähuonetta, joihin pääse niiden sivulla olevasta porrashuoneesta tai käytävästä. Talon päätilat ovat siis erotettu talon sisäiseen liikkumiseen tarkoitetuista tiloista. Tämän kaltainen pohjaratkaisu on Iso-Britannian kaupunkipientalojen historiassa erittäin merkittävä yleisyytensä lisäksi sen aiheuttaman toiminnallisuuden vuoksi. Kerrokset voivat toimia suhteellisen autonomisesti, koska jokaiseen kerrokseen pääsee kulkematta minkään päähuoneen läpi. Tämä mahdollisti jo rakennusten ollessa uusia huoneiden tai kerrosten vuokraamisen tai ammatin harjoittamisen kotiloissa. Talojen vanhetessa niiden joustavuus on ilmeistä vanhojen georgiaanisten kaupunkipientalojen ollessa monenlaisessa käytössä. Voitaisiinkin päätellä, että pohjaratkaisu on mahdollistanut saavutetun muuntojoustamisen näissä taloissa. Ei lienekään ihme, että samankaltaiset kapeat talot ovat jakaneet asuin- ja liiketoimintoja ympäri maailmaa (Davis 2009). Toisaalta tämä pohjaratkaisu on myös aikansa asumiskulttuurin tuote. Georgiaanisessa kaupunkipientalossa saattoi asua isäntäperheen lisäksi monenlaisia ihmisiä eri yhteiskuntaluokista kuten vuokralaisia, sukulaisia, ystäviä ja palvelusväkeä. Ehkä myös siksi talon pohjaratkaisun oli tuettava liikenteen erottamista talon päätiloista yksityisyyden aikaansaamiseksi. Kaupunkipientalon asukkaat vaihtuivat myös aika ajoin, jolloin sen täytyi joustaa erilaisten käyttäjien vaatimusten mukaan. Koska pohjaratkaisu oli samankaltainen talosta toiseen, oli sen oltava mahdollisimman joustava muuttuviin tilanteisiin nähden.

Georgiaanisen kaupunkipientalon klassikon voidaan tietyssä mielessä katsoa olevan lähes 200 vuotta kestäneen kehityksen kulminaatiopiste ennen uusien ihanteiden esiinmarssia. Ensimmäisistä klassismin merkeistä 1600-luvun alun Lady Cooken ja Sir Fulke Grevillen taloista oli kuljettu pitkä matka ihanteiden suodattuessa ajan ja tekijöiden käsissä. Tämän kehityksen lopputuloksena on kaupunkipientalo, joka on täysin brittiläinen sen ulkoa tulleista lähtökohdista huolimatta. Georgiaaninen kaupunkipientalo on klassikko monesta syystä. Tyyllillisesti se noudattaa klassistisia palladianismin ihanteita, mikä näkyy muun muassa julkisivujen jäsentelyssä ja kerrosten hierarkiassa. Toisaalta talon toiminnallisuus on kaupungistumisen ja urbaanin elämän kehittymisen tulos ja yhden kehityksen päätepiste. Standardiratkaisuna georgiaaniset kaupunkipientalot eivät erikseen ole ainutlaatuisia, mutta yhdessä ne muodostavat ainutlaatuisen vaiheen Iso-Britannian kaupunkipientalojen historiassa.

Kaupunkipientalojen klassikko:	
Asukkaat	Yläluokka / keskiluokka
Ympäristö	Keskusta-alueet
Kerrosmäärä	3-4
Pohjaratkaisu	Kaksi päähuonetta/kerros, porrashuone
Laajennettavuus	Takapiha, kellarikerros
Etupiha	The area: kuilu etuoven ja kadun välillä
Takapiha	Aputilojen käytössä
Tyyli	Klassismi, yhtenäiset ja yksinkertaiset julkisivut, joskus palatsifasadi

Kylpylä- ja rantakaupunkien townhouset

1730-luvulla Lontoon kaupunkikuvallinen kehitys seisahti hetkeksi (Summerson 1993, 359). Sen sijaan kylpylä- ja merenrantakaupungeilla oli erityinen asema 1700- ja 1800-luvun kaupunkientalon kehityskaaressa. Näiden kaupunkien erityiset fyysiset, ekonomiset ja sosiaaliset olot mahdollistivat rakentamisen, josta muualla voitiin vain uneksia. Osa tämän aikakauden mielikuvituksellisinta arkkitehtuuria on löydettävissä juuri näistä kaupungeista erkkereineen, parvekkeineen ja kuisteineen. On kuitenkin huomioitava, että nämä lisäykset alkoivat sotia klassista englantilaista kaupunkientaloa vastaan. (Stewart 2006, 80)

Geinus loci, paikan merkitys korostui näiden kaupunkientalojen kehityksessä. Vaikka klassiset aiheet pysyivät muuttumattomina, pyrittiin jokaisen kaupunkientalorivistön kohdalla huomioimaan sen erityinen sijainti ja olosuhteet. Tärkeäksi muodostuivat myös näkymät molempiin suuntiin: näköalat rakennukselta maisemaan sekä rakennuksen näkyminen ympäristössä. (Muthesius 1982, 148)

Kuva 14. Bathin Circuksen kaareva julkisivu.

Kylpyläkaupungit

Kylpyläkaupungeista Bath oli ensimmäinen ja sen arkkitehtuuria pidetään taiteellisesti parhaana. Muut kaupungit kehittyvät vasta myöhemmin kokonaisvaltaisiksi matkailukohteiksi. Vielä 1700-luvun alussa kaupunki oli melko merkityksetön teollisuudesta riippuvainen pikkukaupunki. Sen jo Rooman ajoilta tutut kylpylöiden vedet kuitenkin houkuttelivat ihmisiä terveysvaikutustensa ansiosta. 1720-luvulla kaupungin maineen ollessa jo korkealla se alkoi erottua edukseen muihin menestyviin pienempiin kaupunkeihin verrattuna. (Summerson 1993, 359)

Bathin merkittävimmät arkkitehdit olivat John Wood ja hänen poikansa. Bathissa John Wood jatkoi kehitystä, joka oli vuosisadan alussa jäänyt kesken Lontoossa, mikä näkyy hänen ensimmäisissä Bathin suunnitelmissa kuten Queen Squaressa (1728-1736). Wood tiesi myös kaupungin olevan roomalaista perua. Hän käyttikin roomalaisia monumentteja esikuvana kaupunkipientalorivistön muodolle kuten Circus (1754), ympyrän muotoon sovitettu ryhmä pohjaratkaisuiltaan lähes tavanomaisia kaupunkipientaloja osoittaa. Woodin poika jatkoi myöhemmin isänsä viitoittamalla polulla ja rakennutti Circuksen läheisyyteen taas yhden hyvin merkittävän ryhmän kaupunkipientaloja nimellä The Royal Crescent (1767-1774). Nimensä mukaisesti ryhmän 30 kaupunkipientaloa muodostaa ellipsin muotoisen kokonaisuuden, jonka esikuvana Colosseumin arvellaan toimineen. Tarkoitus olikin todennäköisesti täydentää ellipsiä toisella vastaavalla, jolloin kokonaisuudesta olisi tullut suljettu ellipsin muotoinen kortteli kahta aukkoa lukuun ottamatta, joiden kautta liikenteen oli kuljettava. Täydentävä kaari jäi kuitenkin rakentamatta. Tästä huolimatta kaaren muotoisella kaupunkipientalorivistöllä oli tärkeä vaikutus Britannian kaupunkipientalon historiaan ja kaupunkisuunnitteluun. Erimuotoisia kaupunkipientaloista muodostuvia kaaria rakennettiinkin ympäri maata pitkälle 1800-luvulle saakka. (Ison 1980, 148; Summerson 1993, 359-363)

Bathille tyypilliset kaupunkipientalot ovat yleensä noin kuudesta seitsemään ja puoleen metriä leveitä ja 10-15 metriä syviä. Taloissa voi olla takapiha, kellari keittiöineen ja muut georgiaaniseen kaupunkipientaloon kuuluvat tilat. Ensimmäisessä ja toisessa kerroksessa on yksi pienempi ja yksi suurempi huone talon julkisempaa käyttöä varten makuuhuoneiden sijaitessa kolmannessa ja neljännessä kerroksessa. Suurempi huone sijoitettiin usein talon sille puolelle, mistä oli paremmat näkymät maastoon. Porrashuone jäi näin ollen pienemmän huoneen viereen ja saattoi näin ollen sijaita pääjulkisivun puolella. Joissakin pohjaratkaisuissa on nähtävissä erimuotoisia takahuoneita elävöittäviä erkkereitä, jotka yleistyivät myöhemmin myös muualla maassa. Erkkereitä lukuun ottamatta Bathin yksittäisten kaupunkipientalojen pohjaratkaisu ei eroa merkittävästi muista tyypillisistä georgiaanisista kaupunkipientaloista, mutta niiden muodostamia kokonaisuuksia pidetään georgiaanisen aikakauden parhaimmistona. (Ison 1980, 94-99) Woodien arkkitehtuuri Bathissa on loistava esimerkki tavallisista kaupunkipientaloista, jotka uudella tavalla järjesteltynä muodostavat monumentaalisia kokonaisuuksia ja jotain suurempaa kuin yksittäiset talot itsessään edustavat. Kaupunkipientalojen muodostaman kokonaisuuden monumentalisointi sai heti loistavan vastaanoton ja sillä oli lähtemätön vaikutus georgiaaniseen kaupunkipientaloarkkitehtuuriin. (Summerson 1993, 364). John Wood toteutti myös ensimmäisenä palatsijulkisivullisen rivistön kaupunkipientaloja. Täytyy toki huomioida, että palatsijulkisivuista oli ollut puhetta jo aiemmin eikä se siis ollut Woodin oma keksintö. (Stewart 2006, 82-87)

Bathille tyypillistä on kellertävä kiviarkkitehtuuri, jonka voidaan olettaa saaneen alkunsa puun käydessä vähiin ja kaupungin sijaitessa kalkkikivilouhosten vyöhykkeellä (Summerson 1993, 100). Paikallinen kalkkikivi oli myös erityistä sen helpon työstettävyytensä ansiosta, joka varmasti mahdollisti hienomman koristelun ja monipuolisemman kiven käytön johtaen myös hienostuneempaan arkkitehtuuriin. (Ison 1980, 100; Muthesius 1982, 201) Bathissa terveyden, vapaa-ajan ja muodin rajat hämärtyivät tehden kaupungin arkkitehtuuristakin ”lääkinnällistä estetiikkaa”, jonka katsottiin vaikuttavan yleisen hyvänolon tunteeseen. (Stewart 2006, 82-87) Vai voisiko Bathin mieltää 1700-luvun Las Vegasina? Olihan kaupunki tunnettu lomakohde, jossa arkena tiukkoja rooleja noudattavat naiset ja

miehet tunsivat olonsa vapaaksi, jossa seikkailut olivat mahdollisia ja ilmassa oli jännityksen sekaista hilpeyttä. Ilmapiirin mausteena toimivat uhkapelaaminen ja seksi. Flirttailu, rakkausseikkailut, salarakkaat, prostituutio tai tyttärilleen sulhasta etsivät äidit olivat osa Bathin huumaa yhtä paljon kuin niin naisista ja miehistä täyttyvät uhkapelipöydät. (Girouard 1990, 80-81) Bathin suosion syistä riippumatta 1700-luvun puoliväliin mennessä Bathin asema taiteellisena keskuksena oli melkein verrattavissa Lontooseen (Summerson 1993, 364). Bath olikin suuren ihailun kohteena ja pian sen viitoittamana erilaisia riveiksi, kaariksi, ympyröiksi tai aukioiksi järjestyneitä kaupunkipientaloja rakennettiin kaikkialla maassa (Girouard 1990, 166).

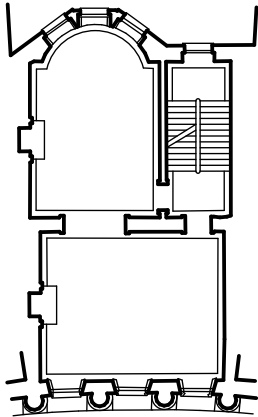
Toiset kaupungit eivät pärjänneet yhtä hyvin kuin Bath, mutta niihin nousi silti hienoa arkkitehtuuria. Esimerkiksi Buxtonissa vaikuttanut arkkitehti John Carr rakennutti kaupunkiin oman versionsa kaupunkipientalokaaresta: Crescent at Buxton oli ensimmäinen tärkeä imitaatio Bathin alkuperäisestä kaaresta. Myös Cheltenham kehittyi muodikkaaksi lomakohteeksi 1780-luvun lopun ja 1820-luvun välillä, mutta sen aika oli jo ohi 1840-luvulla. Cheltenhamin rakennusbuumia kutsuttiin nimellä ”brick and mortar mania”. Ollessaan pääosin kesälomakohde, se kehittyi Englannin ensimmäiseksi ”puutarhakaupungiksi” yksittäisten talojen ja kaupunkipientalojen sijoituessa katujen ja puistojen lomaan. Cheltenhamin tapaan Leamington kehittyi kylpyläkaupungiksi 1700-luvun lopulla. Se saavutti sosiaalisen ja arkkitehtonisen huippunsa erityisesti 1820-1840 -luvuilla. (Stewart 2006, 87-90)

Luonnonvalo ja meri-ilma: parvekkeet, kuistit ja erkkerit

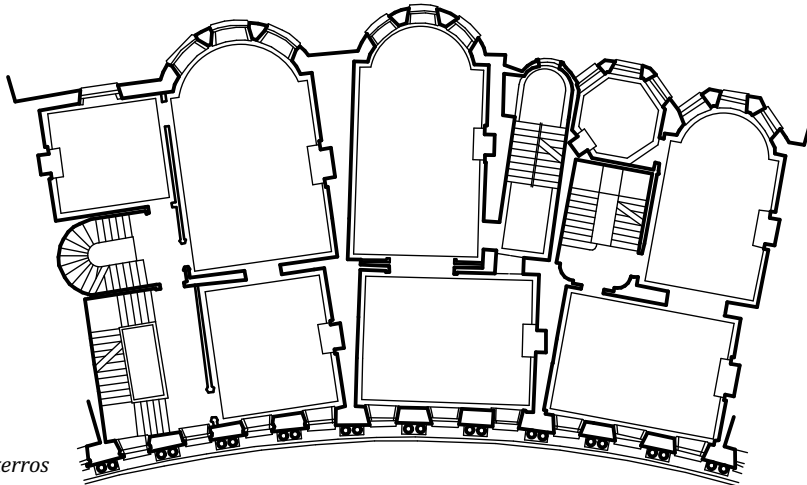
1700-luvun puolivälissä myös meriveden terveydelliset vaikutukset alkoivat kiinnostaa ihmisiä, joka johti monien kaupunkipientalorivistöjen, -kaarien ja -aukioiden rakentamiseen muun muassa Brightonissa, Weymouthissa, Southendissä, Bognorissa ja Margatessa. Näihin merenrantakaupunkeihin saapui vierailemaan lyhytaikaisesti kaikki paitsi vähäosaisimmat. Ensimmäinen merelle katsova rakennus toteutettiin Weymouthiin (Royal Hotel, 1772). Aikaisemmin meressä kylpijätkin majoittuivat sisämaahan ja he halusivat katsoa muualle kuin mereen, jos eivät olleet siellä itse. (Stewart 2006, 92) Samoihin aikoihin merenrantakaupunkien kehittyessä luonnonvalon ja raikkaan ilman arvostus kasvoi. Onkin huomioitava, että ennen 1800-lukua niitä ei pidetty samalla tavalla tärkeinä, varsinkaan terveyden kannalta. (Muthesius 1982, 49) Tämä edesauttoi kylpylä- ja merenrantakaupunkien ja niiden uudenlaisen arkkitehtuurin kehittymistä. Kylpylä- ja rantakaupungeissa rakennuksia ja niiden muodostamia rivistöjä, olivat ne sitten kaaria, rivejä tai aukioita, piti pystyä ihailemaan myös kauempaa kuten merenrannalta. Myös rakennuksesta piti olla näkymät rannalle tai muualle maisemaan. Sama periaate päti myös Lontoossa Thamesin varrella, joka toteutui esimerkiksi Robert ja James Adamin Royal Terrace at the Adelphissa (1768-72). (Stewart 2006, 95-96) Tämä periaate sai kuitenkin ensimmäiset muotonsa lomakohteiden kaupunkipientaloissa (Royal Crescent, Bath), joiden edessä ei ole mitään näkymää peittämään. (Muthesius 1982, 148)

Rantakaupungeista ensimmäisenä kehittyi Brighton, josta tuli myös suurin ja jonka arkkitehtuuria pidetään rantakaupunkien parhaana. Kaupungin kuuluisimpiin kaupunkipientaloryhmiin ja arkkitehtuuriin kuuluvat Royal Crescent (1798), joka oli jopa suurempi kuin Bathin vastaava, Sussex Square, Marine Pavilion ja Brunswick Square and Terrace (1825-27). 1820- ja 30-luvut olivatkin Brightonin rakentamisen kulta-aikaa. Brightonia pidetään kotina lähes täydelliselle merelliselle kaupunkipientalolle stukkoiineen, pilastereineen, pilareineen, hienoine rautaparvekkeineen, kuisteineen ja monenlaisine erkereineen ja erkkeri-ikkunoineen. (Stewart 2006, 95-96)

Myös Brightonissa sekä muissa merenrantakaupungeissa aukioden uudenlainen käsittely oli tärkeää. Monessa tapauksessa erimuotoiset, usein kaarevat aukiot avautuvat kohti merta ikään kuin imien meri-ilmaa sisämaata kohti. Näin saatettiin tarjota ainakin teoreettisesti merinäköala useammille aukiota reunustaville kaupunkipientaloille (Muthesius 1982, 153,156) Esikuvana tähän toimi luonnollisesti

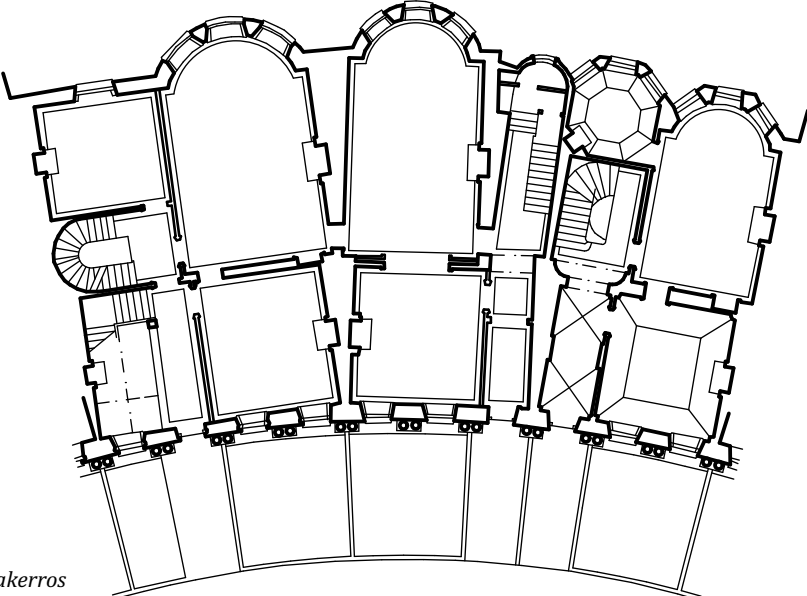

Toinen kerros

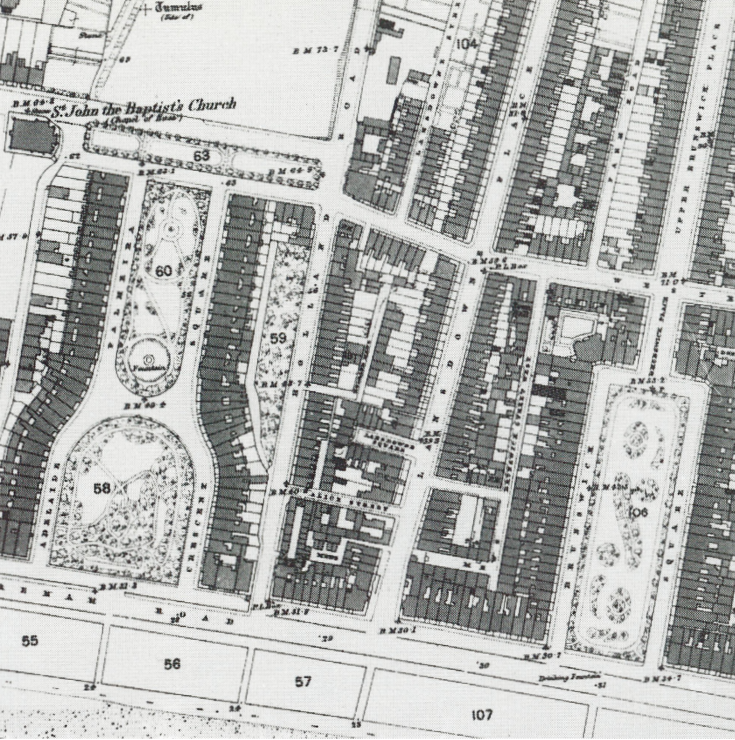
Toinen kerros

Kuva 16. Perinteinen georgiaaninen pohjaratkaisu säilyi Bathin kaupunkipientaloissa huolimatta ryhmityksen uusista muodoista. Yllä Royal Crescent, vieressä Circus.

Pohjakerros

Kuva 17. Brightonin merelle aukeavat kaupunkipientalomuodostelmat tarjoavat merkinäköalan mahdollisimman monelle. Vasemmalta oikealle: Adelaide Crescent, Brunswick Square ja Lewes Crescent/Sussex Square.

Bathissa alkunsa saaneet kaupunkipientaloista muodostuneet kaaret, joskin merenrantakaupungeissa talorivistön muodon käsittely oli vapautuneempaa. Yksittäisten talojen yhtenäisyys ja klassisuus loisti myös poissaolollaan moninaisine erkereineen, ulokkeineen ja kuisteineen. (Summerson 1993, 364)

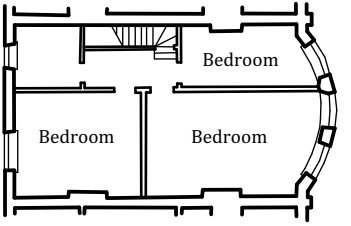
Aikaisemmat preferenssit selkeään, yhtenäiseen ja tasaiseen julkisivuun ja ehkäpä ikkunoiden lukumäärän mukaan määräytyvä vero sekä puun käytön kieltö julkisivussa rajoitti erkereiden rakentamista. 1700-luvun lopulla niiden rakentamista alettiin kuitenkin taas elvyttämään. Suurin syy tälle lienee raittiin ilman huumaa varsinkin merenrantakaupungeissa. Erkkerit saattoivatkin tarjota (vähintäänkin kapean) näkymän merelle, vaikka kaupunkipientalo ei ollut suunnattu suoraan merta kohti. (Muthesius 1982, 174) Tämä pätee varsinkin merenrantakaupunkien sisämaahan suuntautuissa aukioissa, joita reunustavat kaupunkipientalot ovat suorassa kulmassa rantaviivaan nähden. Erkereistä puhuttaessa täytyy muistaa, että se ei sinänsä ollut uusi 1700-luvun keksintö. Erkereitä oli rakennettu jo ainakin 1400-luvulta lähtien (Cook 1968, 51), mutta esimerkiksi edellä mainittujen syiden johdosta niitä ei käytetty pitkään aikaan osana kaupunkipientalon arkkitehtuuria.

Brightonin pienemmissä ja keskikokoisissa kaupunkipientaloissa erkkeri on enemmän sääntö kuin poikkeus. Sen sijaan Brightonin suurempiin kaupunkipientaloihin erkkerit vakiintuivat vasta 1840-luvulla. Kaupungille on tyypillistä kokonaisen talon levyinen kaareva erkkeri. Muualla ne ovat usein kapeampia. Erkereiden muoto vaihtuikin tarvittaessa muodin mukana. Vasta 1860-luvulla suorakulmaisista tai kulmikkaista erkereistä tuli pysyvä osa esikaupunkien ilmettä. (Cruikshank 1986, 42; Muthesius 1982, 174) Kaiken kaikkiaan erkkerit tarjosivat kaupunkipientalojen etuhuoneeseen lisää tilaa ja näkymiä eri suuntiin, olivat ne sitten kadulle, merelle tai muualle.

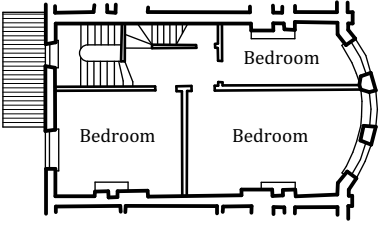
Myös parvekkeet ja kuistit yleistyivätkin juuri rantakaupungeista lähtöisin 1780-luvulta alkaen (Stewart 2006, 96). Aikaisemmin georgiaanisissa kaupunkipientaloissa parvekkeet olivat rajoittuneet ranskalaisiin parvekkeisiin (Muthesius 1982, 174). Kuten erkkerit, nämä tarjosivat näkymiä merelle ja pääsyn raittiin ilman pariin. Rauta oli hyvä materiaali neoklassisten muotojen tekoon. Raskaammat kuistit kannattelivat luontevasti parvekkeita pilareineen. (Stewart 2006, 96) Rauta oli tyypillinen materiaali erilaisissa koristeellisissa parvekkeissa ja niiden katoissa. Valoa saatiin myös sisätiloihin aikaisempaa enemmän yhä suurempien ikkunaruuutujen mahdollistumisen myötä ja lasin hinnan laskiessa. Myöhemmin viktorianaisen aikakauden keski- ja loppuvaiheilla parvekkeet lopulta poistuivat muodista, kun asukkaat eivät enää samoissa määrin halunneet olla osa kadun elämää (Muthesius 1982, 49-50)

Suurempiin kaupunkeihin verrattuna kylpylä- ja rantakaupungeissa voitiin tehdä suurempia kaupunkipientaloja ja jopa erillistaloja tilaa ollessa enemmän. Näiden kaupunkien vahvempi topografia mahdollisti myös pidemmät näkymät rakennuksesta sekä myös rakennukselle. Tätä käytettiin hyväksi sijoittamalla rakennuksia maastonmuotojen mukaan, luomalla taloille omaa ilmettä sekä tekemällä niistä tarkoituksella koettavia ”paikkoja”. Vaikka näissäkin kaupungeissa kaupunkipientalot olivat spekulatiivisen rakentamisen tuotosta, tuli niistä silti usein suurellisempia ja muotoilulla oli suurempi merkitys suuriin kaupunkeihin verrattuna. (Stewart 2006, 100) Merenrantakaupunkien koristeelliset kaupunkipientalot olivat askel kauemmaksi georgiaanisesta kaupunkipientalosta (Johns 1965, 76).

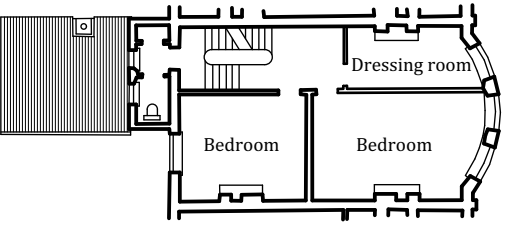
Kuva 18. Brunswick Square. Pohjaratkaisu ei muuttunut merkittävästi kylpylä- ja rantakaupungeissa. Julkisivun jäsentely ja talojen muodostamat sommitelmat sen sijaan kehittyivät huomattavasti.

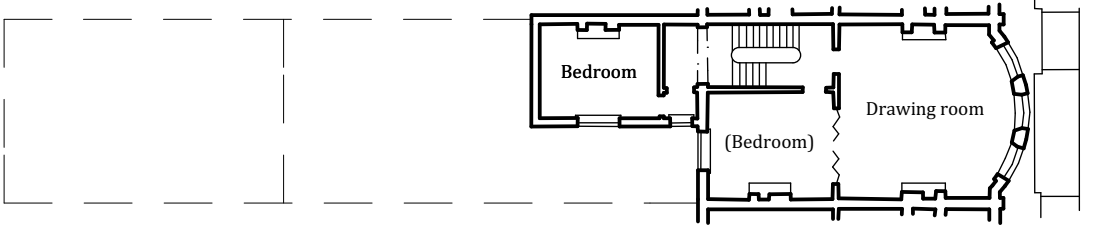
Viides kerros

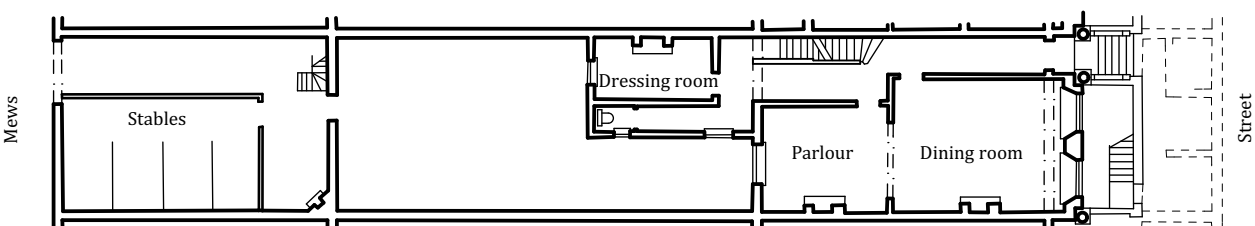
Neljäs kerros

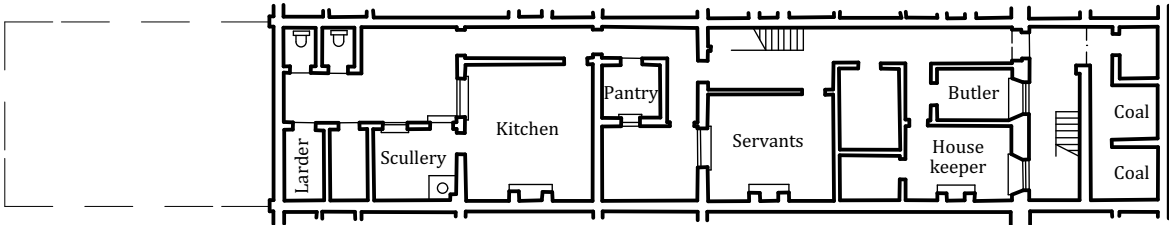
Kolmas kerros

Toinen kerros

Pohjakerros

Kellarikerros

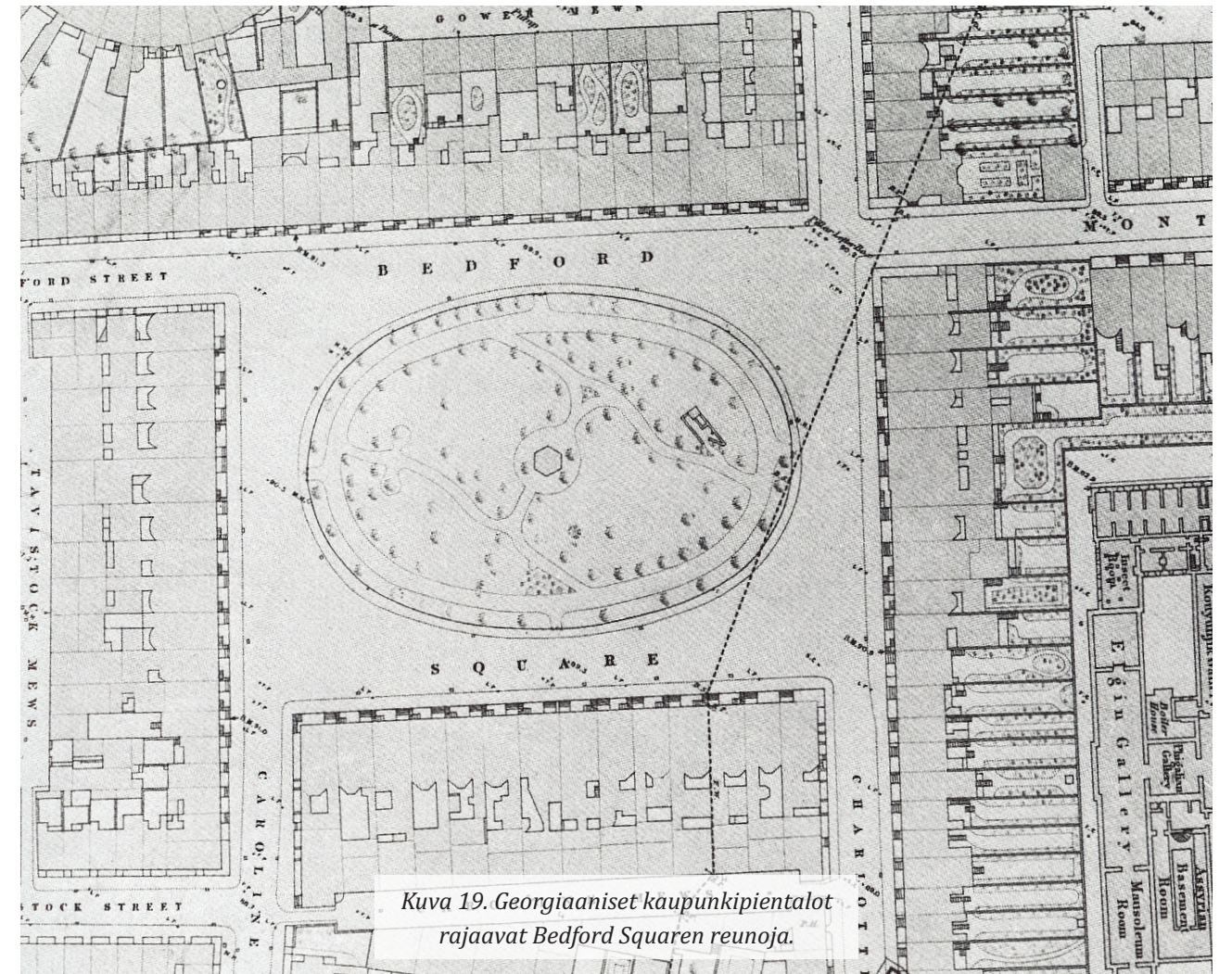
Kaupunkiaukiot

1700-luvun loppuun mennessä unelmat kaupunkiaukioista alkoivat toteutua ja niitä muodostui erityisesti Lontooseen ja kylpyläkaupunkeihin. Esikuvan kaupunkiaukioille muodostivat Bathin ohella Covent Garden ja Lincoln’s Inn Fields (Olsen 1982, 18; Summerson 1993, 358). Niiden taustalla olivat enemmän käytännölliset kuin esteettiset lähtökohdat. Raikkaan ilman ja tuuletuksen koettiin olevan tärkeä tekijä terveellisen elämisen saavuttamiseksi. Aukio toimi myös myyntivalttina sen kaupunkipientaloille. Tämän takia rakentajatkin tekivät mielellään aukioita, vaikka se johtikin vähempään rakennettavaan maahan. Aukioille voitiin kuitenkin rakentaa hienompia taloja, jotka houkuttelivat varakasta väkeä. (Olsen 1982, 18-19)

Aukion talot muodostivat oman yhteisönsä (vertaa ”aristokraattinen majatalo”, s.16) kaupunkipientalojen ryhmittymässä toisiaan kohti. Huonompiosaiset asuivat aukoiden ulkopuolella sen apukujilla tarjoten palveluitaan varakkaammille. Kaupunkitila olikin näin ollen jaettu hyvä- ja huono-osaisten kesken: leveät ja säntilliset kadut ja aukiot olivat varakkaampien käytössä, kun taas köyhemmät saivat tyytyä pääkatujen välisiin ahtaisiin kujiin, käytäviin tai sisäpihoihin (Olsen 1982, 43). Kaupunkipientalojen ympäröimän aukion muodostaman tilan keskustalle ei aluksi ollut määriteltyä käyttötarkoitusta. Nopeasti ne kuitenkin keksittiin maisemoida asukkaiden käyttöön tarkoitetuiksi puutarhoiksi. (Girouard 1990, 158). Puutarhojen maisemointityylit vaihtelivat 1700-luvun aikana, mutta sen tavoitteena oli joka tapauksessa tarjota puoliyksityinen tila, josta vain aukion asukkaat saattoivat eksklusiivisesti nauttia. Jotkin aukiot olivat vartioituja tai ne saattoivat olla aidattuja ja lukittuja estäen ulkopuolisten aukiolle pääsyn. Mielenkiintoista tässä on se, että perinne yksityisistä puutarhoista elää edelleen (Muthesius 1982, 76). Hyvin pidetty ja viehättävä aukio oli varmasti houkutustekijä asunnonostajalle sen tarjoamine maisemointineen ja näkymineen. (Stewart 2006, 76-77) Puutarhojen lisäksi yksityisyyttä asuinkorttelikokonaisuuksille loivat joskus myös alueen sisäänkäynnille sijoitetut portit, jotka voitiin sulkea öiseksi ajaksi. (Muthesius 1982, 68) Vartioidun portin avulla voitiin rajoittaa epämieluiten tahojen alueelle pääsyä ja läpikulkua sekä ylläpitää asuinalueen rauhallisuutta. Samaiset portit aiheuttivat luonnollisesti liikenteellisiä vaikeuksia varsinkin niille alueille, joita ei portein rajoitettu ja kaikille, joille ei läpikulkua sallittu. Porttien käyttö jatkui aina 1800-luvun lopulle ainakin Lontoossa. (Olsen 1982, 145-149)

Vaikka parempien kortteleiden keskuspuutarha olikin tärkeä osa kokonaisuutta, yksityiset puutarhat talojen edustalla eivät yleistyneet vielä 1700-luvulla. Vasta seuraavalla vuosisadalla esikaupungistumisen jälkeen talojen etupiha sai uusia merkityksiä puutarhan myötä ja niiden katsottiinkin parantavan talojen ilmettä ja yksityisyyttä. Vaikka etupihan merkitys kasvoikin näin ollen, takapihaa ei pidetty läheskään samassa arvossa ja sen katsottiinkin toimivan ennemminkin huoltopihana. Vasta 1800-luvun lopun kaupunkientalo alkoi kääntää kasvojaan kohti takapihaa sen merkityksen kasvaessa. (Muthesius 1982, 76-78) Aukiolla sijainnin lisäksi omasta pihastakin tuli näin ollen 1800-luvulla myyntivaltti (Olsen 1982, 19).

Gerogiaanisen tradition mukaiset kaupunkiaukiot ja korttelit olivat aina tiukan neliskanttisia. Tätä järjestelyä kutsuttiin myöhemmin ”gridiron” -systemiksi, mikä nykyään ruutukaavanakin tunnetaan. Tämä perinne kuitenkin hiipui 1700-luvun lopulta lähtien, jolloin tiukat neliskanttiset korttelit korvattiin vapaasti maastoon sijoittuvilla kaupunkipientaloilla sekä epämuodollisilla aukioilla. (Muthesius 1982, 148) Loistavia esimerkkejä georgiaanisista kaupunkiaukioista edustavat muiden muassa Lontoon Bloomsbury Square, St. James’ Square ja Bedford Square (1775-1783) (Cook 1968, 221-222). Covent Gardenin aukio toimikin mallina myöhemmille kaupunkipientaloilla reunustetuille aukioille. Bedford Square ja Bloomsbury Square ovatkin osa Bedfordin herttuan omistamaa Bloomsburyn aluetta, joka on oiva esimerkki georgiaanisten ihanteiden mukaan rakennetusta alueesta. (Girouard 1990, 157; Olsen 1982, 39-63). Näistä Bedford Square on parhaiten säilynyt ja ensimmäinen yhtenäiseksi suunniteltu aukio Lontoossa Covent Gardenin jälkeen. Bedford Square onkin ainoa aukio, jonka kaikki sivut

Kuva 19. Georgiaaniset kaupunkipientalot rajaavat Bedford Squaren reunoja.

Kuva 20. Kaupunkiaukiot olivat puolijulkista tilaa, johon kaikilla ei ollut asiaa.

koostuvat samankaltaisista, keskenään tasa-arvoisista kaupunkipientaloista. Muissa aukioissa yhtä sivua saatettiin korostaa palatsijulkisivulla tai jollain muulla rakennuksella kuten kartanolla tai kirkolla niin kuin Covent Gardenin ja Bloomsbury Square osoittavat. (Byrne 1990, 9)

Uudet kaupunkipientalon elementit vakiintuivat Lontoossa vasta 1700-luvun loppupuoliskolla. Bathin ja Brightonin kaltaisten kaupunkien uudenlaisen arkkitehtuurin lisäksi tähän vaikuttivat aiemmin mainittujen Adamin veljesten aikaansaannokset pääkaupungissa. Vaikkakin heidän tyylinsä on ainutlaatuinen, tutut elementit ja lähtökohdat näkyvät Adelphi Terracessa, Portland Placessa (1773-74), No. 20 St James’s Squaressa (1772) ja No. 20 Portman Squaressa. Portland Placen myötä he asettivat standardin Lontoon kaupunkipientaloille, jota noudatettiin aina vuosisadan loppuun asti ja aina Regency -aikakauden John Nashin Regent’s Parkin arkkitehtuuriin saakka. Toisaalta jotkin Adamin veljesten kaupunkipientaloista osoittavat hienosti kuinka talotyyppi taipuu myös erittäin hienostuneeseen ja jopa suureelliseen muotoon. (Bolton 1922, 49). Regent’s Parkissa 1810- ja 20-luvuilla Bathista tuttujen kaupunkipientalojen muodostamat kaaret ja ympyrät vakiintuivat myös osaksi pääkaupungin kaupunkitilaa. (Girouard 1990, 168; Summerson 1993, 365, 402) Regent’s Parkin valkoisella stukolla päällystetyt kaupunkipientalot ovat tarkoitettu nähtäväksi ja niistä on tarkoitus nähdä ympäristöön Bathin ja Brightonin kaltaisten kaupunkien osoittamalla tavalla. (Johns 1965, 92) Täällä meren tai maaseudun sijaan kaunistuksena toimi puisto. Näin ollen Lontoo palaa taas takaisin kaupunkipientaloarkkitehtuurin aallonharjalle juuri, kun teollisen vallankumouksen vaikutukset alkavat näkyä myös kaupunkientalojen kehityksessä.

Irti “klassisesta” townhousesta ja kohti uusia ihanteita

Kaupunkientalojen kehitys otti kylpylä- ja merenrantakaupungeissa etäisyyttä Lontoon georgiaaniselle kaupunkientaloperinteelle esittelemällä joukon uusia ihanteita, jotka tulisivat vaikuttamaan jatkossa koko maan kaupunkientaloarkkitehtuuriin. Raittiin ilman pariin pääsy koettiin erittäin tärkeäksi, mikä näkyi kaupunkientaloarkkitehtuurissa mitä erilaisine erkkereineen, parvekkeineen tai kuisteineen. Merenrantakaupungeissa meriveden terveydelliset vaikutukset olivat huomion keskipisteessä ja kaupunkientalot muodostivat upeita sommitelmia tarjoten merinäköalan mahdollisimman monelle talolle. Kaupunkientalot taipuivat nyt siis erilaisiin kokonaisuuksiin muodostaen erimuotoisia ja -kokoisia kaaria, aukioita tai ympyröitä. Näissä sommitelmissa idea kaupunkientalosta osana yhtä monumentaalista kokonaisuutta vietiin kenties niin pitkälle kuin mahdollista. Kyseisten muodostelmien yhteydessä voitaisiinkin ehkä puhua jo kaupunkisuunnittelusta. Tämä kertoo ehkä myös uudenlaisesta suhtautumisesta kaupunkientalon ympäristöön. Aikaisempien georgiaanisten kaupunkientalojen suhde ympäristöön ja katuun pysyi samankaltaisena ja melko anonyyminä. Kylpylä- ja merenrantakaupungeissa tätä käsitystä kuitenkin laajennettiin huomattavasti. Siinä missä aikaisemmin kaupunkientalojen täytyi näyttää hyvältä kadulta katsottuna, nyt niiden muodostamien kokonaisuuksien täytyi olla edustavia kaukaakin katseltuna. Ne muodostivat tavallaan entistä suurempia kokonaistaideteoksia, joista oli voitava nauttia niin kaukaa kuin läheltä. Toisaalta myös kaupunkientalolle näkyvää maisemaa arvostettiin. Bathin kaltaisissa kylpyläkaupungeissa näkymät suuntautuivat ympäröivälle maaseudulle, merenrantakaupungeissa merelle. Maisemasta voitiin nauttia talon parvekkeelta tai erkkeristä käsin. Kaupunkientalon suhteesta katuun tulikin näin ollen aktiivisempi. Rakennusmassasta ulostyöntyvien erkkereiden ja parvekkeiden avulla asukas pääsi osallistumaan kadun elämään ennennäkemättömällä tavalla. Toisaalta myös ohikulkijat saivat paremman käsityksen talon elämästä, jolloin asukkaat eivät ehkä olleet enää niin anonyymejä kuin aikaisemmin. Voisiko olla, että asukkaat itse asiassa halusivat näyttää enemmän itsestään ja elämästään? Olihan kylpylä- ja rantakaupunkien kaupunkientalot yleensä hyvinkin suureellisia ja niissä eletävä elämä varmasti sen mukaista. Tai ehkäpä kyseisten kaupunkien ulospäin suuntautuneella ilmapiirillä oli yhteys myös arkkitehtuuriin.

Kylpylä- ja merenrantakaupunkien kaupunkientaloarkkitehtuuri voidaan nähdä georgiaanisen aikakauden luonnollisena kehityksenä. Toisaalta niiden inspiroima kaupunkientaloarkkitehtuuri toimii siltana väistyvän georgiaanisen ja tulevan viktoriaanisen kaupunkientalon välillä. Kylpylä- ja rantakaupungeissa on nähtävissä uudenlaisia pyrkimyksiä klassiseen georgiaaniseen kaupunkientaloon verrattuna. Bathin ja Brightonin arkkitehtuuri otti pikku hiljaa etäisyyttä 1700-lukua vallinneeseen palladianismiin, mikä oli jo esimakua tulevista muutoksista.

Kylpylä- ja rantakaupunkien townhouse:	
Asukkaat	Yläluokka / keskiluokka
Ympäristö	Kaupunkien ympäristöä hyödyntävä
Kerrosmäärä	3-4
Pohjaratkaisu	Kaksi päähuonetta/kerros, porrashuone
Laajennettavuus	Takapiha, kellarikerros
Etupiha	The area: kuilu etuoven ja kadun välillä
Takapiha	Aputilojen käytössä
Tyyli	Koristeelliset parvekkeet, kuistit ja erkkerit etujulkisivulla

Viktoriaaninen kaupunkipientalo

Georgiaanisen ja viktoriaanisen kaupungin välillä on paljon eroja. Kaupunkien ohella muuttui myös georgiaanisen perinteen omaava kaupunkipientalo. Georgiaanisia kaupunkeja kehutaan usein taiteellisesti korkeatasoisiksi. Viktoriaanisella aikakaudella tämän laadun sanotaan sen sijaan kadonneen. (Girouard 1990, 189-190)

Kuten jo kylpylä- ja merenrantakaupunkien uudenaikaiset kaupunkipientalot osoittavat, kaupunkipientaloarkkitehtuurissa oli tapahtumassa muutos. 1750-luvulta eteenpäin neoklassismi nosti päätään Euroopassa. Tämä tarkoitti uudenlaista suhtautumista taiteisiin ja arkkitehtuuriin. Nyt menneisyys tarjosi kielen taiteisiin arkeologian kautta, tyylejä voitiin yhdistellä eklektisesti ja käsitys modernista, nykypäivään kuuluvasta tyylistä kehittyi. (Summerson 1993, 377) Tämä ideologia vaikutti varmasti myös Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuriin, sillä viktoriaanisella aikakaudella varsinkin eklektismin vaikutus oli suuri kaupunkipientalon kehityksessä. Tämä näkyi tyylien moninaisuudessa ja niiden yhdistelmissä vastalauseena georgiaanisen kaupunkipientalon tyylliseen niukkuuteen. Palladianismin vastaliikkeenä paluu gotiikkaan oli ehkäpä loogisin. Olihan palladianismi aikaisemmin syrjäyttänyt juuri gotiikan. Tämän lisäksi vaikutteita haettiin egyptiläisestä, maurilaisesta ja intialaisestakin kulttuurista. Suuri merkitys oli myös Britannian vanhaa rakennusperintöä kunnioittavalla pittoreskillä liikkeellä, joka näkyi jo aikaisemmin mainitussa John Nashin Regent's Parkin suunnitelmassa vuosisadan alussa. (Cook 1968, 242) Uusien ihanteiden vaikutus kaupunkipientalojen suureen massaan näkyi kuitenkin vasta myöhemmin.

Vielä 1800-luvun alussa kaupunkipientaloarkkitehtuurissa ei tapahtunut suuria muutoksia vaan viktoriaaninen kaupunkipientalo kehittyi lopulliseen muotoonsa vasta myöhemmin vuosisadan edetessä. (Stewart 2006, 102-104) Georgiaaninen muotokieli säilyikin osana rakentamista vielä 1800-luvulla usean vuosikymmenen ajan ehkä juuri sen takia, että uudet tyylit otettiin ensimmäisenä käyttöön tärkeämmiksi koetuissa rakennuksissa kuten kirkkoissa, muissa julkisissa rakennuksissa ja ehkäpä maalaistaloissa, kuten tyyppillisesti uuden tyylin käyttöönotossa käy. Myös vielä voimassa olevat säädökset saattoivat hidastaa uusien tyylien siirtymistä urbaanien katujen julkisivuihin (Olsen 1982, 17).

Kuva 21. Viktoriaanisten kaupunkipientalojen muodostamaa katukuvaa tänä päivänä.

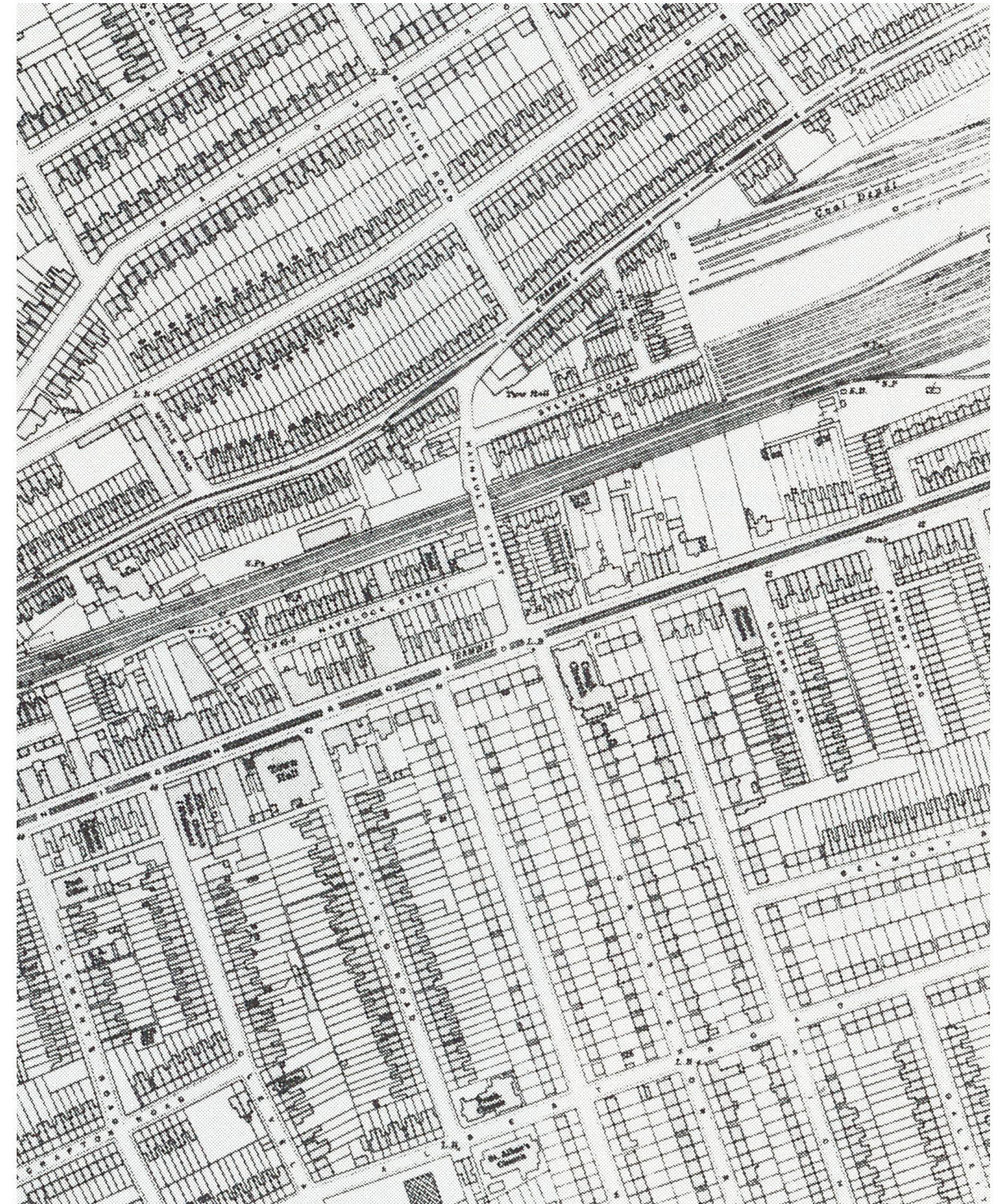

Teollistuminen ja esikaupungistuminen

1800-luvulta alkaen rakennusosia voitiin tuottaa tehokkaammin koneellisen tuotannon yleistyessä. Esimerkiksi tiilen ja viemäröinnin tuotanto tehostui huomattavasti. Perinteisesti rakennusmateriaalit oli tuotettu työmaalla, mutta esimerkiksi puun vähyys johti sen maahantuontiin. Myös kiveä täytyi tuoda rakennuspaikalle pidempien matkojen päästä. Materiaalien kuljetus tehtiin mieluiten vesireittejä pitkin maakuljetuksen vaivalloisuuden vuoksi. Rautatiet toivat tähän lopullisen muutoksen 1850- ja 60-luvuilla, kun rautatieyhtiöt kiinnostuivat myös tavarankuljetuksesta. Vielä 1800-luvulla rakennusmateriaalien valmistajat olivat melko pieniä yhtiöitä, mutta vuosisadan loppuun mennessä monet näistä olivat fuusioituneet keskenään suuremmiksi yhtiöiksi. Kokonaisuudessaan 1800-luvulla rakennusalan palkat kasvoivat, mutta materiaalien hinnat pysyivät suunnilleen samana. Tämä johti rakentamisen hinnan nousuun, jota toisaalta kompensoi suurempi luotettavuus ja valikoima sekä paremmat rakentamistavat. Standardisointi jatkui myös 1800-luvulla ja koski nyt kaikkia suunnittelun ja rakentamisen vaiheita. Pakolliset rakennuspiirustukset edistivät varmasti osaltaan myös standardisointia. Rakennusmateriaalit olivat yhä enenevässä määrin standardoituja, mutta myös niiden määrä kasvoi, mikä tarkoitti tietysti lisää yhdistelymahdollisuuksia. (Muthesius 1982, 28-30, 253)

Kuten georgiaanisella aikakaudella, kaupunkipientalon sijainti oli erittäin tärkeä tekijä asuntoa valittaessa. Niin sosiaalisten paineiden kuin hygienian merkitys oli suuri asuinpaikkaa valitessa. Varsinkin meluisan liikenteen tomusta sekä teollisuuden hajuista ja savusta haluttiin mahdollisimman kauas. (Burnett 1978, 104) Aikakauden suuri sosiaalinen muutos tapahtuikin, kun kaupunkipientaloja ei enää rakennettu niinkään keskelle kaupunkia, vaan kaupungit laajenivat ulospäin, jonne rakentui viktoriaanisia kaupunkipientaloista muodostuvia asuinalueita varsinkin keski- ja työväenluokille. (Stewart 2006, 104) Esikaupungit eivät siis todellakaan olleet pelkästään työväenluokkaisten muodostamia asuinalueita, vaan myös kasvava keskiluokka tarvitsi lisää urbaaneja asuntoja (Frampton 1992, 23). Kaupunkipientalorakentaminen keskittyikin viktoriaanisella aikakaudella työväenluokan ja keskiluokan asuntotarpeen tyydyttämisen (Cook 1968, 297). Ylemmät luokat olivatkin muuttaneet jo aikaisemmin pois väestönkasvun myötä yhä ahtaammista, savuisemmista, epäterveellisemmistä ja likaisemmista kaupungeista niiden ulkolaidoille erillistaloihin, mitä muut yhteiskuntaluokat seurasivat nyt perässä. Olosuhteista kertoivat savun mustaamat rakennukset ja Lontoon lempinimi ”The Smoke”. (Girouard 1990, 284)

Esikaupungistuminen tapahtui Britanniassa aikaisin. Tähän vaikutti teollistumisen lisäksi kasvava halu asua erillään työstä. Ajatus asunnosta vain asumista varten oli varmasti merkitsevä ylempien luokkien keskuudessa jo 1600-luvulta lähtien, joka näkyy jo georgiaanisissa kaupunkipientaloissa. Työn parissa nähdyn tuleminen katsottiinkin olevan merkki alempiin luokkiin kuulumisesta. Kauppiaat esimerkiksi välttelivät asumista kauppansa yläpuolella samassa talossa, mikä aikaisemmin oli ollut tavallista. (Muthesius 1982, 1-3) Ennen teollistumista asuminen ja työ olivatkin liittyneet vahvemmin yhteen (Girouard 1990, 279). 1700-luvulta lähtien esikaupungistuminen yleistyi Lontoon parempiosaisten kesken. 1820-luvulla jopa pikkukaupunkien keskiluokka pyrki esikaupunkeihin. Vuosisadan puoleen väliin päästäessä alempi keskiluokka seurasi esimerkkiä. Työväenluokan asumisen kehitys on monimutkaisempaa: vielä suurten tehtaiden yleistyessä osa töistä saatettiin tehdä kotoa käsin. Vasta 1800-luvun loppuun mennessä työ erottui myös työväen asumisesta. Viimeinen niitti esikaupungin kehitykseen ja sen erottamiseksi äänekkästä ja likaisesta työympäristöstä tuli julkisen liikenteen tehostuessa. (Muthesius 1982, 38-39)

Kuva 22. Itä-Lontoon esikaupunki kuten kuvan Ilford muodostuu lukemattomista samankokoisista kaupunkipientaloista. Teollistumisen myötä kasvaneissa esikaupungeissa näkyy Britannian kaupunkipientalojen standardoinnin ja spekulatiivisen rakentamisen synnyttämää kaupunkirakennetta.

Luokkayhteiskunta Iso-Britannian kaupunkipientaloissa

Iso-Britanniassa on aina näihin päiviin saakka ollut vahva luokkayhteiskunta verrattuna muihin Euroopan maihin. Vaikka kaupunkipientalo on talotyyppinä ollutkin varsin ”luokaton” tarjoten kodin työväenluokalle, keskiluokalle ja aatelisille sen eri muodoissaan, ei luokkayhteiskunnan vaikutusta kaupunkipientaloihin voida jättää tämän työn yhteydessä käsittelemättä. On aivan eri asia puhutaanko herrasväen asuttamasta suuresta kaupunkipientalosta vai työväenluokan ahtaasta asumuksesta. Iso-Britannian yhteiskunta jaetaan usein karkeasti kolmeen luokkaan: yläluokkaan, keskiluokkaan ja työväenluokkaan. Kaupunkipientalojen kokoja tarkastellessa nämä kolme luokkaa eivät kuitenkaan riitä ollessaan liian laajoja ja epätasällisiä kuvaamaan koko kirjoa (Muthesius 1982, 43-45).

Suurimmissa kaupunkipientaloissa asuivat ritarit, aateliston jäsenet, tuomarit, liikemiehet tai yksinkertaisesti ”herrasmiehet”. Suuren osan vuodesta näissä taloissa asuivat vain palvelijat, koska isännät viettivät paljon aikaa maataloissaan tai lomakohteissa. Palvelijoita saattoi olla jopa 12. Huoneita saattoi olla noin 20, johon ei sisälly palvelijoiden huoneita ja takakadun tiloja. Nämä talot vastasivat kooltaan keskikokoista maalaistaloa. Kaikkein vauraimpien jälkeen seuraavana olivat rikkaat, joihin lukeutui lakimiehiä, liikemiehiä ja ylempiä virkamiehiä. He asuivat taloissa, joissa oli noin 15 huonetta mukaan lukien palvelijoiden makuuhuoneet. Palvelushenkilöstö muodostui hovimestarista, kokista, kahdesta palvelijattaresta, lastenhoitajasta (jos taloudessa oli lapsia) ja monesti ajomiehestä hevosineen. 1800-luvun loppuun mennessä omat tallit kävivät tosin yhä harvinaisemmaksi. Joissakin tämän kokoluokan taloissa oli vielä oma porrashuone palvelijoille. (Muthesius 1982, 43-45)

Ylimpien luokkien 1700- ja 1800-lukujen elämäntapoja kuvastaa termi ”politeness”, kohteliaisuus, jolla tarkoitetaan tietynlaisia tarkkaan määriteltyjä tapoja. Niiden avulla yläluokkaisten, koulutettujen ihmisten oli mahdollista tunnistaa toisensa ja elää ilman konfliktia eri ihmisten ja yhteiskuntaluokkien kanssa. Etiketti, tietynlainen käyttäytyminen, pukeutuminen ja itsensä ilmaiseminen olivat tärkeä kohteliaisuuden mittareita. Kaikella oli oma paikkansa, tehtävänsä ja roolinsa kohteliaassa yhteiskunnassa. Monille nykyihmisille kyseinen ilmiö on vieläkin tuttu eri medioiden kuten televisiosarjojen tai elokuvien kautta. Yläluokan edustajille kaupunkipientalo toimi kodin lisäksi myös kohteliaisuuden näyttämönä juhlineen tai illallisineen. (Girouard 1990)

Seuraavaksi tärkeimmän tuloluokan muodostivat ”ammattilaiset” kuten lakimiehet, menestyneet lääkärit ja kaikkein ylimmät virkailijat. Heillä oli varaa ostaa tai vuokrata noin 10 huoneen talo kolmella palvelijattarella sisältäen kokin tai lastenhoitajan. Tämä keskikokoinen kaupunkipientalo erosi jo merkittävästi kahdesta edellä mainitusta ryhmästä: talossa ei ollut palvelijoiden omaa porrasta tai huonetta, takakatua tai hovimestarin tiloja. Palvelijoiden olohuoneena toimi keittiö ja heidän majoitus oli todennäköisesti kehnonpuoleista. Seuraavana tulivat vähemmän tienaavat ammattilaiset kuten ylemmät virkailijat. Heidän taloissaan oli seitsemän tai kahdeksan huonetta ja yhdestä kahteen palvelijaa, joiden majoitus saattoi olla hyvin tekaistua kuten kylpyhuoneeseen viritetty sänky. Seuraava luokka muodostaa rajapisteen palvelijoiden suhteen: alempiin virkailijoihin ja kauppiaisiin. Heillä olikin varaa vain yhteen palvelijaan, joka usein oli nuori palvelijatar. Huoneita heidän taloissaan oli kuudesta seitsemään. Alemman keskiluokan pohjan muodostavat muun muassa huonoiten tienaavat virkailijat. Heillä ei ollut palvelijoita ajoittaisten apulaisten lisäksi. Heidän taloissaan oli viidestä kuuteen huonetta sisältäen keittiön. Huonoiten tienaavan alemman keskiluokan ja parhaiten tienaavien työväenluokan välille ei voi asettaa selkeää rajaa. Työluokkaiset ”artesaanit” saattoivatkin joskus ylittää alempien virkailijoiden vuositulot. (Muthesius 1982, 43-45)

Selvästi suurin osa väestöstä kuului työväenluokkaan. Heidän ansionsa nousivat noin 30 prosenttia vuosien 1850 ja 1875 välillä ja vielä sen jälkeenkin, mutta hitaammin. 1800-luvun lopulla heistä parhaiten toimeen tulevat saattoivat elää täsmälleen samanlaisissa taloissa kuin alempi keskiluokka. Tyypillisesti heidän asuntonsa koostuivat kuitenkin kolmesta tai neljästä huoneesta pohjoisemmassa. Lontoossa sen sijaan kokonainen perhe saattoi asuttaa vain yhtä keskikokoisen kaupunkipientalon kerrosta.

Työväenluokassa parhaiten tienaavien alapuolella olivat ”osittain ammattitaitoiset” kuten kaivos- ja tekstiilityöläiset. He asuivat usein kolmen tai neljän huoneen taloissa tai pienissä ja vanhemmissa, usein ”Back-to-back” -tyyppisissä kaupunkipientaloissa. Osittain ammattitaitoisten alapuolella olivat ammattitaidottomat työläiset. He elivät usein samankaltaisissa taloissa osittain ammattitaitoisten kanssa, vaikkakin vanhemmissa ja pienemmissä, joissa monissa oli vain 2 (suurempaa) huonetta. Vielä ammattitaidottomien alapuolelle oman ryhmänsä muodostivat köyhimmät, joita oli 15 prosenttia tai jopa enemmän koko väestöstä. (Muthesius 1982, 43-45) Köyhiä pidettiin erillisenä rotuna ja monet heistä elivät erittäin heikoissa olosuhteissa, joissa juuri ja juuri selviytyi hengissä (Ravetz & Turkington 1995, 1).

Erot rikkaiden ja köyhien välillä kasvoivat yleisesti ottaen 1800-luvulla. Toisaalta eri luokat voitiin jakaa yhä useampaan alaluokkaan, jonka seurauksena siirtymä ylempään tai alempaan alaluokkaan oli itse asiassa melko pieni. Luokan määräävä tekijä ei myöskään enää ollut niinkään ammatti vaan tulot, jotka yksinkertaistaen jakautuivat siten, että keskiluokka tienasi noin kymmenkertaisesti ja yläluokka satakertaisesti työväenluokkaan verrattuna. Yhteiskuntaluokat pyrittiin pitämään ehdottoman erillään toisistaan sijoittamalla vain yhden kokoisia tai hintaisia taloja yhdelle alueelle. Monen yhteiskuntaluokan yhteiselo samalla alueella nähtiin täysin mahdottomana ajatuksena. Segregaatio saattoi tarkoittaa jopa katujen sulkemista osalta väestöltä. (Muthesius 1982, 43-45, 236-237) Tämä näkyi joskus vahvasti myös ihmisten asenteissa alempia luokkia kohtaan. Työväenluokkaa pidettiin likaisena ja huonotapaisena sekä heidän asuinalueitaan rappiollisina, mädäntyneinä tai turmeltuneina. Heidän tuli asua siellä, missä heidän asuntonsa ”eivät loukkaisi parempiensa silmiä”. (Olsen 1982, 21) Parempiosaisten oli kuitenkin mahdotonta päästä täysin eroon työväenluokasta, sillä, kuten historia osoittaa, he tarvitsivat jonkun hoitamaan normaalit työt ja askareet niin työelämässä kuin kotonakin. Iso-Britannian hierarkkinen luokkayhteiskunta katosi kuitenkin 1900-luvun alussa sellaisena kun se vielä 1800-luvulla tunnettiin (Ravetz & Turkington 1995, 1). Se oli kuitenkin vaikuttanut lähtemättömästi kaupunkipientalon kehitykseen.

Vuokralla asuminen on ollut aina yleistä Iso-Britannian asumiskulttuurille. 1900-luvun alkuun asti jopa 90 prosenttia kaikista kaupunkipientaloista oli vuokralla yksityisiltä vuokraisänniltä, jotka saattoivat olla kyseisten talojen rakennuttajia tai pienempien asuntojen tapauksessa kauppiaita tai muita liikemiehiä. Vuokraisännät saattoivat omistaa yhdestä tai kahdesta aina useisiin satoihin taloja. Myös alivuokralaisuus oli yleistä yhden perheen talon ihanteesta huolimatta: vuonna 1911 40 prosenttia perheistä asui jaetussa talossa. Keskiluokkaiset maksoivat vuokransa yleensä kerran puolessa- tai neljännesvuodessa. Työväenluokka maksoi vuokraa viikoittain, jonka keräämisessä oli usein ongelmia köyhyyden ja korkean liikkuvuuden myötä. Vuokran suuruus määräytyi talon koon ja sijainnin mukaan. Myös eri kaupunkien hintataso saattoi poiketa toisistaan huomattavasti. Keskiluokalle asumiskulut olivat 8-10 prosentin luokkaa tuloihin verrattuna. Työväelle asumiskulut olivat suhteellisesti paljon enemmän. Vuokran lisäksi saatettiin maksaa muitakin asumiseen liittyviä kuluja ja veroja. (Muthesius 1982, 3, 17-18)

Vahva luokkayhteiskunta vaikuttaa tavallaan olevan ristiriidassa kaupunkipientalon kanssa, joka ei talotyyppinä luokkaeroja tunnista. Kaupunkipientalon perusratkaisu pysyikin yllättävän samankaltaisena yhteiskuntaluokasta riippumatta, vaikka luokkaerot saattoivat muuten näkyä talon ja tontin koossa tai koristelun tasossa (Muthesius 1982, 237). Luokkaerot pyrittiinkin ehkä näyttämään talotyyppin ulkopuolisilla seikoilla kuten ryhmittelemällä talot yhteiskuntaluokkien mukaan, koska pelkkä talotyyppi ei olisi tukenut riittävästi luokkayhteiskunnan asettamia vaatimuksia ihmisten lokeroimiseksi.

Lontoon neljän luokan kaupunkipientalojärjestelmä

Kuten edellä on mainittu (s.26), Lontoon suuren palon jälkeen kaupungin kaupunkipientalot jaettiin neljään eri luokkaan niiden koon ja kaupunkikuvan perusteella. Myös tämä tuki kehitystä, jossa samankokoiset talot olivat lähes identtisiä keskenään (Olsen 1982, 17). Kokonsa lisäksi talot erotettiin niitä reunustavan kadun perusteella: pienemmät talot sijaitsivat sivukaduilla suurempien rajatessa tärkeämpiä pääkatuja ja aukioita. Talon koko riippui siis kadun tai aukion leveydestä, mikä johti säännöllisyyteen talojen korkeudessa. Myöhemmin vuoden 1774 säädöksessä talot jaettiin seitsemään eri luokkaan, joista kolme koski erillisrakennuksia tai muita kuin asuinrakennuksia. Jäljelle jääneet neljä luokkaa käsittivät sen sijaan kaupunkipientalot kuten aikaisemminkin. Niiden rakentamista säädeltiinkin tarkkaan, joka johti talojen luokitusten mukaisiin standardimallien syntyyn. Nämä mallit asettivatkin minimistandardin rakentajille. (Cruickshank 1986, 25-29) Rakentajan ei ollut toisaalta pakko rakentaa säädöksiä paremmin tai laadukkaammin. Voidaankin päätellä, että minimistandardeissa tuli helposti rakentajien keskuudessa maksimistandardeja, mikä ei Suomessakaan liene tavatonta rakentamismääräysten kontekstissa.

Kaupunkipientalojen luokittelu jatkui myös viktoriaaniselle aikakaudelle. Suurin osa kaupunkipientaloista oli kokoluokaltaan neljästä tai viidestä huoneesta aina 12 huoneeseen asti. Lontoossa tämän kokoluokan talot jaettiin neljään eri kokoluokkaan. Talon kokoa säädeltiin kerrosten ja talon syvyyden avulla eikä niinkään leveyden vaihtelulla. (Muthesius 1982, 86) Koristelun osalta nämä neljä luokkaa erottuvat toisistaan ainakin koristelun määrän suhteen, mikä on havaittavissa myös aikaisemmissa kaupunkipientaloissa ja Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurissa yleensä. Pienemmissä kaupunkipientaloissa on vähemmän koristelua, mihin johtivat tietysti taloudelliset syyt. (Muthesius 1982, 237; Summerson 1993, 190-191) Iso-Britannian kaupunkipientalojen tyyli ja koristelu vaikuttaisi usein kulkevan ”ylhäältä alas”: pienemmät kaupunkipientalot ottavat vaikutteita suuremmilta. Loistokkaimmat kaupunkipientalot sen sijaan ovat saaneet kautta aikain vaikutteita ”tärkeämmiltä” rakennuksilta, kuten maalaistaloilta tai palatseilta. Vaikuttaa siis siltä, että harvoin mikään tyyli on saanut alkunsa kaupunkipientaloarkkitehtuurista vaan kaupunkipientaloarkkitehtuuri on saanut vaikutteensa ja tyyliinsä jossain toisessa rakennustyyppissä alkunsa saaneesta tyylistä. Asiaan vaikutti varmasti myös aiemmin mainittu ”The Office of Works” -virasto, missä maineikkaimpien arkkitehtien ja suunnittelijoiden kädet olivat sidotut tärkeämpiin rakennushankkeisiin eikä aikaa näin ollen jäänyt asuntoarkkitehtuurille. (Summerson 1993)

Kaupunkipientaloluokkien keskinäisten erojen lisäksi talojen luokittelujärjestelmä on mielenkiintoinen piirre kaupunkisuunnittelun ja asuntopolitiikan näkökulmista. Iso-Britanniassa pääasiassa maanomistaja ja rakennuttaja olivat vastuussa alueen suunnittelusta eikä viranomaisilla ollut kovinkaan paljon valtaa puuttua siihen. Säättämällä rakennusmääräyksiä ja luokittelemalla rakennukset eri luokkiin viranomaiset pystyivät kuitenkin vaikuttamaan rakentamiseen myös suuremmissa mittakaavassa. Rakennusten luokittelun avulla viranomaiset loivat järjestelmän, jossa kaupunki rakentuu heidän määrittelemistään standardipalikoista. Rakennusten luokittelu oli asuntopoliittista vallankäyttöä alalla, jossa viranomaisilla ei perinteisesti valtaa ollut.

Kuva 23. Kaupunkipientalojen luokittelu oli yleistä Iso-Britanniassa.

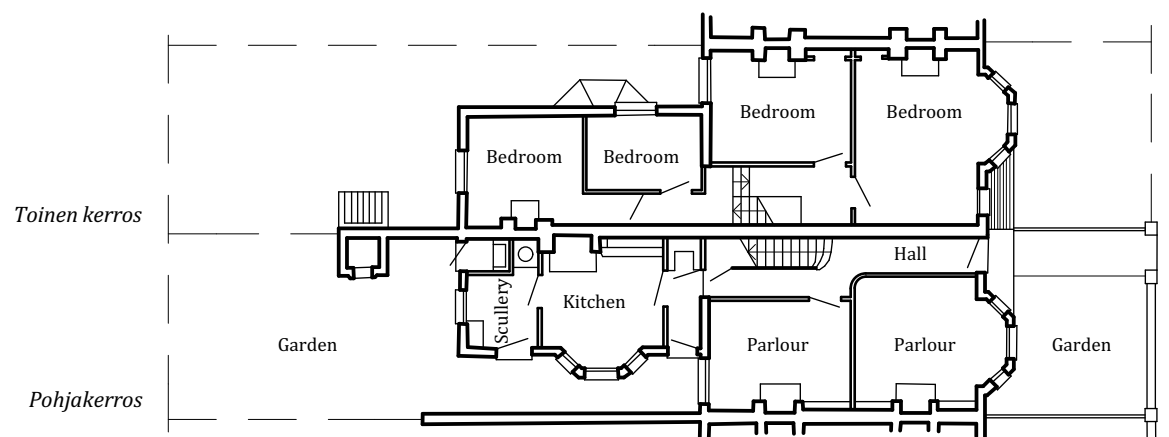
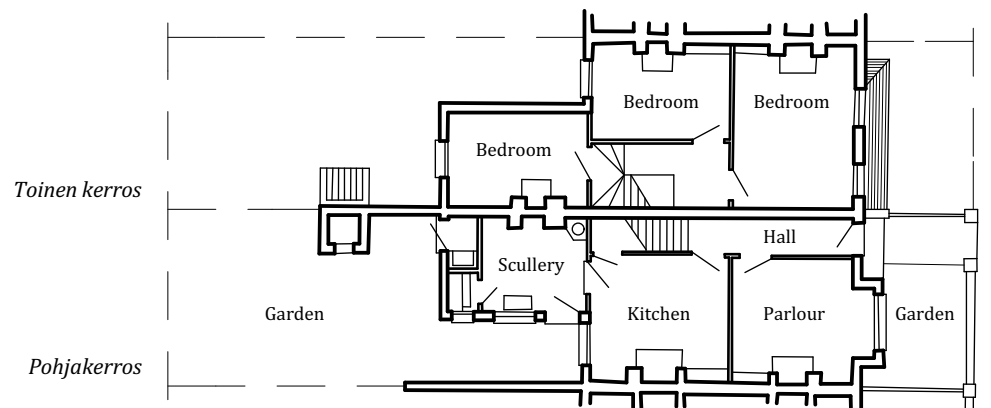
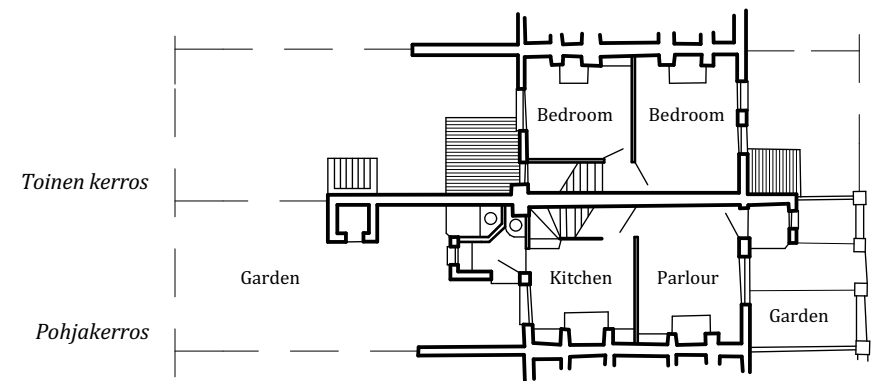
Yksityisyyden kasvu ja erikoistuneempi koti

On vaikea määritellä minkälaista elämä oli urbaaneissa kaupunkipientaloissa ennen Britannian teollistumista. Tiedetään, että talouden saattoi muodostaa suuri kirjo ihmisiä ja toimintoja: muun muassa laaja perhe, ystävät, palvelijat, oppipojat, yksityiselämä, työ, vapaa-aika ja sairaanhoito myötäelivät ja limittyivät toisiinsa saman katon alla. Moderni yhteiskunta 1700-luvulta lähtien alkoi hylkiä tätä sekoitusta yksilön merkityksen kasvaessa. Töitä ei tehty enää kotoa käsin ja palvelijoiden roolit täsmentyivät ja heidät erotettiin muusta perheestä mahdollisimman selkeästi. Talon ulkopuoliset viihdykkeet kuten pubit ja ravintolat yleistyivät ja ne omaksuivat niiden nykyisen roolin 1800-luvun aikana. Kodista tuli näin ollen ”erikoistuneempi” ja yksityisempi tila, johon perhe kotiloitui yhä tarkemmin. (Daunton 1983, 12-13; Muthesius 1982, 39)

Myös huoneet saivat erikoistuneempia tarkoituksia. Jokaiselle toiminnolle oli varattu oma tilansa toisin kuin 1700-luvulla, jolloin huoneet nivoutuivat toisiinsa läheisemmin, niiden yksityisyyttä tai sijaintia talossa ei määritelty yhtä tarkasti eikä huoneiden nimeämiselläkään viitattu vain yhteen toimintoon. Julkisempien ”vastaanottohuoneiden” määrä vaihteli kaupunkipientalon koon mukaan: pienemmissä taloissa suhde saattoi olla yksi vastaanottohuone yhtä yksityisempää kohden, kun taas suuremmissa sama suhde oli jopa yksi kolmea huonetta kohti. Talon hienostunein huone oli ”drawing room” -tyyppinen olohuone, jonne naiset vetäytyivät illallisen jälkeen miesten jäädessä pöytään tai mennessä työhuoneeseen tai kirjastoon. Ruokasali sijaitsi usein maantasokerroksessa ja ”drawing-room” toisessa kerroksessa. Näiden huoneiden rooli onkin hyvin tärkeä 1800-luvun kaupunkipientaloissa: ruokasali oli oltava, jotta ruokailu ei tapahtuisi keittiössä ja ”drawing-room” oli pakollinen vieraiden vastaanottamiseksi. (Muthesius 1982, 45-46)

Viktoriaanisella aikakaudella jokaisen kokoluokan talot kasvoivat merkittävästi. Suurimmat kaupunkipientalat saattoivat käsittää yli 20 huonetta, kun taas pienimmissäkin taloissa oli neljä huonetta vuoteen 1800-luvun loppuun mennessä. Vain yhden huoneen käsittäviä taloja ei mitä todennäköisemmin enää rakennettu. Keskikokoiset talot koostuivat yleensä seitsemästä yhteentoista huoneesta (Muthesius 1982, 176). Lisääntynyt asuintila käytettiin nyt kasvattamaan huonemäärää eikä niinkään niiden kokoa toisin kuin edellisellä vuosisadalla. Tämä erottaa Englannin myös manner-Euroopan tai Skotlannin kehityksestä. Georgiaanisissa kaupunkipientaloissa oli tavallisesti kolme kerrosta kellarikerroksen ja mahdollisesti ullakon lisäksi. Viktoriaanisella aikakaudella suurimmat talot saattoivat koostua kaikkineen joissain tapauksissa jopa kuudesta tai seitsemästä kerroksesta. Kerrosten määrän lisääntyminen saattoi johtua osittain myös kaventuneista tonteista ainakin Lontoossa. (Muthesius 1982, 143-144) Huoneiden lukumäärä määräytyi myös käyttötarpeen mukaan. Lapsia varten täytyi olla vähintään kaksi makuuhuonetta: yksi tytöille ja yksi pojille. Sukupuolien erottaminen olikin yhä tärkeämpää. Mahdolliselle palvelijalle täytyi lisäksi järjestää makuusija ja yksi huone voitiin varata vieraita tai vuokralaista varten. (Burnett 1978, 103) Lisäksi isäntäpariskunta tarvitsi tietenkin oman makuuhuoneen. Tarvittavien makuuhuoneiden määrä nousikin näin ollen helposti vähintään viiteen.

Palvelijoiden määrä oli suuri viktoriaanisessa Britanniassa: noin joka viidennellä perheellä oli yksi tai useampi palvelija. Palvelijoiden määrässä saavutettiin huippu 1890-luvulla, kun noin 16 prosenttia englantilaisesta ja walesilaisesta työssäkäyvästä väestöstä oli palvelusväkeä. Aikaisemmin, vuonna 1851 sama luku oli ”vain” 13 prosenttia. Palvelijoiden palkat olivat yleisesti ottaen huonot, mutta 1800-luvun edetessä heidän elinolonsa paranivat huomattavasti majoituksen laadun ja palkkojen nousun myötä. (Muthesius 1982, 41-42) Eri palvelijoiden tehtävät täsmentyivät 1800-luvulla ja heidän välillään vallitseva hierarkia kasvoi. Johtavien palvelijoiden palkat nousivatkin samanaikaisesti huonommin palkattujen, tilapäisten palvelijoiden työllisyyden myötä. Palvelijat pyrittiin myös erottamaan isäntäväestä entistä selkeämmin. (Muthesius 1982, 143) Palvelijoiden määrä riippui luonnollisesti isäntäperheen varallisuudesta. Heidän lisäksi talossa saattoi majoittua tilapäisiä vierailijoita, sukulaisia tai alivuokralaisia (Burnett 1978, 102-103). 1800-luvulla koti nähtiin sivistyneen elämän keskeisenä

Kuva 24. Erikokoisten viktoriaanisten kaupunkipientalojen tyypillisiä pohjaratkaisuja. Talon koko vaikutti huoneiden määrään ja kokoon. Pienemmissä taloissa ei voinut toteuttaa yksityisyyden ihannetta käytävän avulla kuten suuremmissa.

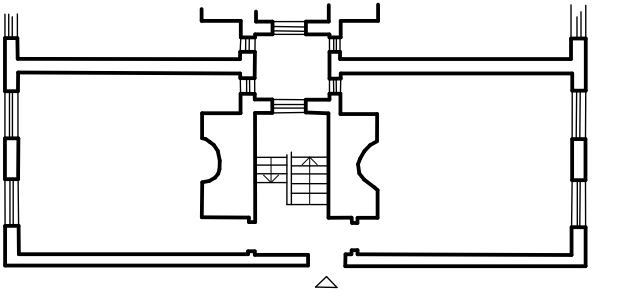
tukipilarina. Miehellä koti oli pakopaikka, jonne hän saattoi paeta työn ja muun elämän asettamia paineita. Naisen tehtäväksi jäi tämän pakopaikan ylläpito. Talon emäntä johti myös palvelijoita, joista ylemmät johtivat alempia palvelijoita. (Muthesius 1982, 42)

Vielä 1700-luvulla huoneiden käyttö ei ollut eriytynyt vielä niin paljoa kuin 1800-luvulla: talossa saattoi olla useampi huone nimellä “parlour” tai “drawing room”. Sen sijaan 1800-luvulla huoneiden käyttötarkoitukset täsmentyivät huomattavasti. Suuremmista talosta löytyi ruokasali, olohuone (drawing room), miehille työhuone tai kirjasto sekä “boudoir” naisille. Keskiluokkaisissakin taloissa toisistaan pyrittiin erottamaan keittiön toiminnot, aamiaisen syöminen, illallistaminen ja oleskelu. Vieraita varten oli aina oltava huone laitetuna parhaalla mahdollisella tavalla, joka yleensä oli maantasokerroksen etuhuone (parlour). Vuosisadan loppuun mennessä jopa työväenluokkaiset noudattivat tätä periaatetta, vaikka pienimmissä taloissa se aiheuttikin epäkäytännöllisyyttä muissa huoneissa. (Muthesius 1982, 143) “Parlour” -huone ei siis ollut vapaata oleskelua varten. Sen sijaan se toimi muodollisempien tapaamisten ja juhlahetkien näyttämönä. Jokapäiväinen elämä, arjen ateriat ja naapureiden rennommat vierailut tapahtuivat keittiössä takahuoneen puolella. Sama jako talon etu- ja takapuolen suhteen näkyi sisäänkäynneissä. Etuovi oli muodollisempi sisäänkäynti juhlia sekä virallisempia vieraita varten. Takaovi oli sen sijaan perheen, naapureiden ja hyvien ystävien käytössä, mikä teki myös takapihasta yksityisemmän ja luonteeltaan hyvin erilaisen paikan etupihan ja kadun julkisuuteen sekä neutraaliuteen verrattuna. (Daunton 1983, 280-281) Tärkeä muutos georgiaaniseen aikaan nähden on maantasokerroksen ja “parlour” -huoneen tärkeyden kasvu. Aikaisemmin kaupunkipientalon tärkeimmät tilat sijaitsivat toisessa kerroksessa. 1800-luvun loppuun mennessä maantasokerroksen etuhuone oli kuitenkin lopullisesti vienyt toiselta kerrokselta talon tärkeimmän tilan aseman. (Ravetz & Turkington 1995, 63) Varsinkaan kaksikerroksisissa talossa ei myöskään enää voitu sijoittaa oleskelutiloja toiseen kerrokseen, joka nyt oli varattu makuutiloja varten. Oleskelutilat siirtyivät näin ollen maantasokerrokseen. Muutosta helpotti vielä tarve suoralle pääsylle puutarhaan, josta oli muodostunut tärkeä osa kaupunkipientalon vetovoimaa. (Muthesius 1982, 191, 248) Pohjaratkaisun pääperiaate pysyi pääosin muuttumattomana georgiaaniseen aikaan nähden jokaisen kerroksen muodostuessa edelleen kahdesta päähuoneesta.

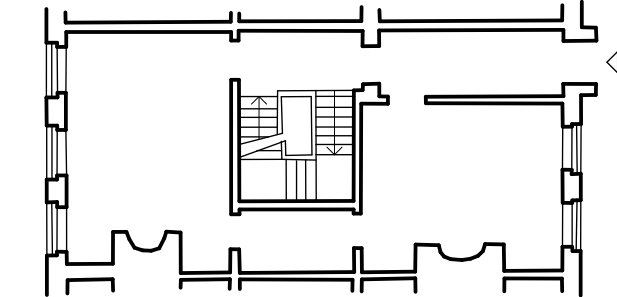
Talon sisällä huoneiden käyttötarkoitusten tarkentuminen ja yksityisyyteen pyrkiminen tapahtui suurilta osin siten, että jokaiseen huoneeseen järjestettiin erillinen sisäänkäynti käytävältä käsin. Tämä merkitsi suurta muutosta 1700-lukuun nähden, jolloin parhaimpiakaan huoneita ei välttämättä erotettu muista omalla sisäänkäynnillään. Käytävän yleistyminen ei toisaalta koskenut läheskään kaikkia pienempiä kaupunkipientaloja luonnollisesti tilan puutteen takia. Pienissä kaupunkipientaloissa kulku tulikin siis järjestää toisten huoneiden kautta. (Muthesius 1982, 144) Joka tapauksessa kaupunkipientalon pohjaratkaisun ehkäpä tärkein piirre, kaksi huonetta kerrosta kohti, säilyi muuttumattomana myös viktoriaanisena aikakautena.

Pohjaratkaisuun liittyvä merkittävä muutos georgiaaniseen aikaan nähden on takapihan merkityksen kasvu. Jokaisessa keskiluokkaisessa kaupunkipientalossa olikin jopa hyvin kookas takapiha (Girouard 1990, 264). Georgiaanisen kaupunkipientalon takapiha muodostui usein kellarikerroksesta, takasiivestä tai muista apu- ja huoltotiloista. Merkittävä muutos oli myös käymälän asteittainen siirtyminen takapihalta sisätiloihin rikkaampien taloista alkaen. Myös kylpyhuoneet yleistyivät hitaasti 1820- ja 30-luvuista eteenpäin. Tätä ennen ja pienemmissä taloissa vielä pitkään käytettiin peseytymiseen kannettavia ammeita. Hygienian merkitys nousikin 1800-luvulla merkittävästi. Epäpuhtauden yhteys sairauksiin ja epidemioihin huomattiin ja sen ansiosta erilaiset sanitaatiojärjestelmät kuten viemärit, putkistot ja vessat yleistyivät ja muuttivat muotoaan. Hygienian merkityksen kasvaminen näkyi myös kaduissa. Aikaisemmin keskikokoisetkin kaupunkipientalot saattoivat olla hyvinkin huonosti pidettyjen teiden varsilla, mutta nyt niidenkin kunnossapitoon ja siisteyteen kiinnitettiin huomiota paljon aikaisempaa enemmän. (Muthesius 1982, 53-62, 71)

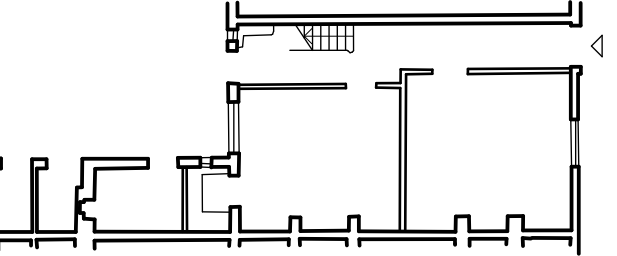
Kuva 25. Muutoksia pohjaratkaisussa 1600-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun: takat rakennettiin paloseinien yhteyteen eikä huoneiden välille ja portaat siirtyivät huoneiden välistä talon toiselle sivulle. Huomattavissa on myös huoneiden eriytyminen. Jokaiseen huoneeseen on 1800-luvun loppuun tultaessa oma sisäänkäynti käytävältä eikä niihin kuljeta toisen huoneen kautta.

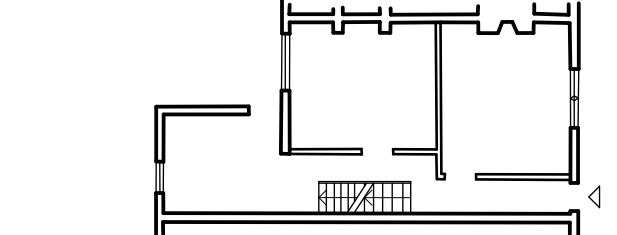
A: Newington Green, Islington 1658

B: Essex Street, Strand 1676

C: 37 Penley's Grove Street, York 1845-7

D: Granby Villas, Sneiton, Nottingham 1900

Muutokset julkisivussa

Myös kellarikerrosta pidettiin epäterveellisenä, jonka seurauksena niitä ei enää rakennettu 1800-luvun puolivälin jälkeen. Kellarikerroksessa sijainneet muuta taloa palvelevat tilat siirrettiin talon takasiipeen, jonka seurauksena tämä kasvoi entisestään. Takasiivestä tulikin englantilaisesta maalaistalosta tuttu “huoltosiipi”, missä myös palvelijat majoittuivat ollen näin lähempänä keittiötä. Takasiipi sisälsi myös vessan ja kylpyhuoneen, joiden viemäröinti voitiin nyt toteuttaa hygieenisesti ja yksinkertaisesti. Pienemmissä taloissa käymälät erotettiin muusta talosta sijoittamalla ne pihan perälle. Uudet määräykset vaikuttivat myös pienimpiin kaupunkipientaloihin positiivisesti hygienian kannalta. (Muthesius 1982, 144) 1800-luvun aikana myös työväenluokan hygieeniset olot paranivat huomattavasti, joskin hitaasti (Chapman ym. 1971, 24).

Viktoriaanista aikakautta kuvastaa hyvin tyyliuuntien nopea vaihtelu. 1800-luvun ja 1900-luvun alun aikana ehdittiin käydä läpi monen menneen aikakauden henkiin herätys kuten uusklassismi, uusrenessanssi sekä uusgotiikka. 1800-luvun “uusiin” tyyliuuntiin sen sijaan lukeutui muiden muassa vuosisadan alun “Regency” sekä keskiviktoriaaninen tyyli. Toisaalta 1800-luku on edelleen klassisen perinteen jatkumoa, jonka juuret ulottuvat ainakin Englannissa 1500- ja 1600-luvuille asti. (Muthesius 1982, 230-233) Ihanteiden vaihtelu ulottui tyyliuuntien lisäksi myös materiaaleihin. Materiaalien kehitystä edustivat vuosisadan vaihteessa stukkouusi tuleminen uudella valmistusmenetelmällä, “coade stone” -tekokivi ja valurauta (Summerson 1993, 438-439). Esimerkiksi stukko oli muodissa 1830-luvulla, mutta 1870-80 -luvulle tultaessa sitä ei enää käytetty miltei lainkaan. 1890-1900 -luvuilla stukko koki toisaalta taas uuden, tosin lievemmän, buumin. Muutokset rakennusmateriaalien valmistuksessa, kuten valmistajayritysten kasvu, valmistuksen koneellistaminen, massatuotanto, standardisointi ja kuljetuksen edistyminen aiheuttivat sen, että nyt kaikkialla oli saatavilla monenlaisia materiaaleja. Raskaitakin materiaaleja voitiin kuljettaa rautateitse pitkien matkojen päähän. Eri materiaalit kilpailivat nyt keskenään, ja yhä useampia materiaaleja käytettiin yhteen rakennukseen. 1800-luvun tärkeimpiin rakennusmateriaaleihin ja -tekniikkoihin voidaan lukea ainakin kivi, tiili (myös koristetiilet ja terrakotta), stukko, maalaus, kattotiilet ja -liuskeet, rauta (valu- ja takorauta) ja puu. (Muthesius 1982, 176,199-200)

Yksityisyyden ja yksilöllisyyden ihannointi näkyi myös julkisivun muutoksessa georgiaaniseen kaupunkipientaloon nähden. Kaupunkipientalorivistön yhtenäisyys hylättiin ja jokaista rivin taloa korostettiin erillisenä talona. Tämä toteutettiin erkkereiden lisäksi rakennusmassasta ulos työntyvillä moninaisilla kuisteilla tai koristeaiheilla (Burnett 1978, 204). Georgiaanista sileää julkisivua pidettiinkin nyt tylsänä, minkä seurauksena suoria linjoja ja tasaisia pintoja vierastettiin. Pyrkimys erottaa talot toisistaan johti myös erilaisiin ratkaisuihin pohjaratkaisussa. Osa tiloista kuten palvelusiipi tai sisäänkäynti saatettiin sijoittaa talojen väliin. Kyseiset aputilat muodostivat pienemmän, matalamman ja vähemmän koristeellisen rakennusmassan talon päätilojen viereen. Näin ollen julkisivuissa korostuu jokaisen talon päätilat aputilojen jäädessä niiden väleihin syvennettynä muusta julkisivusta. Sama kehitys johti lopulta koko talotyypin hylkimiseen erillistalojen tai paritalojen vallatessa alaa jopa tiheään asutuilla alueilla. On kuitenkin huomattava, että huolimatta pyrkimyksestä erottaa yksittäiset kaupunkipientalot toisistaan ne olivat varsin identtisiä keskenään taloudellisista syistä ja standardisoinnin laajuudesta johtuen. (Muthesius 1982, 176, 183, 232)

Kuva 26. Viktoriaanisten aikakauden edetessä kaupunkipientalojen julkisivuja määrittä pyrkimys erottaa yksittäiset talot toisistaan. Käytännössä talot olivat kuitenkin kopioita toisistaan, mikä näkyi myös julkisivuissa.

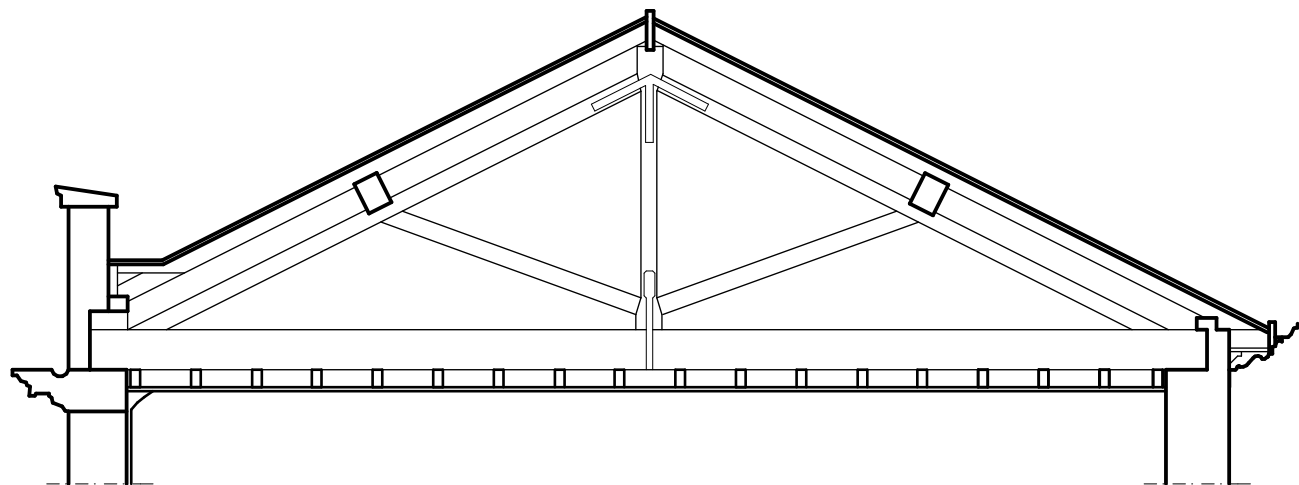

Toinen merkittävä muutos julkisivuissa tapahtui, kun keskikokoisten kaupunkipientalojen kohdalla havaittiin haasteita julkisivun sommittelussa. Tavoitteena oli aukotus, jossa jokaisen kerroksen ikkunat ja ovet olivat täsmälleen toistensa yläpuolella saman levyisinä, mutta kapea julkisivu teki tämän hankalaksi. Usein keskikokoisten kaupunkipientalojen julkisivussa oli vain kaksi ikkunaa kerrosta kohden ja pohjakerroksessa vastaavasti yksi ikkuna oven lisäksi. Lisäksi pohjakerroksen ikkuna sijoitettiin usein oven jälkeen tyhjäksi jäävän julkisivun keskelle eikä ylempien kerrosten ikkunoiden mukaan. Jos oven ja ikkunan halusi sijoittaa ylempien kerrosten ikkunoiden tasalle, eteisestä olisi tullut etuhuoneeseen verrattuna suhteettoman leveä. Ongelmaa yritettiin lieventää erottamalla pohjakerros muista kerroksista esimerkiksi stukolla. Lopullinen ja koko kaupunkipientalon julkisivun historian kannalta merkittävä ratkaisu oli hylätä julkisivun symmetrisyys jakamalla se kahteen erikokoiseen osaan: leveämpään ikkunaosaan ja kapeampaan oviosaan. Pian leveämmän osan julkisivusta valtasi toinen ajankohtainen elementti: kaksikerroksinen erkkeri, josta tulikin merkittävä keskiluokkaisen esikaupunkialueen kaupunkipientalon tunnusmerkki. (Girouard 1990, 264; Muthesius 1982, 176-183) Myös ikkunoiden koot kasvoivat 1800-luvun aikana, sillä lasia saatiin halvemmalla ja suurempina levyinä kun aikaisemmin. Tämä johti aikaisemmin saavutetun ikkunoiden ja ovien tasapainoisten suhteiden hylkäämiseen ja ikkunoiden korostamiseen julkisivuilla. (Burnett 1978, 204)

Kolmas suuri muutos kaupunkipientalon ulkomuodossa tapahtui räystäslinjalla. Georgiaanisella aikakaudella ja viktoriaanisen ajan alussa useissa kaupungeissa julkisivun muuraus vietiin räystäslinjan yläpuolelle, jonka taakse harjakatto jäi näkymättömiin. Julkisivu muodosti näin yhtenäisen pinnan, joka jatkui jokaisessa talossa yhtä korkealle. Tämä käytäntö jatkui jopa 1870-luvulle saakka ainakin Lontoossa, Bristolissa ja Cheltenhamissa. Viktoriaanisella aikakaudella tämän käytännön kuitenkin korvasi räystään ja harjakaton tuominen näkyviin. Muutosta edesauttoi myös suuruuden vaikutelman poistuminen muodista. Vaatimattomuus talon koon suhteen koettiin viehättävämpänä. (Muthesius 1982, 183, 191)

Julkisivusta oli vuosisadan loppuvuosikymmeniin mennessä tullut siis yhä rikkonaisempi. Sitä hallitsivat nyt suuret kulmikkaat erkkerit suurine ikkunoineen, jyrkät ja koristeelliset harjakatot, katoista ulos työntyvät ikkunat sekä renessanssin tai gotiikan tyylinen koristelu. (Burnett 1978, 204) Edellä mainitut muutokset julkisivussa kertovat yleisemmästä pyrkimyksestä julkisivun elävöittämiseksi. Muutokset viestivät myös kaupunkitalojen muodostaman yhtenäisen kokonaisuuden hylkäämisestä ja huomion siirtymisestä kohti yksittäistä taloa. (Muthesius 1982, 183)

Kuva 27. Eri aikakausille tyypilliset räystäät. Vasemmalla vanhempi georgiaaninen tapa ja oikealla viktoriaanisella aikakaudella yleistynyt käytäntö.

1800-luvun kuluessa kaupunkipientalon suosio hiipui vähitellen Iso-Britanniassa niin kuin muissakin länsimaissa (Friedman 2012, 34-36). 1800-luvun loppupuoliskolta eteenpäin spekulatiiviset rakennuttajat saivatkin kuulla kunniansa arkkitehtuurikriitikkojen lytätessä järjestelmällisesti heidän luomuksensa ja samalla koko talotyyppin. (Muthesius 1982, 254) Vuosisadan loppuun mennessä kaupunkipientalo olikin jo kokonaan pois muodista, jolloin kaupunkipientalo korvattiin usein paritaloilla tai pientaloilla ja myöhemmin kerrostaloilla. Kaupunkipientalossa asuttiin esikaupungissa, jos paritaloon tai omakotitaloon ei ollut varaa (Girouard 1990, 264). Kaupunkipientalosta tuli yhä työväenluokkaisempi asuntotyyppi ylempien luokkien suosissa erillistaloja. Kolme- tai neljäkerroksinen viktoriaaninen kaupunkipientalo ei myöskään soveltunut hyvin vuosisadan lopun pienemmille perheille ja usein ne jaettiin useamman perheen kesken. (Burnett 1978, 204) Yleisesti ottaen kaupunkipientalon hylkimisen voidaan sanoa olevan vastareaktio teollistuvien kaupunkien muodostamille ongelmille kuten ahtaalle ja epäterveellisille asuinolosuhteille (Johns 1965). Tähän kehitykseen johtivat kuitenkin myös edellisissä luvuissa käsitellyt asiat kuten esikaupungistuminen sekä ihanteet yksityisyydestä ja yksilöllisyydestä. Tämän ihanteen vaatimukseen kaupunkipientalo ei taipunut (Burnett 1978, 204). 1800-luvulla kaupunkipientalon kehityksessä näkyikin selvästi tarve erottaa talot toisistaan yksittäisiksi tunnistettaviksi taloiksi. Talot pyrkivät erottumaan toisistaan niin jäsentelynsä ansiosta kuin tyylillisestikin. Ero georgiaaniseen yhtenäiseen julkisivuun olikin kuin yöllä ja päivällä. (Muthesius 1982, 248-250) Katujen varret täytyivätkin eri tyylien muodostamasta sekamelskasta. Pyrkimys yksilöllisyyteen näkyi myös tavassa nimetä talot. Aikaisemmin ne erotettiin numeroilla, mutta nyt muotia oli antaa jokaiselle oma, mieluiten maaseutumainen nimensä. (Cook 1968, 301, 307) Esikaupungistuminen sen sijaan toi ainakin osan kaupungista yhä lähemmäs maaseutua. Voidsaankin sanoa kaupungin ja maaseudun rajan hämärtyneen esikaupungistumisen myötä. Näin ollen kaupunki tai ainakin sen esikaupunkialueet saattoivat ottaa vaikutteita myös maalaisarkkitehtuurista ja sen pientaloista, jotka aiemmin nähtiin ehkä hyvinkin kaukaisena maailmana. Nyt maaseutu oli kuitenkin lähempänä kuin koskaan. (Muthesius 1982, 248-250) Urbaanit ihanteet korvattiin esikaupungeissa maaseudulta ammentavaan muutokieleen, nimistöön ja ympäristöön, mikä ei välttämättä liittynyt mitenkään esikaupunkien sijaintiin tai paikalliseen historiaan. Tähän kehitykseen vaikutti myös pittoreski liike, joka vaikutti positiivisesti paritalon suosioon kaupunkipientalon yli (Cook 1968, 268, 307). Pittoreski maaseutumaisuus olikin ainakin osittain vain päälle liimattu ihanne, jolla ei ollut paljoa tekemistä esikaupunkien ja kantakaupungin suhteen kanssa.

1900-luvulle tultaessa myös yksityisautoilulla oli varmasti vaikutusta kaupunkipientalon väistyessä paritalojen ja omakotitalojen tieltä (Friedman 2012, 34). Omakotitalojen ja paritalojen muodostamien lähiöiden myötä myös kerrostalojen osuus kasvoi varsinkin suuremmissa ahtaaksi käyvissä kaupungeissa. Esimerkiksi Lontoossa kunnan rakennuttamista taloista vielä 1920-luvulla 93,75 prosenttia oli taloja omalla pihalla ja vain 6,25 prosenttia oli kerrostaloasuntoja. Vuoteen 1937 tultaessa kerrostaloasuntojen osuus uusista asunnoista oli kuitenkin noussut jo 64,8 prosenttiin. (Osborn & Whittick 1969, 45) Toisaalta kerrostalo edusti kaikkea sitä, mihin varsinkaan Englannissa ei oltu totuttu. Horisontaalinen, yhdessä kerroksessa asuminen oli tuntematon konsepti kaupunkipientaloihin (tai erillistaloihin) tottuneelle kansalle. (Cook 1968, 311). Yhden perheen talo onkin nähty Iso-Britanniassa tavoiteltavana ihanteena hyvin pitkään (Osborn & Whittick 1969, 46-47). Sama pätee Suomeen.

Kaupunkipientalon suosion hiipumiseen ja uusien tyyppien omaksumiseen on varmasti monia syitä edellä mainittujen lisäksi. Varmaa siis on, että kaupunkipientalo oli kauan poissa muodista (Muthesius 1982, 250). Voidaan kuitenkin päätellä, että kaupunkien keskustoissa ei enää yksinkertaisesti ollut tilaa uusille kaupunkipientaloille väestöräjähdyksen jälkeisenä aikana, mikä johti kerrostalon yleistymiseen. Esikaupunkialueilla puolestaan vaikuttivat uudet ihanteet, joihin menneiden aikojen käsitys kaupunkipientalon urbaanista luonteesta ei täysin istunut. Vasta viime vuosikymmeninä kaupunkipientalo on kuitenkin saanut uutta tuulta alleen ja se nähdään taas houkuttelevana talotyyppinä.

Esikaupungin standarditalo

Esikaupungistuminen oli suuri yhteiskunnallinen muutos viktoriaanisella aikakaudella. Kaupunkipientalon näkökulmasta tämä tarkoitti uuden ympäristön, esikaupungin haltuunottoa. Siinä missä georgiaaninen klassinen kaupunkipientalo on urbaani ja yläluokkainen, viktoriaaninen kaupunkipientalo voidaan helposti yhdistää esikaupunkeihin ja keskiluokkaan. Viktoriaanisesta kaupunkipientalosta tulikin tavallaan esikaupunkien symboli. Viktoriaaniset esikaupunkialueet ovat täynnä lähes identtisiä kaksi- tai kolmikerroksisia erkkereillä varusteltuja kaupunkipientaloja.

Viktoriaanisen kaupunkipientalon perusratkaisu noudatteli vielä georgiaanisen kaupunkipientalon asettamaa mallia. Kerros muodostui edelleen kahdesta huoneesta ja niitä sivuavasta liikennetilasta. Toisaalta kellarikerrosta ei enää ollut vaan aputilat sijaitsivat nyt kookkaassa takasiivessä. Lisätilaa löytyi myös tarvittaessa ullakolta. Vaikka kaupunkipientalon perusratkaisu pysyi suhteellisen muuttumattomana, yksityisyyden merkityksen kasvu näkyi huoneiden käytössä. Kaupunkipientaloa ei enää asuttanut moninainen joukko omistajaperheen ympärille kietoutuneita ihmisiä vaan se erikoistui yhä enemmän ydinperheen tarpeisiin. Talon tilat eriytyivät palvelemaan yhä tarkempia käyttötarkoituksia yhä tarkempia rooleja noudattavien asukkaiden mukaisesti. Käytännössä tämä tarkoitti käytävän merkityksen kasvua jokaisella huoneella ollessa oma sisäänkäyntinsä käytävältä käsin. Huoneet olivat siis umpikujia ja tarvittaessa hyvinkin yksityisiä, sillä niiden kautta ei kuljettu muihin tiloihin. Viktoriaanisen kaupunkipientalon tilaratkaisua ei liioiteltua kutsua introvertiksi georgiaanisen ekstroverttiin tilakäyttöön verrattuna. Siinä missä georgiaanisessa kaupunkipientalossa elämä eri huoneissa sulautui enemmän yhteen, viktoriaanisessa kaupunkipientalossa jokainen huone muodosti oman yksittäisen kokonaisuutensa, jonka toiminta ei ollut laajennettavissa talon toisiin tiloihin. Huoneiden käyttö oli jäykempää ja muodollisempaa, mikä toisaalta heijastelee myös 1800-luvun yhteiskunnallisia ihanteita. Sama yksilöllisyyden ihannointi näkyi myös julkisivuissa. Georgiaaniselle aikakaudelle tyypilliset anonyymien yhtenäiset julkisivut hylättiin tylsinä. Sen sijaan yksittäistä kaupunkipientaloa korostettiin ja se erotettiin naapureistaan yhä tehokkaammin. Tämä voidaan nähdä jatkona kehitykselle, joka alkoi jo kylpylä- ja rantakaupungeista. Toisaalta kaupunkientalojen yksilöllisyyden korostamisesta huolimatta niiden ei voida väittää olleen individualistisia samankaltaisuutensa ansiosta. Vaikka talot pyrittiin erottamaan massoittelun keinoin toisistaan, olivat vierekkäiset talot silti kopioita toisistaan.

Viktoriaaninen kaupunkipientalo oli siis yhä erikoistuneempi osa urbaania verkostoa, jonka muodostivat yhä tarkemmin roolitetut toiminnot ja ihmiset. Koti olikin yksityinen saareke, jonka tarkoitus puutarhoinen oli tyydyttää asukkaansa yksityiselämän tarpeet. Tästä osoituksena on myös työn lopullinen erottuminen asumisesta. Georgiaanisessa talossa voitiin vielä harjoittaa ammattia, mutta viktoriaanisella aikakaudella se ei enää tullut kysymykseen.

Esikaupungin standarditalo:		
Asukkaat		Keskiluokka
Ympäristö		Eikaupunki
Kerrosmäärä		2-3
Pohjaratkaisu		Kaksi huonetta/kerros + käytävä
Laajennettavuus		Takasiipi, ullakko
Etupiha	Koristeltu sisääntulopiha, siirtymävyöhyke yksityisen ja julkisen välillä	
Takapiha		Kookas puutarha
Tyyli	Moninaiset tyylit, runsas koristelu, paljon aiheita, yksittäisen talon korostus	

Pienet townhouset

Viktoriaaniset kaupunkipientalot eivät suinkaan aina olleet suuria keski- tai yläluokan asumuksia. Kuten edellä totean, myös työväenluokka asui tyypiltään samanlaisissa taloissa, vaikka ne olivat tietenkin pienempiä ja vaatimattomampia suurempiin kaupunkipientaloihin verrattuna. Tämä "luokattomuus" todistaakin Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurin joustavuuden ja kyvyn mukautua monenlaisiin tilanteisiin. Kaupunkipientalo olikin tyypillinen asumismuoto myös työväenluokalle Englannissa ja Walesissa aina 1900-luvun alkuun asti. Skotlannissa työväenluokka sen sijaan asui pääasiassa kerrostaloissa. (Daunton 1983, 38, 51-52) Tässä yhteydessä pienillä kaupunkipientaloilla viitataan pääasiassa back-to-back- ja two-up-two-down -tyyppeihin sekä jossain määrin kaupunkipientaloon, joka on jaettu useampaan asuntoon. Kaupunkipientalo soveltuikin teollistuvaan ja urbanisoituvaan yhteiskuntaan. Toisaalta, juuri tästä syystä se oli myös epämieluisin 1800-luvun individualismiin pyrkivien ihanteiden valossa. (Cook 1968, 294) Kaupunkipientalo säilytti kuitenkin monopoliasemansa vielä 1800-luvun kaupungeissa teollistumisesta ja väestönkasvusta huolimatta eikä kerrostalo vallannut siltä alaa edes kaupunkien tiivistyvissä keskustoissa. Kaupunkipientalorakentaminen Iso-Britanniassa oli niin tehokasta ettei kerrostaloon ollut syytä vaihtaa. (Nikula 2014, 14) Tästä voimme varmastikin kiittää pieniä työväenluokkaisia kaupunkipientaloja. Kiitosta ne toisaalta eivät ansaitse samasta syystä aiheuttamallaan ongelmilla.

Kuten edellä on mainittu, pienimpiä kaupunkipientaloja asutti pääasiassa työväenluokka. Nämä talot saattoivat olla vain yksikerroksisia ja koostua vain kahdesta tai kolmesta huoneesta, mutta ne ovat silti mielenkiintoisia erityisesti niiden pohjaratkaisujen variaation takia. Normaalisti kaupunkipientalosta poiketen pienten kaupunkipientalojen alkuperä on primitiivisissä maalaismökkeissä ja yrityksissä asuttaa mahdollisimman paljon ihmisiä teollisen vallankumouksen ajan kaupunkeihin. Varhaisemmista pienistä kaupunkipientaloista tiedetään kuitenkin vähemmän verrattuna suurempiin taloihin, koska suuri osa niistä on tuhottu slummiutumisen takia. Huolimatta tiukasta budjetista, rakentajat tuottivat usein ratkaisuja, jotka ovat mielenkiintoisuudessaan verrattavissa suurempiin kaupunkipientaloihin. (Chapman ym. 1971, 9; Muthesius 1982, 101, 196) Työväen kaupunkipientalot olivat tavallaan kutistettuja ja pelkistettyjä versioita georgiaanisesta kaupunkipientalosta (Cook 1968, 297). Vanhemmat pienet kaupunkipientalot ovat vielä nykyäänkin tärkeä osa Iso-Britannian asuntomarkkinoita. Halvempaan vaihtoehtona ne tarjoavat houkuttelevan vaihtoehdon esimerkiksi ensiasunnon ostajalle. (Goodchild 2008, 36)

Kuva 28. Työväenluokkaisten kaupunkipientalojen välitön suhde katuun.

Väestöräjähdys

1800-luvun Englannissa tapahtunut väestöräjähdys moninkertaisti monien kaupunkien asukasmäärät vuosisadan aikana. Esimerkiksi Lontoon asukasluku nousi kuusinkertaiseksi yhdestä miljoonasta yli kuuteen miljoonaan. Manchesterissa kasvu oli vielä hurjempaa: väestö kahdeksankertaistui 75 000:sta 600 000:een. (Frampton 1992, 21) Suuri osa teollisen vallankumouksen väestönkasvusta tapahtui Englannin teollisuuskaupungeissa kuten Birminghamissa, Manchesterissa, Liverpoolissa Leedsissä tai Sheffieldissä. Muiden muassa näissä kaupungeissa rakennettiin valtavia, tiiviitä asuinalueita työväenluokalle, jotka usein olivat ikäviä, ahtaita ja arkkitehtuuriltaan rujoja. (Cook 1968, 269) Väestönkasvu johti ikäviin ilmiöihin kuten asukastiheyden liialliseen kasvuun ja epäinhimillisiin kellariasuntoihin (Chapman ym. 1971). Asutopula aiheutti myös kaupunkipientalojen takapihojen täyteen rakentamista tai keskiluokkaisten talojen jakamista pienempiin, jopa vain yhden huoneen asuntoihin (Osborn & Whittick 1969, 43).

Väestön nopea kasvu johtui kuolleisuuden laskusta ravinnon ja lääketieteen kehityksen myötä ja johti slummiutumiseen monissa työväenluokkaisilla esikaupunkialueilla. Väestönkasvu oli sen verran hallitsematonta, että se johti varsinkin työväenluokan kohdalla heikkolaatuiseen rakentamiseen, minkä tavoitteena oli tarjota mahdollisimman monelle edes välttävä asumus mahdollisimman halvalla ja tarpeeksi läheltä työpaikkoja. (Frampton 1992, 21) Usealla alalla täytyi käytännön syistä asua mahdollisimman lähellä työpaikkaa, sillä ainoa mahdollisuus oli kävellä töihin (Girouard 1990, 258-259). Julkinen liikenne ei ollutkaan vielä tarpeeksi kehittynyt kuljettamaan suurta määrää ihmisiä töihin ja takaisin. Vasta 1800-luvun lopulla esikaupungeista tuli myös työväenluokan asuinpaikka. (Chapman ym. 1971, 17, 29-30) Asunto-ongelmaa korosti varmasti myös Britannian tapa erottaa eri luokat toisistaan. Kaikkein köyhimmät elivät samoilla alueilla ja näin ollen ongelmat keskittyivät joillekin alueille pahentaen niitä entisestään. Työttömyys, huonot työehdot, matalat palkat, elämäntavat, hygieniasta piittaamattomuus ja koulutuksen puute eivät myöskään parantaneet työväenluokan asunto-oloja (Chapman ym. 1971, 11).

Vaikka ongelmien aiheuttajat saattoivat vaihdella paikkakunnittain, asumisessa se tarkoitti yleensä vaikeuksia. Rakennusten ongelmina saattoivat olla riittämätön valaistus, huono ilmastointi tai huonosti järjestetty hygieniä ulkovessoineen, pesutupineen ja jätevarastoineen. Lopulta tämä johti tautien kuten koleran ja tuberkuloosin leviämiseen jopa epidemioiksi asti 1830- ja 40-luvuilla. Vaikka epidemiat olivat lähtöisin työväenluokkaisilta alueilta, ne saivat myös laajempaa huomiota. Taudit eivät nimittäin tunnistaneet yhteiskuntaluokkien rajoja. Kaupunkipientalojenkin kannalta merkittävää oli uudistukset lainsäädännössä koskien tiiviiden alueiden rakentamista, huoltoa ja hygieniää. (Frampton 1992, 21) Niillä pyrittiin määrittämään esimerkiksi talojen minimietäisyyksiä toisistaan, katujen vähimmäisleveyttä, huoneiden vaadittua pinta-alaa tai korkeutta sekä ikkunoiden kokoja. Lisäksi saatettiin vaatia pihojen päällystämistä, talojen viemärointiä, parempia kellariasuntoja ja talokohtaisia käymälöitä koskien myös olemassa olevia taloja. (Chapman ym. 1971, 188-189) 1800-luvun puolessa välissä tehdyt lait ja paikalliset säädökset vaikuttivatkin merkittävästi viktoriaanisiin kaupunkipientaloihin (Girouard 1990, 259).

Yritys hillitä slummien muodostumista johti usein huonompien alueiden purkamiseen ja uudelleenrakentamiseen. Tarkoitus oli tarjota työväenluokalle laadukkaampia asuntoja. Tämä toimintatapa sai toisaalta osakseen kritiikkiä. Asukkailla ei ehkä ollutkaan enää varaa uusiin taloihin. Toisaalta maanomistaja saattoi jopa tarkoituksella korvata puretut rakennukset parempiluokkaisilla voittojen maksimointi mielessään. Usein tämä johti asukkaiden siirtymiseen viereisiin slummeihin pahentaen niiden tilannetta entisestään. (Chapman ym. 1971, 19; Olsen 1982, 207-208) Myös rautateiden terminaalien rakentaminen ja teiden levittäminen johtivat samanlaisiin ongelmiin (Chapman ym. 1971, 11, 17). Spekulatiivisen rakentamisen näkökulmasta sosiaaliset arvot eivät selkeästi olleet avainasemassa kaupunkien rakennettaessa ja aina löytyi yksilöitä, jotka olivat valmiita hyväksikäyttämään heikompiin. (Girouard 1990, 195; Osborn & Whittick 1969, 25)

Kuva 29. Väestöräjähdysten aiheuttamaa työväenluokkaista kaupunkirakennetta.

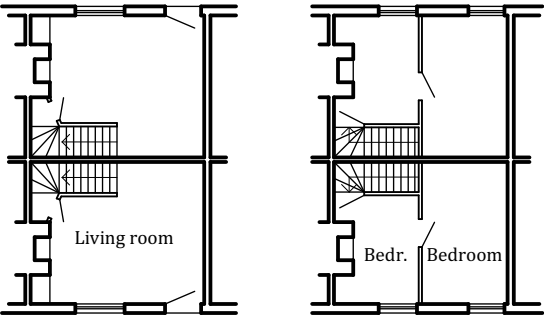
Vaikka väestöräjähdys johti myös slummiutumiseen, se ei tietenkään ollut ympäristö, jossa kenenkään haluttiin elävän. Slummiutuminen oli yhteiskunnallisten epäonnistumisten tulos, eikä niinkään rakennusten tai arkkitehtuurin syy (Olsen 1982, 126). Vaikka slummiutumisen riski oli tietenkin suurempi työväenluokkaisista kaupunkipientaloista koostuvilla alueilla, slummeja saattoi syntyä yhtä hyvin entisille keskiluokkaisille alueille (Girouard 1990, 72). Tässä luvussa esiteltyt pienet kaupunkipientalot eivät näin ollen edusta slummien rakennuskantaa vaan tyypillisiä työväenluokkaisia kaupunkipientaloja. Nämä kaksi onkin syytä erottaa toisistaan. Kasvavan väestön asuttaminen on ollut yksi Britannian hankalimmista yhteiskunnallisista ongelmista (Chapman ym. 1971, 10). Tarkastellessa asumisen hintaa Lontoossa nykyään ei voi välttyä ajatukselta, että sama ongelma elää yhä, vaikkakin hieman eri muodossa. Lontoon vuokrataso oli korkea jo 1800-luvun lopussa (Chapman ym. 1971, 26), eikä asia ole muuttunut parempaan suuntaan sadankaan vuoden kuluessa.

“Back-to-back”

Kuten mainittu, pienet kaupunkipientalot saattoivat olla yksikerroksisia kuten Sunderlandille tyypilliset kaivostyöläisten talot. Pienet talot saattoivat olla myös kaksi- tai useampikerroksisia. Hyvin tyypillinen ratkaisu oli vain yhden huoneen syvä kaksi- tai useampikerroksinen talo, jossa oli huone kerrosta kohden. Tämä tyyppi oli kätevä siinä mielessä, että se mahtui paikkoihin, johon normaali kaupunkipientalo ei sopinut. Tämän kaltaiset talot avautuivat tyypillisesti vain yhteen suuntaan ja muodostivat näin esikuvan tulevalle “back-to-back” -tyypille. (Muthesius 1982, 106-107) Back-to-back kehittyi 1700-luvun toisella puoliskolla kaupunkirakenteen tiivistyessä. Aikaisemmin rakennukset olivat sijoittuneet katujen varteen jättäen niiden epämääräisen muotoiset takapihat rakentamattomiksi. Tämä tila otettiin nyt käyttöön tiivistämällä korttelit back-to-back -tyyppisillä taloilla. (Chapman ym. 1971, 98-99)

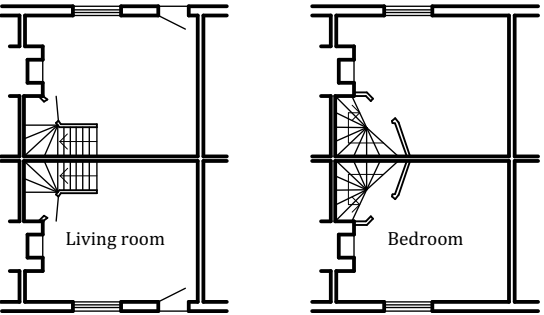
Back-to-back -tyypin kehitykseen on muutamia selkeitä syitä: halvemmat rakennus- ja tonttikustannukset sekä tarve pysyä lämpimänä. Lisäksi tämä ratkaisu sopi moneen tilanteeseen: sillä pystyttiin ratkaisemaan muutoin hankala kaupunkipientalorivistön pääty ja sitä pystyttiin yhdistelemään joustavasti muiden talotyyppien kanssa. Esimerkiksi kaksi back-to-back taloa saattoi vaihdella normaalin läpi talon ulottuvan talon kanssa. Talotyyppi sopi hyvin työväenluokan asuttamiseen, sillä se oli helppo, nopea ja halpa rakentaa. Lisäksi sen avulla voitiin maksimoida pienestäkin pinta-alasta saatavat tuotot. (Chapman ym. 1971, 96-97, 105; Muthesius 1982, 106-107) Back-to-back -tyyppi oli siis spekulatiivisen rakentajan vastaus urbaanin työväenluokan aiheuttamaan kysyntään. Se tarjosi tunnistettavan kaupunkipientalotyyppin, jolla oli selkeästi työväenluokkainen identiteetti. Positiivisina asioina voidaan mainita myös yksityisyyden taso talon sisällä, jonka takasi jokaisen asunnon oma sisäänkäynti. Lisäksi back-to-back -taloissa korostui yhteisöllisyys yhteisten pihojen ja toimintojen kuten käymälöiden tai pesuhuoneiden ansiosta. (Burnett 1978, 70) Näissä taloissa oli usein yksi päähuone kerrosta kohden, sisäänkäynti oli suoraan olohuoneeseen ja toiseen kerrokseen pääsi huoneen perällä olevia kapeita portaita pitkin. Kerroksia oli tavanomaisesti kahdesta kolmeen, joiden lisäksi ullakko oli yleinen. Tässä talotyyppissä kaksi asuntoa on selkä selkää vasten, jolloin jokainen asunto avautuu vain yhteen suuntaan ja jakaa seinät kolmen naapurin kanssa. Perustilanteessa näiden talojen muodostaman rivin molemmin puolin kulkee katu, mutta usein back-to-back -talot avautuvat myös useamman talon muodostamalle sisäpihalle. (Chapman ym. 1971, 96-97, 105; Muthesius 1982, 106-107) Back-to-back on tyyppinä sinänsä mielenkiintoinen myös nykyaikaa ajatellen, että se tarjoaa joustavan ratkaisun myös pieniä kaupunkipientaloasuntoja ajatellen.

Erilaisia back-to-back kaupunkipientaloja rakennettiin varsinkin pohjoisemmassa Englannissa teollisuuskaupungeissa kuten Manchesterissa, Liverpoolissa, Leedsissä, Sheffieldissä, Halifaxissa, Hullissa, Nottinghamissa ja monissa muissa kaupungeissa. Lontoossa sen sijaan tämän tyyppisiä taloja ei juuri rakennettu. Back-to-back -tyyppi määrittää varsinkin Leedsin kehitystä, missä se säilyi pisimpään osana kaupungin rakennuskantaa aina 1930-luvulle asti (Burnett 1978, 74; Chapman ym.

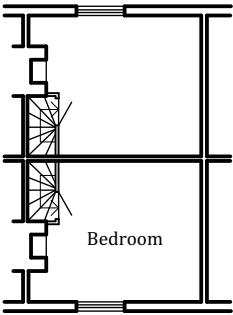
Pohjakerros

Toinen kerros

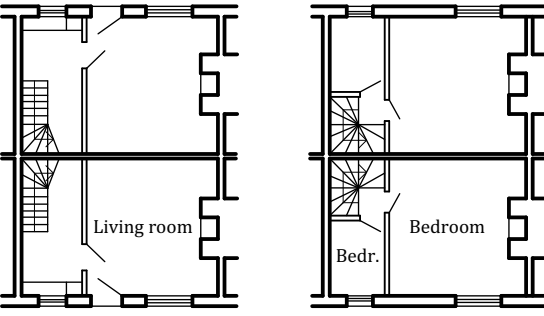

Pohjakerros

Toinen kerros

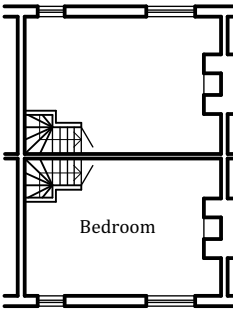

Kolmas kerros

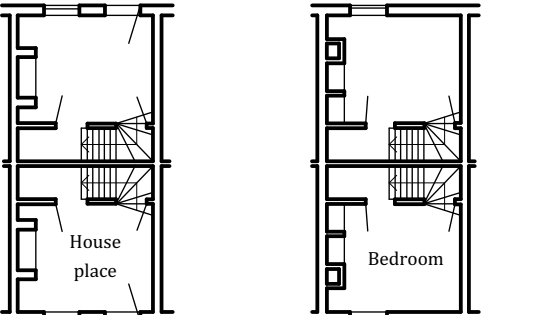

Pohjakerros

Toinen kerros

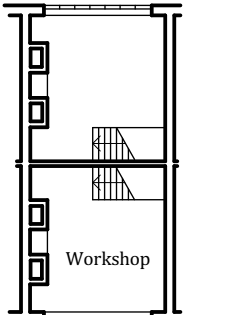

Kolmas kerros

Pohjakerros

Toinen kerros

Kolmas kerros

Kuva 30. Back-to-back -talotyyppin erilaisia pohjaratkaisuja. Alimmassa esimerkissä ylin kerros on työtilaa, minkä erottaa huoneen leveästä ikkunasta.

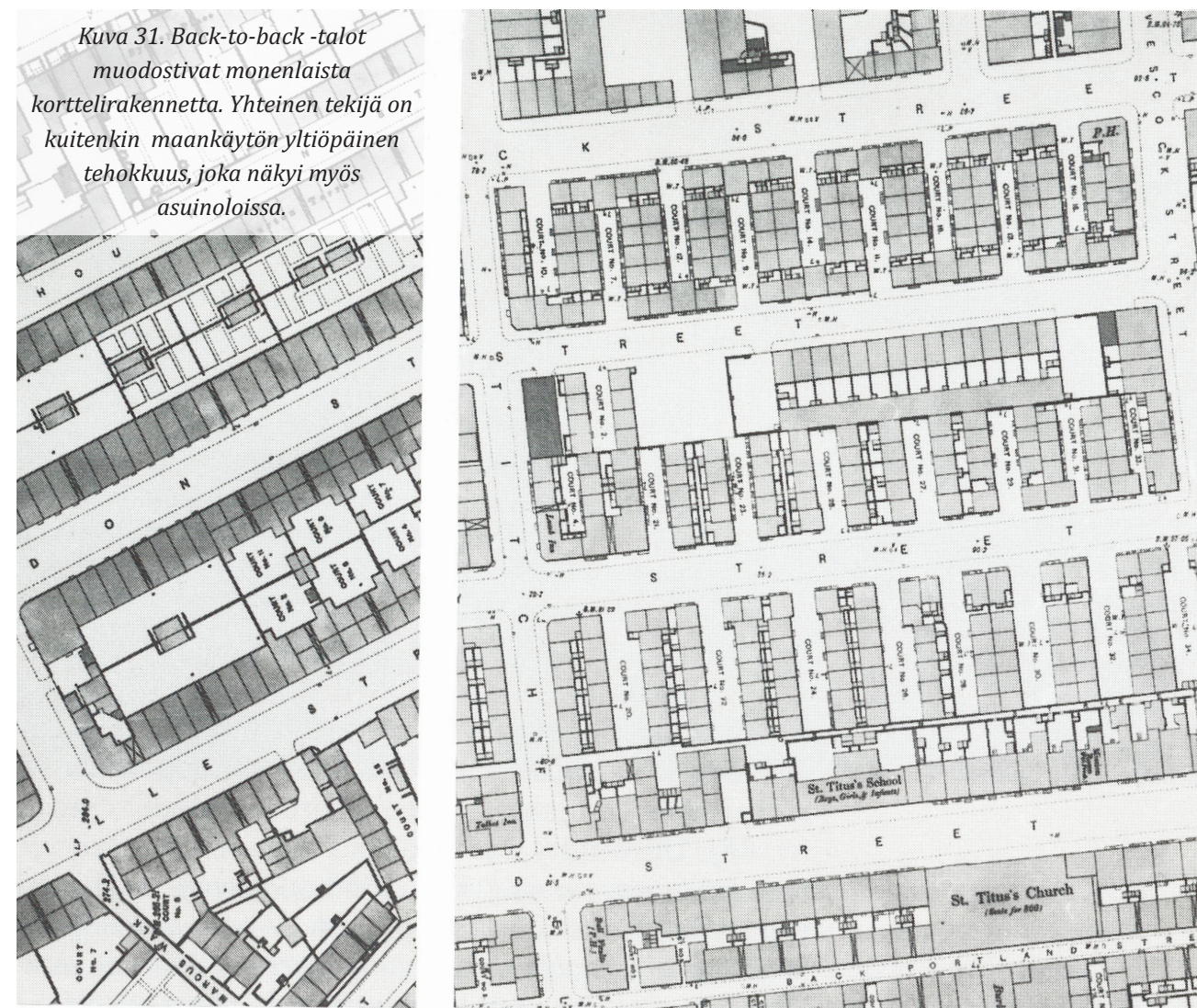

1971, 96). Erilaisia variaatioita esiintyi kaupungista toiseen: vaihtelua oli pohjakaavan järjestelyissä, kerrosten määrässä ja niiden käytössä, takapihan järjestelyissä ja asuntojen koossa. Talot jakautuivat usein kahteen tai kolmeen kerrokseen sekä mahdollisesti ullakkoon ja kellariin. Yksi kerros saattoi koostua vain yhdestä huoneesta tai suuremmasta ja pienemmästä huoneesta. Pienempi huone tuli kyseeseen varsinkin, jos keittiö tuotiin pohjakerrokseen eikä se sijainnut kellarissa. Ylemmät kerrokset ja ullakko muodostuivat makuuhuoneista, jos ne eivät olleet varattu työtä varten. (Chapman ym. 1971; Muthesius 1982, 112-123) Toisessa kerroksessa nukkuivat isäntäpariskunnan lisäksi pienimmät lapset. Matala ullakkokerros toimi vanhempien lasten makuuhuoneena. Maantasokerros oli talon tärkein ja verrattavissa suurempien kaupunkipientalojen ”parlour” -huoneeseen. (Burnett 1978, 76) Paikallinen teollisuus vaikuttiikin työväenluokkaiseen kaupunkipientaloon useammalla paikkakunnalla. Työ yhdistettiinkin asumiseen työväenluokkaisten kaupunkipientalojen kohdalla ainakin joidenkin ammattiryhmien osalta ammatin harjoittamisen vaatimusten mukaisesti. Työväenluokan kaupunkipientalot erottuvat toisistaan paikkakunnittain riippuen kyseisen alueen vallitsevasta teollisuudesta. Työlle varatut tilat sijaitsivat työn luonteesta riippuen joko ylimmässä kerroksessa, maantasossa tai kellarissa. (Chapman ym. 1971; Muthesius 1982, 112-123) Tyypillisesti työhuoneen olemassaolon ja sijainnin voi tunnistaa suurista ikkunoista.

Esimerkiksi Nottinghamissa rakennettiin 1800-luvun alussa kolmikerroksisia back-to-back -kaupunkipientaloja, joissa jokainen kerros muodostuu yhdestä tilasta. Maantasokerroksessa ovat oleskelutilat ja ruoanlaittoon tarvittavat varusteet, toisessa kerroksessa makuuhuone ja kolmannessa huone työntekoa varten, jonne saadaan tarpeeksi luonnonvaloa pitkän ikkunan avulla. Säilytystilaa löytyy kellarista ja ullakolta. Jokaisessa kerroksessa (tai huoneessa) on takka ja niitä yhdistää kapeat, jyrkät ja mutkittelevat portaat talon takaosassa, mistä syystä ne jäävät usein myös ilman luonnonvaloa. Myöhemmin 1820- ja 30-luvuilla tämän kaltainen ratkaisu taipui Nottinghamin esikaupungissa myös läpi talon ulottuvaksi, kaksi huonetta syväksi tyypillisemmäksi britannialaiseksi kaupunkipientaloksi. Vaikka se muodollisesti muistutti keskiluokkaisia kaupunkipientaloja, se oli kooltaan pieni (n.3,5m leveä ja 7m pitkä) ja kolmas kerros oli edelleenkin varattu työntekoa varten. (Chapman ym. 1971, 115, 139-149; Muthesius 1982, 112-123)

Back-to-back oli tyypillisesti hyvin pieni: ainakin 1850-luvulle asti talo ei normaalisti ylittänyt 4,5 metrin leveyttä tai syvyyttä (noin 20 neliometriä kerrosta kohti), mutta myöhemmissä vaiheissa talojen koot kasvoivat (Chapman ym. 1971, 97). Toisaalta jotkin back-to-back -talot olivat jalanjäljeltään vain noin 12 neliometrin kokoisia (Burnett 1978, 75). Yhden talon julkisivun leveys vaihtelikin näin ollen reilun kolmen metrin ja 4,5 metrin välillä. Back-to-back kaupunkipientalotyyppillä oli mielenkiintoisia ominaisuuksia johtuen sen erityisestä luonteesta. Julkisuuden ja yksityisyyden merkitys korostuu tässä tyyppissä: poiketen normaalista läpi talon kaupunkipientalosta, back-to-back talolla ei ole takapihaa vaan vain etupiha. (Muthesius 1982, 112-123) Etupiha oli toisaalta usein puutteellinen tiiviin rakentamisen ja yhteispihojen takia.

Usein back-to-back -tyypin muodostamassa korttelissa korttelipihalle avautuvilla taloilla saattoi olla hyvin puutteellinen piha (court) ja yhteys sinne oli järjestetty vain kapeaa ja matalaa kuilua pitkin pihan toisesta päädyistä. Toisen päädyn muodostuessa talorivistöstä pihasta tuli usein suljettu umpikuja. Usein takapiha olikin jaettu useamman talon kesken ja esimerkiksi vessat saatettiin sijoittaa tälle yhteispihalle. (Chapman ym. 1971, 176; Muthesius 1982, 112-123) Back-to-back-talojen yhteispihat johtivat tavallista yhteisöllisempään asumiseen työväenluokan keskuudessa (Daunton 1983, 12). Toisaalta ahtaat ja suljetut sisäpihat johtivat entistä huonompaan ilman vaihtumiseen ja tuuletukseen sekä luonnonvalon vähyyteen. Sisäpihalle suuntautuviin taloihin verrattuna kadulle avautuvat talot olivat hieman viihtyisämpiä. Niiden ongelmana olivat sen sijaan kellariasunnot, jotka keskittyivät nimenomaan kadulle avautuviin taloihin. Kellarikerroksen lattia saattoi olla jopa yli puolitoista metriä alempana katutasoon nähden tehden kellariasunnoista hyvin epämiellyttäviä ja epäinhimillisiä asuinpaikkoja. (Chapman ym. 1971, 223-231)

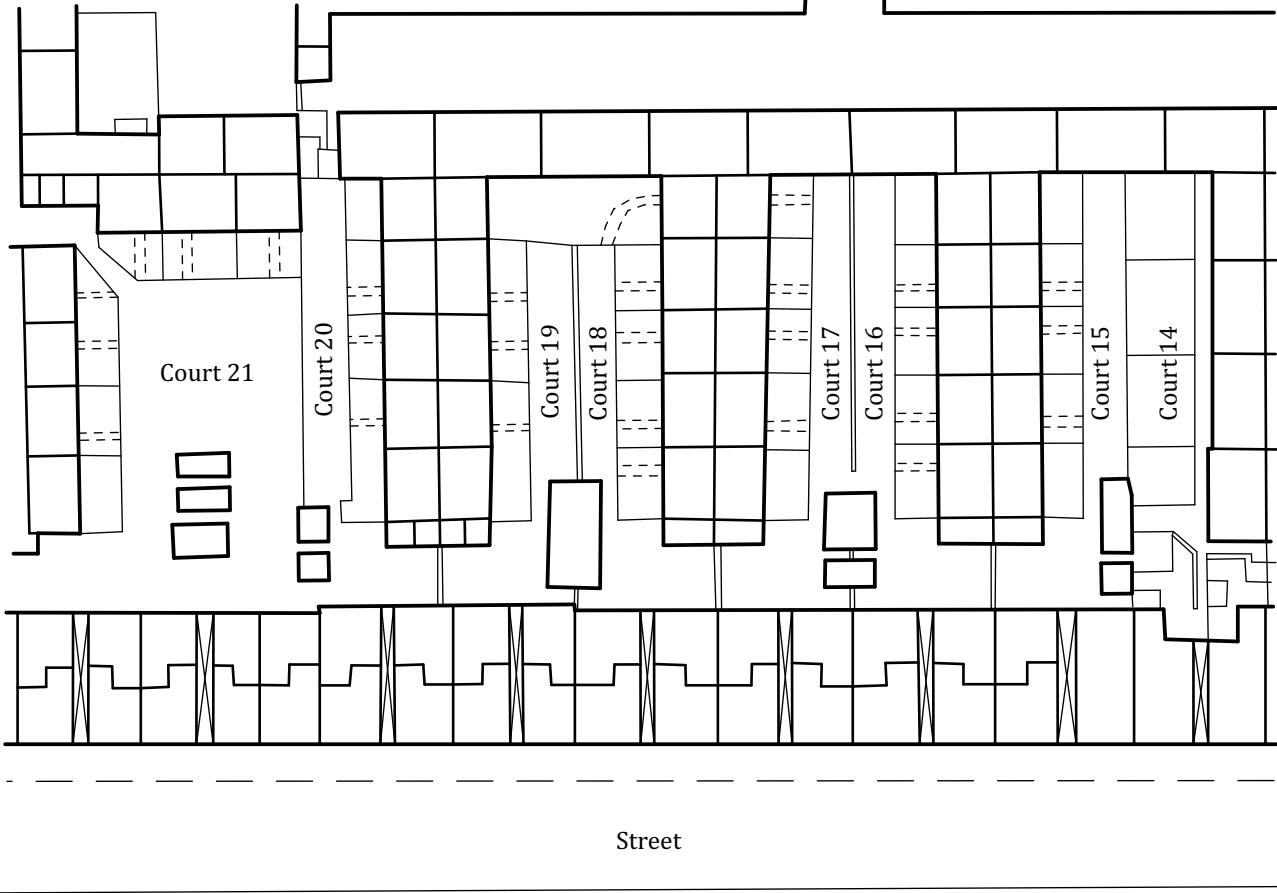

Birminghamille tyypilliset back-to-back -korttelit ovat mainio esimerkki kortteleiden sisäpihojen järjestämisestä työväenluokkaiseen asuinkäyttöön. Birminghamissa kehityksen taustalla oli takapihojen käyttö erilaisia ammatillisia toimintoja varten. Takapihojen täyttyminen liittyi myös rakennettavan maan puutteeseen kaupungeissa. Tämä johtikin takapihojen täyttymiseen back-to-back -taloilla. Kyseisille sisäpihoille johti käytävä kadulta joka toisen kadun suuntaisten kaupunkipientalon läpi. Sisäpihan talot sijoittuivat tontin toiseen reunaan toisen jäädessä pihaksi. (Chapman ym. 1971, 223-231; Girouard 1990, 259) Back-to-back -talot muodostuivat kun kahden vierekkäisen tontin sivuille rakennettiin seläkkäiset talorivistöt. Tämä ei välttämättä ollut itse tarkoitus vaan back-to-back -talot saattoivat syntyä alun perin vahingossa vierekkäisten tonttien välille molempien tehdessä samankaltaiset täydennykset (Barley 1986, 276). Birminghamin kaltainen järjestely syntyi helposti kaupunkien keskusta-alueilla hintojen kallistuessa. Talon entinen isäntä saattoikin muuttaa keskustan reunalle muodikkaalle alueelle, vuokrata vanhan talonsa ja rakentaa uusia takapihalle taloudellisen voiton toivossa. Kyseinen tapa osoittautuikin niin tuottavaksi, että sitä toteutettiin laajasti kunnes se kiellettiin 1800-luvun puolessa välissä. (Girouard 1990, 71-73) Tämän kaltainen jäsentely osoittaa loistavasti kuinka tehokkaasti kaupunkipientaloja voitiin järjestää. Toisaalta se johti lähes automaattisesti ahtaisiin asuinoloihin, luonnonvalon vähyyteen ja usein puutteellisiin hygieenisiin oloihin (Girouard 1990, 259).

Ahtaaseen järjestelyyn johti tarve rakentaa niin tiiviisti kuin mahdollista. Useampi rakennettu huone tarkoitti enemmän vuokratuloja ja rakentamattomasta maasta ei saanut vuokraa. Lisäksi kadut saattoivat olla hyvinkin lyhyitä, mikä lisäsi ahtauden tunnetta entisestään. Esimerkiksi Leedsissä maa oli jakautunut pieniin, kapeisiin ja pitkiin osiin eri omistajien kesken, mikä johti kaupunkirakenteen rikkonaisuuteen viereisten alueiden rakentuessa eri rakentajien toimesta eri aikoina. Ahtauden lisäksi ongelmia muodosti talojen alivarustelu: käymälöitä ei ehkä ollut riittävästi, talolla ei välttämättä ollut lainkaan pihaa tai tuhka-astiat puuttuivat. Silloinkin kun nämä oli asianmukaisesti rakennettu, niiden huolto ja tyhjennys saattoi olla puutteellista. (Chapman ym. 1971)

Back-to-back kaupunkipientalot saivat osakseen ristiriitaista palautetta, josta suuri osa tuomitsi talotyyppin (Chapman ym. 1971, 96). Niitä kritisoitiin muun muassa ilmastonnin puutteellisuuden ja ehkäpä ahtauden ja sen aiheuttaman siivottomuuden takia. Ilmastointi oli erityisen tärkeää Iso-Britanniassa kosteuden loitolla pitämiseksi (Muthesius 1979, 67). Joissakin kaupungeissa back-to-back -taloista kuitenkin pidettiin ja ne jopa muodostivat aiheen kotiseutuyrpeydelle. Joka tapauksessa vuonna 1909 talotyyppi oli kielletty koko maassa niiden herättämän vastustuksen johdosta. (Burnett 1978, 173; Muthesius 1982, 112-123) Vaikuttaakin siltä, että back-to-back -tyyppi sai syyt niskoilleen aikaisemmin mainitun väestöräjähdyksen aiheuttamista ongelmista. Itse talotyyppi tuomittiin huonoksi ja sopimattomaksi asuinrakennukseksi. Lienee kuitenkin perusteltua kysyä, olisiko syyppää sittenkin ollut hallitsemattomassa väestönkasvussa ja puutteellisessa aluesuunnittelussa, joka johti talojen liian ahtaaseen järjestelyyn? Mielenkiintoista lienee kuitenkin, että back-to-back -tyypin kieltäminen poistettiin jälleen vuonna 1980 (Muthesius 1982, 112-123). Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kerrostalo on vienyt sadassa vuodessa pienten kaupunkipientalojen aseman eikä back-to-back -tyyppisten kaupunkipientalojen rakentaminen ole ainakaan vielä kokenut minkäänlaista elpymistä. Herää kysymys voisivatko back-to-back -talot olla Iso-Britanniassa varteenotettava vaihtoehto kerrostalon pienille asunnoille nykyäänkin, jos talotyyppiä ei olisi aikaisemmin kielletty.

Mikä siis estää back-to-back -tyypin rakentamisen nykyään? Back-to-back -tyyppisellä kaupunkipientalolla on harvinaisen pieni jalanjälki ja se on muihin kaupunkipientaloihinkin verrattuna hyvin kompakti. Näissä taloissa vertikaalinen eläminen korostuu entisestään, joka toisaalta saattaa olla vierasta kerrostaloasuntojen horisontaalisuuteen tottuneille. Talotyyppin ongelmana oli varsinkin läpivedon avulla tuulettamisen puuttuminen ja luonnonvalon vähyys ikkunoiden sijaitessa vain yhdellä seinällä (Chapman ym. 1971, 98). Valon saantia sisätiloihin voidaan kuitenkin vahvistaa jakamattomalla sisätilalla ja talon korkeudella (Friedman 2012, 27). Ilmastointikaan ei nykytekniikalla liene ongelma, vaikka läpiveto puuttuisikin. Onhan kerrostaloissakin pieniä, vain yhteen suuntaan avautuvia asuntoja.

Kuva 32. Birminghamille tyypillisiä back-to-back -kortteileita.

Itsestään selvää lienee myös kaupunkisuunnittelun tärkeys back-to-back -talotyyppin kohdalla.. Riittävä luonnonvalon saanti, avoimien tilojen mitoitus ja ilman vaihtuminen on luonnollisesti otettava huomioon varattaessa tilaa tälle asumismuodolle.

“Two-up-two-down”

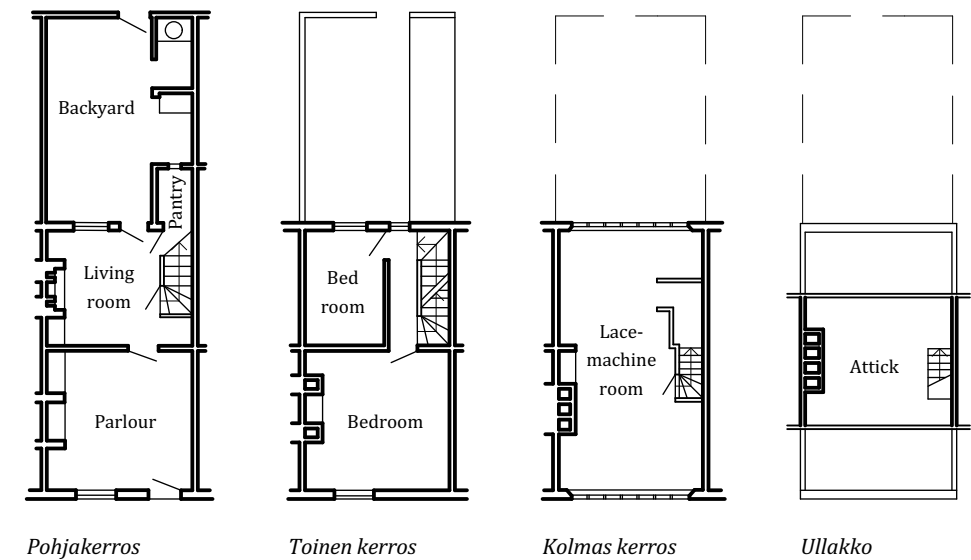
Back-to-back -tyypin korvasi sen kieltämisen jälkeen pienin mahdollinen kahteen suuntaan avautuva kaupunkitalotyyppi: “two-up-two-down”. 1800-luvun puolivälin jälkeen rakennusmääräykset kehittyivätkin siinä määrin, että back-to-back -talojen rakentaminen ei ollut enää kaikkialla mahdollista ja määräysten mukaiset kaupunkipientalot aukenivat väistämättä taas kahteen suuntaan läpivedon mahdollistamiseksi. Näitä kaupunkipientaloja nimitettiin myös “by-law”-taloiksi, joista suurin osa oli two-up-two-down -tyypin eri variaatioita (Girouard 1990, 258, 263). Viimeistään “The Public Health Act of 1875” -säädös vakiinnutti tämän työväenluokan alueita hallitsevaksi kaupunkipientalotyyppiksi. Säädöksessä määriteltiin talojen minimistandardeja monelta kannalta. Esimerkiksi ikkunoiden koon täytyi olla vähintään kymmenesosa talon pinta-alasta ja jokaisella talolla täytyi olla vähintään pieni yksityinen takapiha. (Daunton 1983, 7) Säädös takapihan pakollisuudesta takasikin sen, ettei back-to-back -tyyppiä voitu enää rakentaa.

Nimensä mukaisesti nämä talot olivat kaksikerroksisia, nelihuoneisia, pieniä “tavanomaisella” kaksi huonetta syvällä pohjaratkaisulla rakennettuja kaupunkipientaloja. Tyypiltään ne muistuttivatkin suurempia, keskiluokkaisia taloja. Molemmissa kerroksissa oli kaksi huonetta: tilavampi huone edessä ja pienempi takana. Pienen jalanjälkensä ansiosta maantasokerroksen huoneet saattoivat olla myös yhdistetty yhdeksi suuremmaksi tilaksi. Pohjakerroksen etuhuone palveli parlour-

tyyppisenä olohuoneena ja taaempi keittiönä kuten suuremmissakin taloissa. Keittiö toimi usein myös olohuoneena sen ollessa aktiivisemmassa käytössä verrattuna etuhuoneeseen, joka oli virallisempia tilaisuuksia ja pyhiä varten. Portaat yläkertaan sijoituivat usein taaempaan huoneeseen, mikä teki siitä vielä ahtaamman. Portaat saattoivat myös sijoittua huoneiden väliin jakaen talon vahvasti etu- ja takaosaan. Yläkerta oli varattu kahdelle makuuhuoneelle. (Hanson 2003, 111-112; Muthesius 1982, 123-130) Back-to-back -tyyppiin verrattuna two-up-two-down tarjosi asukkailleen enemmän yksityisyyttä talon sisäpuolella ja joustavuutta tilojen käytössä. Perusratkaisua voitiin helposti laajentaa yksi- tai kaksikerroksisella takasiivellä suurempien kaupunkipientalojen tapaan. Takasiiven ensimmäiseen kerrokseen voitiin sijoittaa keittiön aputiloja ja toiseen kerrokseen pieni makuuhuone. Kolmas makuuhuone olikin tärkeä perheen poikien ja tyttöjen erottamiseksi omiin huoneisiinsa. Myös käymälä voitiin kiinnittää takasiiven jatkeeksi. (Burnett 1978, 77-78; Ravetz & Turkington 1995, 163) Two-up-two-down -tyyppisellä talolla oli myös takapiha erotukseksi back-to-back -tyyppiin. Takapiha saattoi olla tosin hyvin pieni: aluksi säädökset vaativat vain 6,5 neliömetrin kokoista pihaa, mutta vaatimukset nousivat vähitellen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. (Muthesius 1982, 123-130) Yksityiset takapihat vähensivät yhteisöllisyyttä, johon back-to-back -tyypissä oltiin totuttu (Daunton 1983, 12). Vastakkaisten takapihojen väliin jäi usein vain kapea kuja, jota pienten takapihojen korkeat aidat rajasivat. Kuja oli tarkoitettu huoltokäyttöön jätteiden, tuhkan ja jäteveden tyhjentämiseksi suurempien kaupunkipientalojen takakatuja tapaan. (Girouard 1990, 260-263) Takakadun tarpeellisuus jatkui ainakin siihen asti, kun kuivakäymälät voitiin korvata sisävessoilla 1800-luvun lopussa (Burnett 1978, 77, 161). Kulku takakujalle järjestettiin usein talorivistöön holvatus aukon kautta, mikä toi myös muuten monotonisiin julkisivuihin eloa. Etupihaa ei sen sijaan joissain tapauksissa saattanut olla lainkaan etuoven avautuessa suoraan kadulle. (Girouard 1990, 260-263) Edellisessä luvussa mainittu Nottinghamin esikaupunkialueiden läpitalon kaupunkipientalo onkin hyvä esimerkki tämän kaltaisesta talosta muuten paitsi kolmannen kerroksen osalta. Lisäksi Birminghamissa rakennettiin vastaavia kaupunkipientaloja 1800-luvun lopulla, joiden sisätilojen keskimääräinen pinta-ala oli noin 60-70 neliömetriä ullakko mukaan lukien. Nämä talot olivat verrattain yllättäviä aikaisempiin työväenluokan asumuksiin kuten back-to-back -tyyppiin nähden. Useissa taloissa saattoikin olla erkkeri maantasokerroksessa olohuoneen puolella 1870-luvulta alkaen, kellari säilytystä varten ja useampi makuuhuone. Toisaalta käymälät sijaitsivat edelleen ulkona ja ne saattoivat olla jaettu useamman talon kesken. (Chapman ym. 1971, 232-235; Girouard 1990, 264)

Two-up-two-down -talo onkin siis lähtökohdiltaan hyvinkin samankaltainen suurempaan viktoriaaniseen standarditaloon verrattuna. Huoneiden lukumäärä tosin on usein pienempi, takasiipeä ei välttämättä ole ja talo on muutenkin puristettu mahdollisimman kompaktiksi ja yksinkertaiseksi. Two-up-two-down -taloa voitaisiinkin sanoa viktoriaanisen standarditalon miniatyyriversioksi, josta kaikki ylimääräinen on karsittu pois. Ne muodostavat monotonisia ja keskenään samankaltaisia rivejä, joissa jokainen talo on pohjaratkaisultaan samanlainen: pitkä ja kapea. Ne olivat usein hämäriä, sillä katuverkosto ei yleensä ottanut talorivistön ikkunoiden suuntausta huomioon. Tämäkin kaupunkipientalotyyppi sai myöhemmin kritiikkiä osakseen varsinkin 1900-luvun alun puutarhakaupunki-ideologian kannattajien taholta. Two-up-two-down -talot olivat kuitenkin suurempia ja parempia vanhempiin back-to-back -taloihin verrattuna ja näin ollen myös kalliimpia. Tästä johtuen pienituloisimmilla ei ollut edelleenkaan varaa asua tämän tyyppisissä taloissa vaan he pysyivät vanhemmissa ja ahtaammissa oloissa vielä 1900-luvulle asti. (Chapman ym. 1971; Daunton 1983, 7-8) Two-up-two-down -tyypin rakentaminen jatkui vielä pitkälle 1900-luvun alkupuolelle. Se osoittautui myöhemmin muuntautumiskykyiseksi talotyyppiksi. Esimerkiksi Lontoossa perinteiset työväenluokkaiset kapeat kaupunkipientalot muuntautuivat pienten muutosten avulla keskiluokan suosimaksi talotyyppiksi. Työväenluokka asuin näissä taloissa alun perin hyvin ahtaasti. Pienemmille keskiluokkaisille perheille näissä taloissa oli kuitenkin enemmän tilaa. (Hanson 2003, 111,119)

Kuva 33. Tyyppillisen two-up-two-down -kaupunkipientalon pohjaratkaisu ensimmäisen ja toisen kerroksen osalta. Jos talossa oli kolmas kerros, se voitiin varata työnteolle. Ullakko tarjosi lisätilaa varastona tai ylimääräisenä makuuhuoneena.

Kuva 34. Lähes identtiset two-up-two-down -talot muodostavat yhtenäisiä katuja ja kortteileita. Kapeat takakadut olivat ensisijaisesti huoltoa varten, mutta ne toivat myös yhteisöllisyyttä talorivistöjen yksityisemmälle takapuolelle.

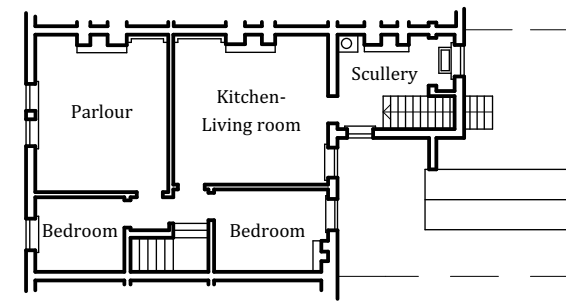

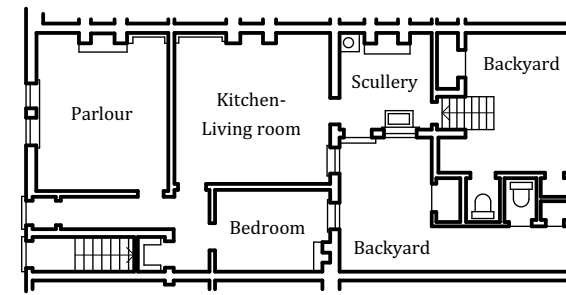
Usean asunnon kaupunkipientalot

Kolmas vaihtoehto back-to-back- ja two-up-two-down -tyypeille oli yhden kaupunkipientalon jakaminen useammaksi asunnoksi. Usein tämä tarkoitti talon jakamista kerroksittain siten, että jokainen kerros muodosti oman asuntonsa. Tyypillinen esimerkki tästä on ”Tyneside flat”, jossa kaupunkipientalo on jaettu kahteen asuntoon: pohjakerros muodostaa talon alemman asunnon ja ylempi sijoittuu toiseen kerrokseen. Ylempään asuntoon johtaa portaat sekä edestä, että takaa ja takapiha on jaettu kahtia molempien asunnon kesken, mikä johtaa monimutkaisiin ratkaisuihin pohjaratkaisussa sekä takapihan järjestelyissä. (Muthesius 1982, 130-137) Pohjaratkaisu eroaa huomattavasti myös muista kaupunkipientaloista, sillä tarvittavien huoneiden oli nyt mahdollista yhden kerrokseen. Tyneside flat -tyylinen pohjaratkaisu johtaakin asumisen horisontaalisuuteen, joka erottaa sen muista kaupunkipientaloista ja varsinkin back-to-back -tyypin vertikaalisuudesta. Tämä oli kuitenkin two-up-two-down -tyypin lisäksi toinen tapa yrittää ratkaista back-to-back -tyypin ongelmat, täyttää uudet rakennusmääräykset ja saada jokaiselle asunnolle 1800-luvun ihanteiden mukaisesti oma takapiha ja yksityisempi elinpiiri. (Daunton 1983, 21, 42-43) Kaupunkipientalon jakaminen useammaksi asunnoksi oli yleistä muun muassa Lontoossa, missä kasvanut kysyntä johti korkeampiin vuokriin (Goodchild 2008, 31). Useamman asunnon kesken jaetuksi tarkoitetut kaupunkipientalot ovat kuitenkin melko harvinaisia yhden perheen kaupunkipientaloon verrattuna.

Asunnoiksi jaetuista kaupunkipientaloista puhuttaessa tärkeä ilmiö on myöhemmässä vaiheessa asunnoiksi jaetut talot. Tällä tarkoitetaan vanhempien kaupunkipientalojen jakamista useampaan asuntoon myöhemmässä vaiheessa. Suuremmat vanhat kaupunkipientalot ovatkin tänä päivänä lähes aina jaettu pienempiin asuntoihin tai kaupunkien keskustojen kaupallisiksi kiinteistöiksi (Goodchild 2008, 35; Muthesius 1982, 257). Tämä ei ole uusi ilmiö vaan kaupunkipientaloja on jaettu pienempiin asuntoihin käytännön sanelemina useita satoja vuosia. Esimerkiksi Liverpoolissa keskiluokkaisia kaupunkipientaloja alettiin jakamaan asuntoihin jo 1810-luvulla (Chapman ym. 1971, 180). Tämä ei läheskään aina ollut suunniteltua tai ”haluttua” kehitystä, mutta esimerkiksi alueiden köyhtyessä vähävaraisemmilla ei yksinkertaisesti ollut varaa asua kokonaisessa kaupunkipientalossa. Tämän seurauksena useampi perhe saattoi jakaa suuremman kaupunkipientalon, joka oli alun perin tarkoitettu yhdelle perheelle. (Olsen 1982, 108-111) Vaikka tämän kaltainen kehitys ei aina ollut hyväksyttyä ja saattoi pahimmillaan johtaa jopa slummiutumiseen, osoittaa se Britannian kaupunkipientalon kyvyn jakautua moneksi asunnoksi.

Toinen kerros

Pohjakerros

Kuva 35. Iso-Britannian kaupunkipientalo muovautui myös useammaksi asunnoksi kuten kuvan 'Tyneside flat'.

Työväenluokka kaupunkipientalossa

1800-luvun alkupuoliskolla edullisuus oli varmasti määrittävä tekijä pienten kaupunkipientalojen rakentamisessa. Teollisuuden yleistyessä vuosisadan toisella puoliskolla yhä useampi perheenjäsen saattoi löytää vakaan työn. Tämä johti myös nuorten perheiden kasvaneeseen itsenäisyyteen ja varallisuuteen tehden kotitalouksista pienempiä ja perheen sisäisistä suhteista tärkeämpiä naapurustoon verrattuna. Työväen kasvanut varallisuus johti myös siihen, että ehkäpä ensimmäistä kertaa myös heillä oli mahdollisuus valita asunto erilaisten vaihtoehtojen joukosta. Työväenluokan sisäiset erot olivat nyt myös näytettävissä: paremmin tienaaavilla oli varaa suurempaan asuntoon. (Muthesius 1982, 140-143, 196)

Mielenkiintoinen huomio on, että erityyppiset pienet kaupunkipientalot olivat itse asiassa asumustiloiltaan samaa kokoluokkaa vuonna 1900. Manchesterilainen two-up-two-down, osan kaupunkipientaloa muodostava asunto Newcastleassa, Sunderlandille tyypillinen yksikerroksinen kaupunkipientalo ja keskikokoinen back-to-back Leedsissä saattoivat olla keskenään samankokoisia asumustiloiltaan: noin 46,5 m². Tähän lukuun ei ole kuitenkaan laskettu pienempiä huoltotiloja tai käytäviä, joiden määrä saattoi vaihdella talotyyppin mukaan. (Muthesius 1982, 140-143) Two-up-two-down -tyyppiset talot ovat toki kokonaispinta-alaltaan yleisesti ottaen suurempia esimerkiksi back-to-back -tyyppiin verrattuna (Burnett 1978, 161). Mielenkiintoista on kuitenkin pinta-alan verrattavuus suomalaisen kaksion kokoon. Myös huoneiden koko työväenluokkaisissa kaupunkipientaloissa oli verrattavissa modernimpiin, jopa nykyaikaisiin huoneisiin (Chapman ym. 1971, 233). Suurempien kaupunkipientalojen ohella myös pienet kaupunkipientalot kasvoivat ajan kuluessa. Ne saivatkin vaikutteita suuremmista kaupunkipientaloista varsinkin back-to-back -tyypin kieltämisen jälkeen. Varhaisissa vaiheissa pienet kaupunkipientalot saattoivat olla hyvinkin pieniä ja ahtaita, mutta 1800-luvun lopulle tultaessa ne soveltuivat jopa keskiluokkaiselle perheelle. Näiden talotyyppien kasvu kertoi myös työväenluokan elintason kasvusta koko maassa. (Muthesius 1982, 140-143)

Kaikissa edellä mainituissa pienempien kaupunkipientalojen tyypeissä oli yleensä neljä asumiseen tarkoitettua päähuonetta (olohuone, keittiö ja kaksi makuuhuonetta), jotka palvelivat samaa käyttötarkoitusta talotyyppistä riippumatta, vaikka niiden keskinäiset suhteet saattoivatkin vaihdella. Suurempaa vaihtelua talon sisätiloissa oli portaiden sijainnissa ja siinä, oliko talossa käytävää vai ei. (Muthesius 1982, 140) Varsinkin pienimpien kaupunkipientalojen tapauksessa tavallista oli, että etuovi johti suoraan olohuoneeseen (Chapman ym. 1971). Eroja pohjaratkaisussa aiheutti myös paikkakunnittain vaihteleva ammatin harjoittaminen, jos se yhdistettiin asumiseen. Suuria eroja muodostui myös eri tyyppien välille talon ulkotilojen suhteen. Joillakin alueilla tyypillistä olivat talokohtaiset takapihat. Toisaalla takapiha oli jaettu useamman talon kesken suuremmaksi pihaksi, missä käymälät ja esimerkiksi roskien keräys ynnä muu huolto sijaitsivat. Back-to-back -tyypistä takapiha puuttui toki kokonaan, mikä johti joskus pitkäänkin matkaa sisäpihoilla sijaitseviin yhteiskäymälöihin. (Chapman ym. 1971; Muthesius 1982, 140)

Vaikka pienten kaupunkipientalojen tyytit saattoivat olla samaa kokoluokkaa, erot tonttitehokkuudessa olivat suuremmat. Tonttitehokkuus saattoikin vaihdella siten, että löyhimmillään Sunderlandissa kerrosalaa oli vain hiukan alle puolet tonttialasta ja tiiviimmillään asuinrakentaminen oli Leedsissä, missä tonttiala oli vain hieman yli puolet kerrosalasta. Näiden ääripäiden väliin sijoittuivat muun muassa Manchester ja Tyneside, jossa tontti- ja kerrosala vastasivat suurin piirtein toisiaan. Sunderlandin tehottomampaa rakentamista selittävät kaupungille tyypilliset yksikerroksiset kaupunkipientalot, joita rakentamalla on vaikea saavuttaa suurta tonttitehokkuutta. Suuri tonttitehokkuus ei kuitenkaan välttämättä ollut tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä rakentamisen ekonomiaa ajatellen: olihan tontin kustannukset vain noin 10-20 prosenttia rakennuksen kokonaiskuluista (Muthesius 1982, 140).

Pienten kaupunkipientalojen koristelu oli yleisesti ottaen hyvin vähäistä ikkunoita tai mahdollisesti pientä ja kevytrakenteista sisäänkäyntikatosta lukuun ottamatta. Sen sijaan jotkin vernakulaariset aiheet saattoivat säilyä pienissä kaupunkipientaloissa jopa 1800-luvun toiselle puoliskolle. (Muthesius 1982, 196, 199) Takkojen, ovien ja sisäkattojen koristelu oli hyvin vähäistä ja julkisivut koruttomia, mikä luo täydellisen vastakohdan keskiluokkaisille kaupunkipientaloille, joiden koristelussa ei säästelty (Cook 1968, 297). Varsinkin pienten kaupunkipientalojen kohdalla onkin muistettava, ettei tavallisten rakennusten ulkonäöllä useinkaan ollut mitään tekemistä arkkitehdin näkemyksen kanssa. Talon ulkomuodon määräisivät sen sijaan perinteet ja totutut käytännöt, jotka riippuivat osaltaan materiaalivalinnoista, käytetyistä tekniikoista ja koristeiden valinnasta. Näistä valinnoista vastuussa olivat rakentajat tai kauppiaat, jotka olivat osallisia rakennustöihin. Toisaalta jotkin, joskin harvat pienetkin kaupunkipientalot, olivat arkkitehdin suunnittelemlia ja tyyllisesti edistyneempiä. Usein hienoimmat pienet kaupunkipientalot löytyvät parempien katujen varsilta sekä kaupungeista, kuten matkakohteista, joissa rakentamiseen käytettiin paljon huolellisuutta. Huonommilla kaduilla ja alueilla alueen taso näkyi myös rakennusten julkisivuissa. (Muthesius 1982, 196, 199)

1800-luvun puolivälin jälkeen two-up-two-down -tyypin korvatesa aiemmat tyytit, voidaan myös julkisivun sanoa vakiintuneen ja muodostaneen lopullisen “pienen kaupunkipientalon standardityypin”. Vaikutteita haettiin toki suuremmista taloista, mutta myös uudet määräykset huonekorkeuksista ja alapohjan tuuletuksesta vaikuttivat julkisivun jäsentelyyn ikkunoiden ja koristeaiheiden standardisoinnin ohella. Lontoossa ja Bristolissa harjakaton piilottaminen julkisivun jatkeen taakse jatkui pienissä taloissa aina 1880-luvulle asti, vaikka muualla harjakatto räystäineen oli aina ollut osa pienten kaupunkipientalojen arkkitehtuuria. Pienen talon standardijulkisivuun kuului nyt aikaisempaa korkeampi harjakatto, ikkunat georgiaanisilla suhteilla, pienet ovet sekä koristeet ikkunoiden ja ovien yläpuolella. Tärkeän lisän muodosti myös mahdollinen erkkeri, joka suuremmista taloista poiketen oli vain pohjakerroksessa. (Muthesius 1982, 197-198) Erkkeri toimikin statussymbolina ja sen avulla matkittiin ja yritettiin ehkä päästä lähemmäs keskiluokkaa (Girouard 1990, 264). Parhaimmista two-up-two-down -taloista ei olekaan enää pitkä matka keskiluokkaiseen kaupunkipientaloon.

Miniatyyrikaupunkipientalo

Pienet, työväenluokan asuttamat kaupunkipientalot ja niiden muodostamat alueet kasvoivat valtavasti teollisen vallankumouksen vaikutuksen ansiosta. Iso-Britannian teollisuuskaupungeissa tarvittiin nyt lisää työvoimaa, mikä johti kaupunkien väestön moninkertaistumiseen monissa kaupungeissa ja suurien työväenluokkaisten alueiden kehittymiseen niiden yhteyteen. Hallitsemattoman väestönkasvun aiheuttamat ongelmat kuten ahtaUS ja epähygieenisuus keskittyi usein näille alueille, jonka ansiosta ne nähtiin usein erittäin huonossa valossa. Työväenluokkien asuinalueiden epäsuosio heijastui myös heidän asumuksiinsa, jotka tuomittiin osasyyliseksi kurjien olosuhteiden aiheuttajaksi. Osoituksena tästä on back-to-back -talotyypin kieltäminen koko maassa.

Työväenluokkaiset asuinalueet koostuivat yleensä pienistä kaupunkipientalojen versioista kuten back-to-back- tai two-up-two-down -taloista. Pienen kokonsa lisäksi työväenluokkaiset kaupunkipientalot erottuvat keskiluokkaisista isoveljistään koristelun määrässä sekä joissain tapauksissa työskentelyyn varatuilla tiloilla. Työväenluokkaisissa kaupunkipientaloissa työ ja asuminen voitiin yhdistää vielä 1800-luvulla. Tämä onkin sinänsä merkittävä ero Iso-Britannian kaupunkipientalojen välillä, sillä suuremmissa kaupunkipientaloissa työn erottaminen asumisesta oli aloitettu jo kaksisataa vuotta aikaisemmin. Työväenluokkaiset kaupunkipientalot ja niiden muodostamat yhteiset sisäpihat ja takakadut olivat myös hyvin yhteisöllisiä isoveljiinsä verrattuna. Yhteinen tila alkoi usein heti kotiovelta. Yhteisiä olivat myös monet huoltotilat kuten käymälät tai pesutilat. Työväenluokka elikin paljon yhteisöllisemmin keskiluokkaan tai yläluokkaan verrattuna, mikä oli osittain pakon sanelemaa, sillä hädän hetkellä lähin apu löytyi naapurista. Hyvin tyypillisen pienen iso-britannialaisen kaupunkipientalon muodostavat neljä huonetta kahteen kerrokseen sijoitettuna: keittiö tai apukeittiö ja olohuone alakerrassa sekä kaksi makuuhuonetta yläkerrassa. Huoneiden ja toimintojen järjestyssä esiintyy huomattavaa variaatiota paikan ja talotyypin mukaan. Toisaalla rakennettiin back-to-back -tyyppisiä ja toisaalla two-up-two-down -tyyppisiä taloja. Vain yksikerroksiset tai kolmikerroksiset kaupunkipientalotkaan eivät olleet poikkeus. Yksi kaupunkipientalo saattoi olla myös jaettu kerroksittain asunnoiksi, mikä ei toisaalta ollut tyypillistä varsinkaan Englannin asumiskulttuurille eikä sen kaltaista asumista voida ehkä enää pitää täysin kaupunkipientalomaisena vertikaalisena elämisenä.

Kaikkien pienten kaupunkipientalojen voidaan todeta poikkeavan huomattavasti niiden suuremmista isoveljistään. Merkittävä ero oli kapean julkisivun ja ahtauden aiheuttama käytävän puuttuminen, mikä johti kauttakulkuun huoneiden kautta. Tämän kaltainen pohjaratkaisu ei ole enää niin joustava käytävälliseen taloon nähden. Jotain olennaista siis menetetään käytävän ohella. Muuntojoustavuus katoaa, kun taloa ei voida helposti jakaa eri käyttäjille esimerkiksi kerroksittain. Toisaalta pienet työväenluokkaiset kaupunkipientalot olivat usein niin pieniä, että tarve joustavalle tilankäytölle oli varmasti vähäisempi suurempiin taloihin verrattuna. Samantasoista yksityisyyttä oli luonnollisesti mahdoton saavuttaa, jos etuovi avautui suoraan olohuoneeseen tai makuuhuoneeseen kuljettiin toisen kautta. Back-to-back -tyyppi eroaa myös merkittävästi muista kaupunkipientaloista sen avautuessa vain yhteen suuntaan, joka jo itsessään muuttaa tilankäytön luonnetta näissä taloissa. Vertikaalisuus korostuukin sen ollessa melkeinpä ainoa akseli, jonka välillä näissä taloissa voidaan liikkua. Back-to-back -talosta puuttuu myös jako etu- ja takapuoleen, mikä tekee sen tilojen järjestelystä entistä jäykempää. Yksityisyydenkin saavuttaminen on varmasti hankalampaa takapihan puuttuessa. Näilläkin taloilla on toisaalta omat sisäänkäyntinsä ja ne olivat tarkoitettu yhden perheen käyttöön, joka sitoo ne vahvasti muiden kaupunkipientalojen kanssa samaan kategoriaan.

Rajoituksistaan huolimatta pienemmät kaupunkipientalomallit osoittavat kuitenkin hienosti talotyypin joustavuuden myös erilaisia käyttäjäryhmiä varten. Kaupunkipientalo mielletään nykyään helposti keskiluokkaiseksi, jopa vauraaksi suureksi taloksi, jossa vain hyväosaisilla on mahdollista asua. Back-to-back ja two-up-two-down -tyypit osoittavat, että näin ei aina tarvitse olla. Kaupunkipientalo muodostaa tarvittaessa myös pieniä asuntoja, mikä on tärkeää myös Suomen kehitystä ajatellen. Pienten asuntojen, kuten yksiöiden ja kaksioiden tarve lisääntyy Asumisen rahoitus- ja kehittämisskeskuksen

(2014) mukaan jatkuvasti Suomessa, mikä koskee varmasti kaupunkeja ja kasvukeskuksia: urbaania ympäristöä. Voisivatko kaupunkipientalot vastata myös yhden tai kahden hengen muodostamien talouksien tarpeeseen?

Miniatyyrikaupunkipientalo:	
Asukkaat	Työväenluokka
Ympäristö	Eikaupunki, keskustojen lähialueet
Kerrosmäärä	2-3
Pohjaratkaisu	Back-to-back & Two-up-two-down
Laajennettavuus	Ullakko
Etupiha	Vaativaton: etuovi suoraan kadulle tai yhteiselle sisäpihalle
Takapiha	Pieni, Back-to-back -taloissa ei takapihaa
Tyyli	pelkistetty, koristelu vähäistä

Nykyaikainen nZEB townhouse

Käsite ideaalisesta perheasunnosta on melko tuore brittiläisessä asumiskulttuurissa. Tosin jo 1800-luvun lopulla päätään nosti pienen tai keskikokoisen yksilöllisen perheasunnon käsite, joka on kompakti, keskikokoisen perheen ympärille tiiviisti mitoitettu, omistajansa asuttama, pohjaratkaisultaan hallittavissa oleva ja keskittynyt portaikosta ja käytävästä muodostuvan ytimen ympärille. Miellyttävät puutarhat muodostavat talon ulkotilat, joihin on välitön pääsy sisätiloista. (Muthesius 1982, 145) Tämä käsite ideaalista perheasunnosta on edelleen ajankohtainen. Energiatohokkuuden sekä rakentamis- ja asuinkustannusten kannalta varsinkin kompaktius on erinomaisen tärkeää.

Aikaisemmissa luvuissa käsiteltiin Iso-Britannian kaupunkipientalon historiallisia kehitysvaiheita. Tämän luvun tarkoitus on kartoittaa, mitä energiatohakas kaupunkipientalorakentaminen tarkoittaa nykypäivän Iso-Britanniassa. Ennen tähän vastaamista on kuitenkin perehdyttävä myös siihen, minkälaista Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuri ylipäänsä on nykyään ja miten edellä mainituista kehitysasteista on päästy nykypäivään. On siis tärkeää selvittää minkälaista tyyppinen nykyaikainen kaupunkipientaloarkkitehtuuri on Iso-Britanniassa, jotta voimme vastata siihen, miten energiatohokkuuden tavoittelu on vaikuttanut kaupunkipientaloarkkitehtuuriin.

Kuva 36. BedZED on Iso-Britannian tunnetuimpia energiatohkaita rakennushankkeita.

1900-luvun hiljaiselo ja uusi suosio

Kuten aikaisemmin mainittiin, kaupunkipientalojen suosio hiipui 1800-luvun Iso-Britanniassa. Tämä kehitys jatkui myös pitkälle 1900-luvulle. Merkittävänä osoituksena tästä on toisen maailmansodan jälkeinen slummien purkaminen, joka johti laajamittaiseen vanhempien, varsinkin pienten kaupunkipientalojen järjestelmälliseen tuhoamiseen niin nousseen rakentamisen tason kuin suunnittelijoiden mieltymysten perusteella. Vasta 1960-luvulla ymmärrettiin kuinka paljon tuhoamisella oltiin menettämässä. (Girouard 1990) Kaupunkipientalojen rakentaminen ei kuitenkaan loppunut kokonaan, vaikka sen asema heikkenikin huomattavasti. Kerrostalon, paritalon ja omakotitalon yleistyessä ja kaupunkipientalon suosion vähentyessä se tunnistettiin kuitenkin tärkeäksi osaksi Iso-Britannian asumisperinnettä ja kulttuurisesti merkittäväksi rakennuskannan ominaisuudeksi (Osborn & Whittick 1969, 44-45). Hermann Muthesius (1979) toteaaikin jo vuonna 1904, että kerrostalon yleistyminen Englannissa johtaisi yhden sen tärkeimmän perinteen, kaupunkipientalorakentamisen, tuhoon. Toisaalta jotain aikakauden ristiriitaisesta suhtautumisesta kertoo Muthesiuksen myöhemmin tuomitessa koko englantilaisen kaupunkipientalotyypin (Muthesius 1979, 8-9, 139-140). Kerrostaloa pidettiin mahdollisena ratkaisuna kaupunkien keskustojen asunto-ongelmiin (Burnett 1978, 179). Kaksikerroksista kaupunkipientaloa pidettiin sen sijaan normina Iso-Britanniassa kerrostaloon verrattuna, mikä on ainutlaatuista Euroopassa. 1970-luvulta lähtien myös Englannin vanhoja talotyyppejä alettiinkin pitää mahdollisena ratkaisuna asunto-ongelmaan. Pienet kaupunkipientalot oli aikaisemmin jätetty vähälle huomiolle, mutta nyt niitä arvostettiin taas tehokkaan kaupunkirakenteen perinteikkäänä vaihtoehtona. (Goodchild 2008, 29) Vielä 1960-luvulla kaupunkipientaloista muodostuvat esikaupunkialueet olivat epäsuosittuja ja usein huonokuntoisia. Kaupunkipientalot olivat kuitenkin sen verran hyvin rakennettuja, että ne säilyivät ylläpidon ja huollon laiminlyönneistä huolimatta eikä niiden purkaminenkaan ollut kannattavaa. (Johns 1965, 122)

Vastauksena 1800-luvun väestöräjähdysten aiheuttamalle kaupunkien ahtaudelle uudet ideat, kuten puutarhakaupunki-ihanne, nostivat päätään Iso-Britanniassa. Uusissa puutarhakaupungeissa, kuten Letchworthissa tai Welwynissä, rakennuskanta oli hyvin vaihtelevaa omakotitaloista kerrostaloihin. Kaupunkipientalojakin rakennettiin, mutta niiden osuus oli huomattavasti pienempi vanhempiin kaupunkikeihin verrattuna. Tämä johtui ehkä osittain puutarhakaupungeissa sovelletuissa rakennustehokkuuden rajoituksissa. Lisäksi kaupunkipientaloa pidettiin ikävänä muistutuksena vanhoista ja ahtaista kaupungeista, mistä piti pyrkiä eroon. (Nikula 2014, 16; Osborn & Whittick 1969) Vaikka kaupunkipientaloja rakennettiin uusiin puutarhakaupunkikeihin, sen edustaman talotyypin ja kaupunkirakenteen välinen suhde muuttui totutusta. Kaupunkipientalon urbaani luonne hylättiin täysin ja se korvattiin usein maatalomaisella käsittelyllä (Nikula 2014, 16). Vaikka puutarhakaupunkiaatteen mukaan kaupungit rakentuivat kävelyetäisyyksien pohjalta, vaikuttaa siltä, että niin uudet kaupunkipientalot kuin muutkin kaupungin rakennuspalikat ovat rakentuneet autoilun varaan. Kortteleiden ja tonttien ratkaisuihin näkyy vahvasti autoilun läsnäolo parkkipaikkoihin ja autotalleineen, joista tulikin nyt osa kaupunkipientalojen ilmettä (Osborn & Whittick 1969). Liikenne pyrittiin erottamaan jalankulusta talojen toiselle puolelle korttelia palveleviin umpikujiin läpikulun estämiseksi (Burnett 1978, 301). Uusiin puutarhakaupunkikeihin muodostui kaupunkipientaloryhmittymiä, joiden muodostama kaupunkirakenne on melkein verrattavissa suomalaisen rivitalorakentamiseen. Kaupunkipientalorivistöt eivät enää rakentuneet välttämättä katuja rajaamaan vaan ne muodostivat erilaisia sommitelmia päättyvien umpikujien tai pihakatuja ympärille jättäen katuja vasten vain mykät päätyseinät.

Viime vuosikymmeninä kaupunkipientalot ovat herättäneet taas kiinnostusta. 1950-luvulta alkaen kaupunkipientalorakentamisen elvyttämistä rohkaistiin vastareaktiona puutarhakaupunkien tehottomalle maankäytölle ja kaupunkirakenteen hajoamiselle. 1960-luvulla urbanismi nosti päätään ja tavoiteltavaksi asetettiin tiivis ja matala ympäristö, mikä olikin jonkin asteinen paluu juurille 1800-luvun ”by-law” -talojen kehitykseen. Uusia kaupunkipientaloja rakennettiin käyttäen esikuvana viktoriaanisen tai georgiaanisen ajan perinnettä. Jopa back-to-back -tyyppisiä taloja kokeiltiin ajatellen,

että moderni tekniikka mahdollistaisi terveelliset ja mukavat asuinolosuhteet. Traditionaalisen kaupunkipientalon pariin haluttiin siis takaisin. (Burnett 1978, 300, 311-312) Viimeaikainen kiinnostus kaupunkipientaloon liittyy suurelta osin myös vanhojen ja historiallisten talojen remontoimiseen, uudistamiseen ja modernisointiin. Viktoriaanisten ja 1900-luvun alun kaupunkipientalojen huomattiinkin olevan helposti modernisoitavissa tai jaettavissa pienempiin asuntoihin (Burnett 1978, 313). Toisen maailmansodan jälkeen myös kaupunkien työväenluokkaisiksi muuttuneet keskusta-alueet herättivät kiinnostusta esikaupunkeihin muuttaneiden keskuudessa. Työpaikan läheisyys ja ehkäpä kyseisten alueiden rujo estetiikka houkuttelivat ihmisiä takaisin kaupunkiin. Gentrifikaatio ilmiönä sai alkunsa ja jatkuu edelleen. (Ravetz & Turkington 1995, 78)

Nykyaikainen townhouse

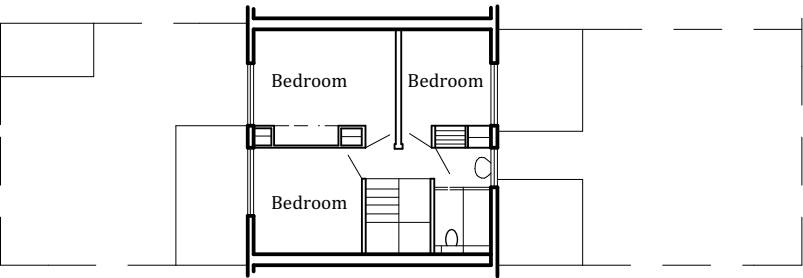
Suuria muutoksia ei tapahtunut vuosisadan alkupuolen vanhoissa kaupungeissa slummien purkamisen lisäksi tai keskiluokan paetessa maaseudulle. Toki uudet ilmiöt kuten autojen lisääntyminen näkyi myös vanhoissa keskuksissa. Modernistien suhde vanhaan kaupunkirakenteeseen oli ristiriitainen. Heidän kaupunki-ihanteensa olivat hyvin kaukana historiallisten kaupunkien kehityskaarista. (Girouard 1990, 310-311) Maailmansotien rytmittäessä vuosisadan ensimmäistä puoliskoa rakentaminen oli usein jäissä asuntopulaa vain pahentaakseen. Ongelman helpottamiseksi aloitettiin laajamittainen julkisten rakennushankkeiden teko, millä olikin merkittävä vaikutus 1900-luvun asuinrakentamiseen Iso-Britanniassa. Julkisen asunnontuotannon tuloksena myös kaupunkipientalo sai uusia piirteitä standardoitujen ratkaisujen myötä. (Burnett 1978, 219-222) Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana vanhojen slummien tilalle pyrittiin rakentamaan uusia ja standardiltaan parempia asuntoja. Eri komiteoiden raporteissa (Dudley Report ja Tudor Walters Report) määriteltiin jopa pohjaratkaisun tarkkuudella, mitä tulevilta asunnoilta haluttiin. Raporteilla oli suuri vaikutus asuinrakentamiseen ja niiden suosittelamista pohjaratkaisuihin tuli standardiratkaisuja ainakin julkisissa rakennushankkeissa. (Bullock 2002. 152-154) Standardipohjaratkaisut voidaan nähdä jatkumona jo mainitulle (s.66) Lontoon neljän kaupunkipientalon järjestelmälle. Helppoudessaan standardipohjaratkaisut olivat houkuttelevia suunnittelijoidenkin keskuudessa. Tarjosivathan ne valmiiksi suunniteltuja ratkaisuja. Standardiratkaisut heijastelivat myös näkemystä siitä, miten ihmisten tulisi elää. Todellisuudessa standardiratkaisut eivät huomioineet sitä tosiseikkaa, että eri perheillä ja ihmisillä on eri tapoja asua ja elää. (Hanson 2003, 109)

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen naisille avautui houkuttelevampia mahdollisuuksia työmarkkinoilla palvelijan työhön verrattuna (Burnett 1978, 196,264). Palvelijoiden käyttö loppuikin kaikilta muilta paitsi yläluokalta eikä heitä varten näin ollen tarvittu enää makuuhuonetta (Ravetz & Turkington 1995, 3). Kotityöt jäivät tämän seurauksena naisten harteille. Näin ollen keittiön merkitys kasvoi perhe-elämän keskeisenä paikkana ja sen suunnitteluun ja käytännöllisyyteen kiinnitettiin enemmän huomiota. Muiden muassa uudet kodinkoneet ja kalusteet sekä kaasun ja sähkön yleistyminen vaikuttivat keittiön käyttöön tilana. Toisaalta myös naisten kodin ulkopuolinen työllistyminen kasvoi huimaa vauhtia 1900-luvulla, mikä vähensi luonnollisesti kotitöihin käytettävän ajan määrää. (Bullock 2002, 154-156; Burnett 1978, 280-281) Tavoitteena oli vähentää kotitöiden aiheuttamaa taakkaa automaatiolla ja helppokäyttöisyydellä. Esimerkiksi ruoka säilytettiin aikaisemmin talon takaosissa ruokakomeroissa, jotka korvattiin myöhemmin tilaa säästävillä jääkaapeilla. (Ravetz & Turkington 1995, 154) Naisasialiikkeillä olikin tärkeä rooli 1900-luvun alkupuolen asuntojen kehityksessä (Goodchild 2008, 42). Kehitys sukupuolten välisessä tasa-arvossa ja vahvojen 1700- ja 1800-lukulaisten sukupuoli-identiteettien sekä muodollisten tapojen murentuminen näkyy kaupunkipientalojen pohjaratkaisuihin. Talon eri osia tai huoneita ei enää lokeroida tiukasti sukupuolten kesken vaan jokainen perheen jäsen saa nauttia aikaisempaa tehokkaammin talon joka nurkasta.

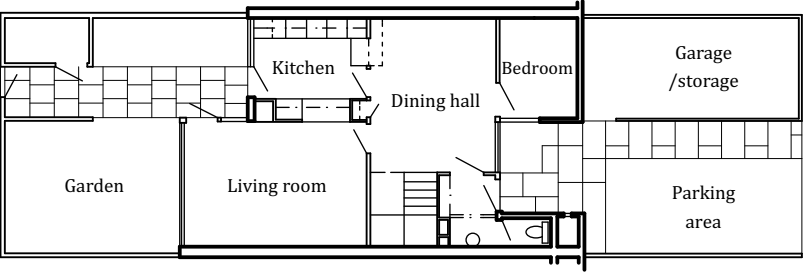

“By-law” -kaupunkipientalo toimi lähtökohtana 1900-luvun pohjaratkaisulle. Kaupunkipientalon perustana toimi jako etu- ja takapihaan sekä ala- ja yläkertaan. (Ravetz & Turkington 1995, 149) Muiden muassa edellä mainittujen raporttien standardiratkaisut ja uudet ihanteet näkyivät kaupunkipientalojen pohjaratkaisuissa. Ehkä tärkein muutos aikaisempien vuosisatojen taloihin verrattuna oli talojen kasvanut leveys, joka mahdollisti tilojen joustavamman järjestelyn ja valoisammat sisätilat. Tämä johti perinteisestä pohjaratkaisusta luopumiseen varsinkin toisen kerroksen osalta, johon mahtui nyt kolme makuuhuonetta. Kolmatta kerrosta ei välttämättä enää tarvittu. Myös keittiö oli viimeistään tässä vaiheessa siirtynyt lopullisesti kellarikerroksesta maantasokerrokseen, mikä lisäsi tilan tarvetta ensimmäisessä kerroksessa. (Burnett 1978, 183) Sinne oli nyt mahdollista ainakin keittiö aputiloineen, olohuone sekä portaat. Aikaisemmin “scullery” -tyyppinen pieni apukeittiö sijaitsi takasiivessä, jota ei kuitenkaan enää suosittu takapihan merkityksen kasvaessa. Takasiipi myös vähensi talon takaosan saaman luonnonvalon määrää. Tämän seurauksena apukeittiön oli mahdollista rakennusmassan sisään aiheuttaen leveämmän pohjaratkaisun. (Goodchild 2008, 32; Ravetz & Turkington 1995, 150) Vanhanmallista kapeaa ja syvää ratkaisua oli vältettävä luonnonvalon vähyyden nimissä. Leveyden lisäksi tavoiteltavaa oli talojen koon vaihtelu ja monotonisuuden välttely. Kaupunkipientaloja ei mielellään yhdistetty kahdeksaa taloa enempää. Neljästä tai kuudesta talosta koostuva rivi oli kaikista yleisin. Myös eri tuloluokkien sijoittaminen samalle alueelle nähtiin mahdollisena, mikä ei ollutkaan tyypillistä aikaisemmille kaupunkipientaloille. Aikaisempiin työväenluokkaihin kaupunkipientaloihin nähden uudet, leveämmät talot olivat myös suurempia. Kolmen makuuhuoneen kaupunkipientalossa tilaa oli jopa yli 80 neliömetriä. Pienempiä kahden makuuhuoneen taloja rakennettiin huomattavasti vähemmän, sillä perheasunnoista oli suurin pula. (Burnett 1978, 223-224) Itse perheiden koko pieneni syntyvyyden laskun myötä, mikä johti käytännössä makuuhuoneiden pienempään määrään. Toisaalta myös pienten asutokuntien määrä on noussut 1900-luvun kuluessa, mihin johti nuorten aikaisempi itsenäistyminen ja kasvu ikääntyvien ihmisten määrässä. (Burnett 1978, 264; Ravetz & Turkington 1995, 2-3) Perhekokojen laskun ja palvelijoiden käytön loppumisen johdosta tilaa ei tarvittu enää niin paljon. Georgiaaniset ja viktoriaaniset talot olivat hyvin suuria 1900-luvun perheen tarpeisiin nähden.

Asuntoarkkitehtuurin modernein piirre tuli olemaan avoimempi pohjaratkaisu, joka toimi vastaiskuna aikaisemmalle yksityisyyden ihanteelle ja huoneiden yksilöitymiselle. Avoimella pohjaratkaisulla myös pienemmät asunnot saivat suuremman tilan vaikutelmaa ja joustavuutta. Se merkitsi myös paluuta kohti yhteisöllisempää elämistä. (Cook 1968, 297) 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta lähtien avoin pohjaratkaisu sai jalansijaa asuinrakentamisessa omakotitaloista ja paritaloista alkaen. Perinteisestä pohjaratkaisusta vapautuminen mahdollisti huoneiden sijoittamisen mihin tahansa yhdistelmään. Kaupunkipientalossa tämä tarkoitti esimerkiksi olohuoneen ulottumista talon läpi molemmille julkisivuille. Olohuoneen käyttö oli myös joustavampaa edellisiin vuosisatoihin verrattuna, jolloin sen toiminnot olivat usein takahuoneena palvelleen keittiön yhteydessä. Samassa huoneessa voitiin nyt nauttia niin perhe-elämästä kuin vieraiden kestäytymisestä. Muodollisemman “parlour” -tyyppisen huoneen merkitys vähenikin ja lopulta se voitiin jättää kokonaan pois olohuoneen tieltä. Aikaisemmin takkatulelle varatun olohuoneen keskeisimmän paikan valtasi nyt televisio, johon perheen huomio keskittyi. Olohuoneen lisäksi maantasokerroksesta löytyi tyypillisesti apukeittiö (scullery), jossa myös pyykinpesu tapahtui muiden märkien kotitöiden lisäksi. Toiminnoiltaan apukeittiö vastasi osittain suomalaista kodinhoitohuonetta. Ainakin osa ruoan valmistuksesta ruokailun lisäksi tapahtui kuitenkin vielä olohuoneessa apukeittiön lisäksi. Itsenäisen keittiön merkitys ruoan laitton ja ruokailun yhdistävänä tilana kasvoi kuitenkin jatkuvasti. Aikaisemmin syöminen samassa huoneessa, jossa ruoka oli laitettu, katsottiin olevan luokkaerottelun peruste. Myös peseytyminen eriytyi vähitellen yleistyneisiin kylpyhuoneisiin ja vessat siirtyivät lopullisesti sisätiloihin. Aikaisemmin kylpeminen saattoi tapahtua apukeittiössä tai jopa olohuoneen takan äärellä. (Burnett 1978, 208, 223-224, 266, 298; Ravetz & Turkington 1995, 142,153-163) Tapahtuneet muutokset olivat ehkä mahdollisia kotitöiden muuttuessa puhtaammiksi ja näin ollen salonkikelpoisemmiksi uusien kodinkoneiden ja automaation myötä. Siinä missä aikaisemmin keittiössä tai apukeittiössä tapahtuvat toiminnot koettiin hieman likaisiksi ja ikäviksi, keittiö voi nykyään olla talon hienoimpia ja arvostetuimpia paikkoja, jossa voi toteuttaa itseään, sosialisoida, kestitä vieraita ja osoittaa omaa makuaan.

Toinen kerros

Pohjakerros

Kuva 37. 1900-luvulla kaupunkipientalon julkisivut levenivät sallien joustavamman pohjaratkaisun.

Tyypillinen kaksikerroksinen talo koostui nyt kolmen makuuhuoneen ja kylpyhuoneen yläkerrasta ja keittiön sekä olohuoneen muodostamasta alakerrasta aputiloineen (Bullock 2002, 157). 1900-luvun alkupuolen kehitys johti lopulta nykyäsitykseen huoneiden käytöstä. Esimerkiksi makuuhuoneet voitiin aikaisemmin jakaa samaa sukupuolta olevien lasten kesken. Enenevissä määrin jokaiselle lapselle varattiin kuitenkin oma huone (Ravetz & Turkington 1995, 165). Joidenkin vanhojen huonetyyppien kuten apukeittiön toiminnot näkyvät tosin edelleen; esimerkiksi pyykkikone löytyy usein nykyaikaisista brittiläisistä keittiöistä. Yllä kuvailtu kaksikerroksinen kaupunkipientalo oli toisaalta muuntautumiskyvytön suurempien perheiden tai varakkaampien tarpeisiin. Ratkaisuihin saatiin variaatiota lisäämällä taloon kolmas kerros, jolloin auto voitiin sijoittaa maantasokerroksen autotalliin. Toiseen kerrokseen jäi paljon tilaa suurille oleskelutiloille makuuhuoneiden siirtyessä kolmanteen kerrokseen. Pohjaratkaisuissa kokeiltiin uudenlaisia ratkaisuja kuten L-muotoa tai sisäpihan ympärille rakentuvaa taloa, mutta kovan hinnan takia ne eivät liiemmin yleistyneet. (Burnett 1978, 309)

Kadun ja talon suhteen tapahtui positiivinen muutos, kun etuovet otettiin aktiiviseen käyttöön myös työväenluokan osalta. Kuten aikaisemmin mainittu, 1800-luvulla talon takapuoli oli sosiaalisen elämän keskus ja sisäänkäynti kaikille muille paitsi virallisimmille vieraille. (Burnett 1978, 284) Pienet yksityispihat säilyivät osana kaupunkipientaloa. Toisaalta huomiota annettiin myös aikaisempaa enemmän yleisille leikki- ja puistoalueille, joiden mukanaan tuoman yhteisöllisyyden korkeat kerrostalot olivat aikaisemmin tuhonneet. (Burnett 1978, 312) Modernien kaupunkipientalojen etu- ja takapihojen luonne kehittyi jo 1800-luvulla. Takapiha oli paikka virkistykseen, vapaa-aikaan, estetiikkaan ja yksityiselämään. Se oli talon sisätilojen laajennus, missä voitiin antaa lasten leikkiä turvallisessa ympäristössä, kuivattaa pyykkiä, rentoutua ja kasvattaa kukkia tai ruokakasveja. Talon ja takapihan välillä oli läheinen suhde, mikä näkyi suurissa pihalle avautuvissa ikkunoissa ja ovissa. Tämän ”ulkoilmahuoneen” päätyyn voitiin pystyttää varasto pihavarusteita ja työkaluja varten tai jopa kasvihuone. Toisaalta takapiha ei aina ollut kovin suuri, joten sen mahdollisuudet olivat usein hyvin rajatut. Tiivistyvät kaupungit ovat rajoittaneet edelleen takapihan kokoa. Yksityisyyskään ei aina ollut täydellistä: naapurit saattoivat nähdä tai kuulla helposti, mitä takapihalla tapahtuu. Lopulta 1960-luvulla pienet takapihat muuttuivat päällystetyiksi ja helppohoitoisiksi ”patioiksi”, jotka olivat yhä enemmän yhteydessä sisätiloihin yhä suurempien lasiseinien ja ovien avulla. Etupiha sen sijaan toimi puoliyksityisenä vyöhykkeenä julkisen ja yksityisen välillä, vaikka se usein jäi hyvin kapeaksi. Se merkitsi kuitenkin siirtymää julkisesta katutilasta yksityiseen kotiin. Yksityisyyttä voitiin lisätä erilaisten pensasaitojen, matalien muurien ja kaiteiden avulla. Etupihan kukista, kasveista ja koristeista voitiin nauttia sekä talosta käsin, että ohi kulkiessa. Auton yleistyessä se valtasi etupihalta tarvittavan tilan pysäköintiä varten. Varsinkin uudemmissa kaupungeissa etupiha saattoi sulautua ympäristöönsä eikä sillä ollut enää kovinkaan suurta merkitystä julkisen ja yksityisen välillä. Niiden kaupunkipientalojen kohdalla, joilta etupiha puuttuu kokonaan, kadunvarsipysäköinti muodostaa myös ongelmia yksityisyyden suhteen. (Ravetz & Turkington 1995, 176-198)

Tyylillisesti 1900-luvun alun kaupunkipientaloja, kuten Iso-Britannian asuntoarkkitehtuuria yleensäkin, voi parhaiten kuvailla ”uusvernakulaariseksi”. Toisaalta yhtä valtatyyliä ei ollut, mikä antoi rakentajille vapaat kädet valita talon ulkonäkö hinnan, rakennuspaikan tai materiaalien mukaan. Usein tämä johti vahvojen tyylillisten piirteiden välttelyyn. Esivalmistuksen lisääntyminen asetti perinteiset aiheet kyseenalaiseksi, sillä ne eivät luonnollisesti sopineet yhteen uusien valmistusmenetelmien kanssa. 1900-luvulla standardointi nousikin aivan uudelle tasolle uusien teollisten menetelmien vallatessa myös rakennusalaan. Vernakulaariset, perinteiset piirteet pitivät kuitenkin pintansa ainakin vuosisadan puoleen väliin asti. Ehkä näin pyrittiin säilyttämään edes vähäinen persoonallisuus arkkitehtuurissa standardoinnin yhä lisääntyessä, kattojen madaltuessa ja savupiippujen kadotessa kaupunkipientalojen ilmeestä. Mielenkiintoa talorivistöihin voitiin luoda myös porrastamalla taloja eri tavoin esimerkiksi kääntyvän kadun kaarteiden mukaisesti. (Burnett 1978, 310-312; Goodchild 2008, 41) Modernismia saatiin vielä odottaa Iso-Britannian asuntoarkkitehtuurissa. Sen ei katsottu sopivan maan ympäristöön tai ilmastoon tasakattoineen ja lasiseinineen. (Burnett 1978, 267-269) Asuntoarkkitehtuurissa

arvostettiin yksinkertaisuutta ja koristeiden välttämistä. Modernismi yleistyi Iso-Britanniassa vasta toisen maailmansodan jälkeen jälleenrakentamisen aikoihin. 1950- ja 1960-luvuilla otettiin vaikutteita funktionalismista, mikä johti yhä sileämpiin julkisivuihin, suuriin ikkunapintoihin, matalampiin kattoihin ja värillisiin julkisivupaneeleihin taloja koristamaan. (Bullock 2002; Burnett 1978, 320-321; Goodchild 2008, 39)

Rakentaminen on viime aikoina keskittynyt yhä enemmän suurille yrityksille, jotka voivat laajaan osaamiseensa turvautuen hoitaa monimutkaisemmiksi muuttuvia rakennushankkeita. Suurilla yrityksillä on myös paremmat taloudelliset edellytykset pienempiin yrityksiin verrattuna. (Goodchild 2008, 153) Suomessa on nähtävissä samankaltainen kehitys suurten rakennusalan yritysten dominoidessa alaa. 2000-luvulla rakentamisen monotonisuus on kuitenkin vähentynyt 1980- ja 90-lukuihin verrattuna. Tämä voi johtua osittain siitä, että samaan kortteliin voidaan nyt sijoittaa erilaisia talotyyppejä. (Goodchild 2008, 180) Kortteli voi esimerkiksi koostua korkeammista kerrostaloista täydennettynä kaupunkipientaloilla.

Kodin omistusmuodoissa on tapahtunut Iso-Britanniassa paljon kuluneen sadan vuoden aikana. Vielä 1900-luvun alussa vuokraaminen oli selkeästi yleisin asumismuoto kuten aikaisempinakin vuosisatoina. Asunnon omistaminen yleistyi kuitenkin valtavasti ja vuosituhannen vaihteessa omistusasuntojen osuus oli yhtä suuri kuin vuokra-asuntojen sata vuotta sitten. Toisaalta asunnon omistaminen on taas suhteellisesti vähentynyt viime vuosina. (DCLG 2015, 18) Vielä 1970- ja 80-luvun Iso-Britanniassa asunnon ostaminen oli mahdollista monille. Tilanne on kuitenkin muuttunut eikä asunnon ostaminen tule enää suurelle osalle kysymykseenkään. (Goodchild 2008, 154-161) Asuntolainoja ei ole otettu viime vuosina yhtä paljon kuin 1990-luvulla, joka on vastaavasti näkynyt suoraan yksityisen vuokraamisen lisääntymisenä samassa suhteessa. (DCLG 2015, 11) Tämä johtaa varallisuuden keskittymistä vanhemmille asunnon omistajille ja niille, joilla on mahdollisuus saada taloudellista apua ensiasunnon ostoon vanhemmiltaan. Ratkaisuksi tähän ongelmaan rakentamisessa on panostettu viime aikoina määrään. Yhä teollisempaa esivalmistusta on pidetty mahdollisena menetelmänä rakentamisen nopeuttamiseksi ja hintojen hillitsemiseksi. Kokemusten mukaan esivalmistuksen hyötyihin kuuluvat rakentamiseen tarvittavan ajan lyheneminen ja parempi laatu, joka näkyy virheiden määrän vähenemisenä. Huonoiksi puoliksi on sen sijaan koettu esivalmistettujen elementtien joustamattomuus työmaavaiheessa, minkä takia ne vaativat tarkempaa suunnittelua. Virheiden sattuessa niiden korjaaminen on vaikeampaa perinteisiin rakennusmenetelmiin verrattuna. Ehkä merkittävin huolenaihe esivalmistukseen liittyen on kuitenkin ollut menetelmän odotettua korkeammat kustannukset. Ainakin vuoteen 2005 asti esivalmistusta hyödyntävät rakennukset olivat kustannuksiltaan keskimäärin 10 prosenttia kalliimpia kuin perinteisin menetelmin rakennetut talot. (Goodchild 2008, 154-161) Esivalmistuksen kehittyessä on kuitenkin todennäköistä, että sen kustannustehokkuus tulee paranemaan. Halvempi rakentaminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita matalampia hintoja kuluttajan kannalta. Tärkeää on myös tarjota riittävä määrä rakennettavaa maata. (Goodchild 2008, 166) Kaavoittamisen tehokkuus on siis erittäin tärkeää asumisen hinnan kannalta. Uusia asuinalueita tulisi kaavoittaa kaupunkien kasvavan kysynnän mukaan. Jos kaavoitus on hitaampaa kuin kysynnän kasvu, lienee selvää, että asuntojen hinnat nousevat maan hinnan mukana. Rakennuskustannusten ja rakennettavan maan lisäksi asuntojen hintoihin voidaan vaikuttaa maankäytön tehokkuudella, johon on myös kiinnitetty huomiota Iso-Britanniassa. Aikeena olikin tiivistää asuinalueita 1990-luvun lopun keskimääräisestä 25 asunnosta 30 asuntoon hehtaaria kohden vuoteen 2006 mennessä. Usein tavoitteena oli jopa 50 asuntoa per hehtaari. Vain kaupunkipientaloista koostuvat korttelit sijoittuvat tätä yksikköä käyttäen yleensä 20 ja 50 välille riippuen talojen koosta ja pihan suuruudesta. Myös yli 50 asunnon tehokkuus hehtaaria kohden on saavutettavissa kapeammilla julkisivuilla, pienemmillä pihoilla ja täydentämällä kaupunkipientalokorttelia esimerkiksi pienkerrostaloilla. Tehokkuuden kasvaessa pysäköinnin ratkaisemisesta tulee yhä hankalampaa ja rakentaminen on yhä kerrostalovaltaisempaa, joiden ylläpito- ja huoltokustannukset ovat kaupunkipientaloja korkeammat. Kerrostalojen kohdalla myös helposti käytettävien ulkotilojen määrä vähenee. Vaihtoehtoiset asumismuodot olisivat tervetulleita myös kaupunkien keskustoihin. (Goodchild 2008, 209-217)

Viime vuosina kaupunkipientaloja ovat suunnitelleet Iso-Britanniassa muiden muassa Karakusevic Carson Architects, Feilden Clegg Bradley Studios, Alison Brooks Architects ja Maccreanor Lavington Architects. He ovat suunnitelleet korkeatasoisia moderneja kaupunkipientaloja, mistä osoituksena on kolmen viimeksi mainitun yhteistyössä suunnittelema Accordian asuinalue (2008) Cambridgessa, joka voitti Stirling -palkinnon vuonna 2008 (Vaughan 2008). Karakusevic Carson Architects sen sijaan on suunnitellut myös useita julkisia asuntohankkeita, joista järjestettiin näyttely keväällä 2015 Lontoossa. On mielenkiintoista huomata, että uusien kaupunkipientalojen arkkitehtuurista välittyy kokeilunhalu. Tästä osoituksena on projektien keskinäinen erilaisuus: vaihtelua on sekä talojen koolla, että materiaaleilla. Tiili on edelleen pitänyt pintansa ainakin verhoilumateriaalina. Myös puuta ja erilaisia metallipaneeleita on kokeiltu. Talojen koon vaihtelusta hyvä osoitus on taas hyvin suurienkin kaupunkipientalojen rakentaminen. Nämä talot muistuttavat typologialtaan jopa georgiaanista kaupunkipientaloa, joka ulottuu ensimmäisessä kerroksessa koko tontin läpi. Vaihtelua on talojen koon ja materiaalien lisäksi myös typologiassa. Kaupunkipientalojen typologia ei enää välttämättä noudata perinteistä kaksi huonetta syvää kaavaa. Taloja voidaan myös yhdistellä mitä mielikuvituksellisemmilla tavoilla toisiinsa. Uudet, varsinkin suuremmat kaupunkipientalot saattavat sisältää myös useampia asuntoja. Onkin ehkä aiheellista kysyä, ovatko kaikki kaupunkipientaloiksi nimitetyt uudet talot oikeasti kaupunkipientaloja vai jotain muuta. Toisaalta tämä osoittaa myös kaupunkipientalo-termin olevan muutoksessa itse kaupunkipientalojen mukana. Iso-Britanniassa kaupunkipientalo etsiiikin muotoaan. Kaupunkipientalon harteilla painaa menneen 1900-luvun epäsuosion lisäksi kilpailu kerrostalon kanssa. Kerrostalo on tullut Iso-Britanniaankin jäädäkseen ja nyt kaupunkipientalon on jaettava asemansa sen kanssa urbaanin ympäristön asuintalona.

Kuva 38. Accordia (2008), Cambridge, Feilden Clegg Bradley Studios.

Kuva 39. Claredale Street, The Mansford Estate (2010), Lontoo, Karakusevic Carson Architects.

Kuva 40. Newhall Be (2012), Harlow, Alison Brooks Architects.

Energiatehokkuus Iso-Britannian kaupunkipientaloissa

Kaupunkipientalolla on jo itsessään sen tyypistä johtuvia energiatehokkuuteen johtavia ominaisuuksia. Kuten jo johdannossa mainittiin, kaupunkipientaloilla on pieni jalanjälki ja sillä on yleensä vain kahteen suuntaan avautuvat julkisivut katon lisäksi. Kaupunkipientaloissa ulkoseinien pinta-alaa voidaan vähentää jopa alle puoleen omakotitaloihin verrattuna. Tämä säästää sekä rakennusmateriaaleissa, että rakennuksen lämmitystarpeessa. Iso-Britannian kaupunkipientalojen lämmitystarve onkin noin 30 prosenttia pienempi omakotitaloihin verrattuna. Suomessa sen sijaan voidaan päästä jopa yli 50 prosentin säästöihin lämmityksessä. (Friedman 2012, 6-8) Varmastikin myös infrastruktuurin ja katujen rakentamisen tarvetta voidaan vähentää tiiviiden kaupunkipientalalueiden avulla.

Iso-Britannian perinteisin ja yleisin lämmitystapa oli hiili aina 1900-luvun alkuun saakka. 1800-luvulta tosin muutkin polttoaineet yleistyivät kuten parafiini. Todellisen menestystarinan muodosti kuitenkin kaasu, joka toi taloihin valoa suuremmissa määrin 1830-luvulta alkaen. Sähkönkin tuliyksityiseen käyttöön jo 1800-luvun lopulla, mutta sen yleistyminen oli hidasta ennen 1900-lukua. Vasta 1910-luvulla sähköt asennettiin useimpiin keskikokoisiin ja suuriin taloihin. Sähkön hinta olikin laskenut merkittävästi muutaman vuosikymmenen aikana, mutta ei pystynyt kokonaiskustannuksissaan vieläkään kilpailla kaasun kanssa. On kuitenkin muistettava uusien lämmitysmuotojen yleistymisestä huolimatta, että ennen vuotta 1914 suurin osa taloista pärjäsi ilman sähköä tai kaasua. (Muthesius 1982, 51) Puoli vuosisataa kestäneen kilpailun päätteeksi sähkö vei lopulta voiton kaasusta. Sähkö oli valaistuksen kannalta ylivoimainen energiamuoto ja se nähtiin modernisuuden symbolina. Maailmansotien jälkeen uudenlaiset materiaalit ja valmistustavat kuten rakennusosien esivalmistus yleistyivät, minkä ansiosta taloista tuli parhaimmillaan valoisampia, lämpimämpiä, mukavampia ja vähemmän energiaa kuluttavia. (Ravetz & Turkington 1995, 119-122)

Perinteisesti kaupunkipientaloja lämmitettiin takkojen avulla, joita saattoi olla miltei jokaisessa huoneessa. Tehokkuudesta tässä yhteydessä ei voida kuitenkaan puhua: arvioiden mukaan 80 prosenttia lämmöstä karkasi taivaan tuuliin. Englantilaiset olivat kuitenkin muodostaneet vahvan tunnesiteen takkoihinsa ja niissä iloisesti leimuaviin liekkeihin. Takkaa pidettiin tärkeimpänä kodin sisäarkkitehtuurin elementtinä sen luodessa kotoisuutta ja yhtenäisyyttä perheen välille. Vaikka takka oli lämmitysmuotona helppo ja yksinkertainen, sen ja hormien rakentaminen olivat rakennusurakan kannalta monimutkaisia pääasiassa sen takia, että jokaiselle takalle täytyi olla määräysten mukaan oma hormi. Takkaan ja hormoneihin liittyvät määräykset olivat hyvin tarkkoja ja niitä oli paljon. Takat sijoitettiin vanhemmalla mallilla talon keskelle etu- ja takahuoneen välille, josta hormi kohosi katolle muodostaen jokaiselle talolle oman piipun. Varsinkin Lontoossa takat sijoitettiin myöhemmin talojen väliselle paloseinälle, josta molempien talojen hormit nousivat yhteiseksi piipuksi talojen välille. (Barley 1986, 275-277; Muthesius 1982, 52-53) Vielä georgiaanisen aikakauden alussa takoissa poltettiin halkoja, jotka myöhemmin korvattiin hiilellä. (Cook 1968, 237) Hiilen käyttöön kotitalouksissa liittyi kuitenkin paljon järjestettävää kuten sen hankkiminen, varastointi ja tuhkan hävittäminen (Ravetz & Turkington 1995, 122). Avotulen käyttö lämmitystarkoitukseen jatkui aina 1900-luvulle, jolloin se korvattiin vähitellen kaasulla ja myöhemmin keskuslämmityksellä. (Burnett 1978, 307-308, 332; Ravetz & Turkington 1995, 126-127). Perinteisesti lämmön karkaamista estettiin ikkunoiden eteen vedettävillä verhoilla. Tämä käytäntö on edelleen käytössä vanhemmissa kaupunkipientaloissa. Ikkunat olivat yksikerroksisia pitkään ja vasta 1970-luvun energiakriisin aikoihin kaksikerroksiset ikkunat yleistyivät. (Ravetz & Turkington 1995, 131)

Asumisen energiankulutus on lisääntynyt Iso-Britanniassa nykyteknologian myötä. Sähköä kuluttavia kodinkoneita on yhä enemmän, lämmitettävät tilat ovat suuremmat ja niiden lämpötiloja halutaan kontrolloida tarkemmin. Kodin käyttöön liittyvän energiankulutuksen voidaan sanoa olevan yhteydessä totuttuihin rutiineihin, itsestäänselvänä pidetyn tekniikan käyttöön sekä kulttuurisiin käsityksiin mukavuudesta ja puhtaudesta. Vanhojen kaupunkipientalojen ongelmana on sen sijaan suuret huolto- ja lämmityskulut. (Goodchild 2008, 36) Toisaalta vuosituhannen vaihteen jälkeen kotien energiankulutus

on vakiintunut eikä aikaisempaa kasvua ole enää havaittavissa. Vuonna 2005 kotien energiakulutus oli joka tapauksessa 29 prosenttia energian kokonaiskulutuksesta Iso-Britannassa. Individualismia korostavassa asenneympäristössä suurin osa ihmisistä ei koe olevansa henkilökohtaisessa vastuussa energiankulutuksesta tai saastuttamisesta. (Goodchild 2008, 136)

Ajatus energiatehokkuudesta ja energian säästämisestä nykyisen kestävän kehityksen valossa näyttää syntyneen 1970- ja 80-luvuilla ehkä juuri energiakriisin yhteydessä. Aikaisemmin energiatehokkuudella tarkoitettiin ehkäpä vain käytännöllisempiä tavoitteita talon lämmittämiseksi. (Ravetz & Turkington 1995, 144-146) Ennen ilmastonmuutosta energiatehokkaiden ratkaisujen kehittäminen oli yksittäisten asiasta innostuneiden pioneerien harteilla. Kyseisten pioneerien ekokylät ovat kuitenkin toimineet suunnannäyttäjinä rakentamisen energiatehokkuudessa ja heidän käyttämillä menetelmillä on ollut suuri vaikutus nykystandardien kehittymiseen. (Goodchild 2008, 123, 197) 1990-luvulle tultaessa energiatehokkaat talot olivat vielä harvinaisuuksia tai paikallishallinnon koetaloja. Hyvä esimerkki on Milton Keynes Energy Park (1986), joka oli Iso-Britannian energiatehokkaan rakentamisen pioneerihanke. Tavoitteena oli energiatietoisempi ja itseriittoisampi rakentaminen perusratkaisuinaan energiaa säästävä muotoilu ja parempi eristys. Uusiutumattomat energianlähteet haluttiin korvata uusiutuvilla. Itseriittoisuus energian suhteen näyttää olleen tärkeä tavoite. Tähän voitiin pyrkiä uusiutuvien energiamuotojen lisäksi innovatiivisilla teknologioilla kuten tehokkailla puun polton menetelmillä, paksuilla eristeillä, aurinkoenergialla, lämpöpumpuilla tai tuulivoimalla. Matalaenergiataloissa käytettiin usein monen eri teknologian yhdistelmää energiatarpeen saavuttamiseksi. Uudet teknologiat kohtasivat kuitenkin haasteita hinnan ja materiaalien saatavuuden kannalta. Talon sekä asukkaan oli myös muokkauduttava näiden uusien teknologioiden mukaan. Uudet teknologiat vaativat tilaa ja osaavan käyttäjän hyödyn saavuttamiseksi. Uusien innovaatioiden lisäksi talon energiatehokkuutta voitiin parantaa valitsemalla rakennuspaikka tarkasti ja suuntaamalla se oikein aurinkoon nähden. Tämä sen sijaan oli hankalaa, sillä rakennettaviksi tarkoitettut alueet asettivat usein rajoituksia talojen suunnittelulle. (Ravetz & Turkington 1995, 144-146)

Yksi Iso-Britannian tunnetuimmista energiatehokkaista kaupunkipientalohankkeista on vuonna 2002 rakennettu BedZED (Beddington Zero Energy Development). Se koostuu lähes sadasta asunnosta, joista osa on kaupunkipientaloja ja osa kerrostalomaisia asuntoja. Kolmikerroksisista taloista muodostuvalla alueella sijaitsee myös muita toimintoja kuten työ- ja toimistotilaa. BedZEDin energiatehokkuus perustuu passiivisten ja aktiivisten menetelmien sekoitukselle päästötavoitteiden saavuttamiseksi. Alueen talot lämmitetään kollektiivisella, koko alueen kattavalla lämmitysjärjestelmällä, joka käyttää biomassaa polttoaineenaan. Järjestelmä on kuitenkin saanut kritiikkiä, sillä se on ollut välillä epäkunnossa pitkiäkin ajanjaksoja. Talojen ilmanvaihto toimii tuulen voimasta, mistä katoilta löytyvät erikoisen malliset piiput saavat muotonsa. Jäte- ja sadevesien kierrättäminen tapahtuu myöskin alueen sisäisesti. (Goodchild 2008, 188; Zedfactory 2016)

Iso-Britannian mahdollisesti merkittävin tavoite energiatehokkaan rakentamisen suhteen oli vuoden 2006 säädös, jonka mukaan kaikkien uusien kotien tulisi olla nollaenergiarakennuksia vuoteen 2016 mennessä. Tässä yhteydessä nollaenergiarakennuksella ei kuitenkaan tarkoitettu täydellistä hiilineutraaliutta. Rakennusten ei olisi tarvinnut olla täysin omavaraisia ja riippumattomia ulkoisesta infrastruktuurista. Lisäksi talven suuremmat päästöt olisi voitu hyväksyä kesäkaudella tuotetun ylimääräisen sähkön ansiosta. Huomioon ei olisi otettu myöskään rakentamisesta aiheutuvia päästöjä. Vaikka tavoite ei siis perustunut nollaenergiaperiaatteiden kovin tiukalle tulkinnulla, olisi se ollut suuri harppaus Iso-Britannian energiatehokkaassa rakentamisessa. Se olisi tehnyt energiatehokkaasta rakentamisesta rutiininomaista ja tukenut uusien ratkaisujen syntymistä. (Goodchild 2008, 187-188) Vaikka tavoitteisiin suhtauduttiin innostuneesti ja niiden uskottiin tekevän Iso-Britanniasta energiatehokkaan rakentamisen kärkimaan, maan hallitus perääntyi tavoitteesta vuonna 2015 (Lean 2008; Oldfield 2015). Toteutuessaan vaatimus nollaenergiataloista olisi nostanut energiatehokkaan

rakentamisen ruohonjuuritasolta koko valtion kattavaksi yleispäteväksi standardiksi. Tavoitteiden hylkäämisen johdosta nollaenergiarakentaminen ja sen kehittäminen pysyy edelleen yksittäisten tahojen vastuulla. Nollaenergiarakentaminen tuskin tulee merkittävästi lisääntymään Iso-Britanniassa lähivuosina, jos uusia kansallisia aloitteita sen puolesta ei tehdä. Laajamittaisten päästötietoiseen rakentamiseen tähtäävien hankkeiden puuttuessa Iso-Britanniassa ei ole vielä vakiintuneita tapoja energiatehokkaan rakentamisen toteuttamiseksi. Ainakin kaupunkipientalojen kohdalla yksittäisluonteiset kokeilut eivät ole vielä onnistuneet juurruttamaan energiatehokkuutta osaksi rakentamista.

Kaupunkipientalot nyt ja tulevaisuudessa

Viime vuosikymmeninä on tapahtunut muutos, jonka seurauksena kotia ei enää pidetä niin vahvasti itsenäisenä objektina vaan osana naapurustoa (Goodchild 2008, 8). Naapuruston tuomaa identiteettiä pidetäänkin erittäin tärkeänä urbaanissa ympäristössä. Mielikuvien kannalta on aivan eri asia asua Lontoon trendikkäässä Brixtonin kaupunginosassa Lewishamiin verrattuna, vaikka asuntona toimisi molemmissa paikoissa täysin samanlainen viktoriaaninen kaupunkipientalo. Asumismuoto ei itsessään kannu yhtä latautunutta viestiä kuin asumisympäristö. Tämä ilmiö voidaan helposti yhdistää postmodernismiin ja sen aiheuttamaan muutokseen rakennetun ympäristön kokemisessa. Postmodernissa maailmassa fyysinen, olemassa oleva ympäristö ja virtuaalinen, tuotettu tai brändätty ympäristö ovat yhtä tärkeitä kokemusten kannalta (Goodchild 2008, 121). Tämä pätee loistavasti myös viime vuosina kehittyneiden teknologioiden ja sosiaalisen median maailmaan, jossa osa todellisuudesta ja elämästä on jo siirtynyt virtuaalitodellisuuteen. Nykyistä yhteiskuntaa kuvataan usein hypermoderniksi, johon liittyy vahvasti muun muassa individualismi, yksilölliset valinnat ja erilaiset sosiaaliset verkostot (Goodchild 2008, 132-133). Yhtenä suurena muutoksena voidaan myös pitää 1800-luvulla alkaneen esikaupungistumisen loppumista, minkä vastareaktionä keskustat herättävät taas kiinnostusta ja työ voidaan jälleen yhdistää asumisen kanssa (Törmä 2014, 19). Siksi ei olekaan ihme, että vanhat keskeisesti sijaitsevat kaupunkipientalot ovat kovassa huudossa. Virtuaalitodellisuuden yleistyessä ja sen ottaessa jalansijaa myös työelämässä on selvää, että varsinkin tietotyötä vaativilla aloilla työn teon paikan merkitys vähenee. Kodista voi näin ollen tulla merkittävämpi paikka myös työn kannalta, mihin kaupunkipientalo tarjoaa hyvät puitteet. Jää nähtäväksi, miten ja missä määrin nämä muutokset tulevat vaikuttamaan asumiseen ja kaupunkipientaloihin. Selvää on kuitenkin, että yhteiskunnalliset muutokset ovat aina vaikuttaneet myös kaupunkipientalon kehitykseen. Viimeaikaiset muutokset eivät varmasti tule tästä poikkeamaan.

Kaupunkipientalolla tulee varmasti olemaan paikkansa Iso-Britanniassa myös tulevaisuudessa. Lisääntyvä arvostus sosiaalista sekoittumista ja monipuolista urbaania ympäristöä kohtaan varmistavat asumismuotojen moninaisuuden. Kaupunkipientalo on osa tätä moninaisuutta kerrostalon kanssa. Jää kuitenkin nähtäväksi minkälaisen muodon kaupunkipientalo tulevaisuudessa ottaa ja miten ilmastonmuutos otetaan huomioon rakentamisessa. Iso-Britannian kontekstissa kaupunkipientalo mielletään helposti standardiratkaisuja käyttäväksi talotyyppiksi, mikä ei liene ihme ottaen huomioon sen historian. Mutta tarvitseeko tulevaisuuden kaupunkipientalojen perustua standardiratkaisuille Iso-Britanniassa? Nykyään kaupunkientaloarkkitehtuuri on monipuolista ja erilaisia ratkaisuja on ennennäkemätön määrä. Ehkä muutoksesta tulee uusi standardi.

Tämän työn puitteissa nykyaikaisen kaupunkipientalon kehitykseen ja sen variaatioihin ei pystytty työn rajoissa paneutumaan kovin tarkasti. Iso-Britannian uudet kaupunkipientalot ovat kuitenkin kiinnostava aihe, joka voisi kattaa kokonaisen diplomityön. Nykyaikaisista, saati energiatehokkaista brittiläisistä kaupunkipientaloista vaikuttaa olevan saatavilla vain vähän kirjallista tietoa. Voi siis olla, että uusien kaupunkipientalojen tutkiminen vaatisi perinpohjaista tutustumista kyseessä oleviin

rakennuksiin itseensä. Joka tapauksessa on erittäin mielenkiintoista seurata mihin suuntaan Britannian kaupunkipientalo kehittyy seuraavien vuosikymmenten aikana. Nykykaupunkipientalojen laajempi tutkimus auttaisi varmasti ymmärtämään tulevaa kehitystä.

Nykyaikainen nZEB townhouse:	
Asukkaat	Keskiluokka, pioneerit
Ympäristö	Kaupunkien täydennysrakentaminen
Kerrosmäärä	2-4
Pohjaratkaisu	Avoin pohjaratkaisu, joustava tilajärjestely, vaihtelevuus
Laajennettavuus	Takapiha lisähuoneena sisätilojen jatkeena
Etupiha	Vaihtelee, usein pysäköinti
Takapiha	Patio
Tyyli	Vaihtelevat materiaalit

Yhteenvedo: Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuri pähkinänkuoressa

Iso-Britannian kaupungeissa ja varsinkin Englannissa on vahva kaupunkipientaloperinne sen ollessa perinteisesti maan tyypillisin urbaani asumismuoto. Kaupunkipientaloja on rakennettu saarivaltiossa nykymuodossaan useita vuosisatoja ja sen juuret ulottuvat aina keskiajalle saakka. Talotyyppi sai alkunsa jo keskiajalla kaupunkien käydessä yhä ahtaammiksi. Myöhemmin georgiaanisella aikakaudella 1700-luvulla kaupunkipientalojen asema kasvoi entisestään. Tätä aikakautta on pidetty monesta syystä merkittävimpana kaupunkipientalon historian kannalta. Ensinnäkin klassiset vaikutteet rantautuivat Britanniaan renessanssin yhteydessä. Pikku hiljaa uudet ihanteet alkoivat näkyä myös kaupunkipientaloissa. Toiseksi, spekulatiivinen rakentaminen mahdollisti talotyypin levittäytymisen maan jokaiseen kolkkaan. Kaupunkien rakentamisesta tuli lisäksi entistä säädellympää, mikä vaikutti osaltaan myös arkkitehtuuriin. Lisäksi kaupungeissa ei käyty enää vain asioimassa, vaan myös kaupunkiasumisesta tuli entistä muodikkaampaa koko yhteiskunnan piirissä. Georgiaanisen kaupunkipientalon kehityksen näyttämönä toimi Lontoo, sillä vuoden 1666 suuren palon seurauksena kaupunki oli jälleenrakennettava. 1700-luvun aikana kehityksen painopiste tosin siirtyi pääkaupungista kylpylä- ja merenrantakaupunkeihin, joissa kaupunkipientaloarkkitehtuuri sai aivan uusia ulottuvuuksia. Kaupunkipientaloja järjestettiin mitä mielikuvituksellisempiin muotoihin kuten ympyröihin, kaariin ja aukioihin. Kylpylöiden, meriveden sekä raikkaan ilman ja luonnonvalon terveydellisistä vaikutuksista haluttiin osa asuntoarkkitehtuuria. Tämä näkyi kaupunkipientalorivistöjen ryhmittäessä kohti merta tai maalaismaisemaa sekä erilaisten parvekkeiden, kuistien tai erkkereiden rantautuessa kaupunkipientalojen muotokieleen. Tyylin näkökulmasta tämä tarkoitti georgiaanisten periaatteiden asteittaista hylkäämistä. Yhtenäiset, selkeät ja sileät julkisivut alkoivat väistyä eklektisemmän viktoriaanisen arkkitehtuurin tieltä. 1800-luvun alussa kaupunkien keskeisimmät alueet olivat täyteen rakennettuja. Lisäksi teollistuminen, esikaupungistuminen ja väestöräjähdyt asettivat uusia haasteita kaupunkiasumiselle. Myös uudenlainen käsitys yksityisyydestä ja muutokset luokkayhteiskunnassa muovasivat asumisen standardeja. Tämä kaikki leimaa kaupunkipientalon kehitystä viktoriaanisella aikakaudella. 1800-luvulla kaupunkipientalo siirtyi esikaupunkiin ja siitä tuli yhä yksityisempi ja yksilöllisempi. Samanaikaisesti kaupunkipientalon täytyi taipua moneen muotoon, sillä saman talotyypin oli palveltava kaikkia yhteiskuntaluokkia. Esikaupungistuminen, yksityisyyden kaipuu ja idea yhä yksilöllisemmästä kodista yhdistettynä uusiin ideoihin puutarhakaupungeista johtivat lopulta kaupunkipientalon suosion hiipumiseen. Sen korvasivat paritalot ja pientalot, joiden kehitystä myös yksityisautoilu tuki 1900-luvulla. Kaupungeissa sen sijaan kerrostalot yleistyivät. Vaikka kaupunkipientalo on herättänyt taas kiinnostusta Iso-Britanniassa, 1900-luvun kehitys on väistämättä johtanut siihen, että talotyyppi joutuu tänä päivänä kilpailemaan kerrostalon kanssa Iso-Britannian urbaaneilla alueilla. Kaupunkipientalon suosion lasku 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa katkaisi pitkään jatkuneen kaupunkipientaloperinteen. Iso-Britanniassa kaupunkipientalo hakeekin muotoaan nykyajan asettaessa sille uusia vaatimuksia.

“Asuntotyyppeihin vaikuttaa sosiokulttuurinen ympäristö, johon ne on rakennettu. Poliittiset tapahtumat ja taloudelliset toiminnot maanomistussäädösten lisäksi ovat esimerkkejä muuttujista, jotka muovaavat asuinrakentamisen kaavaa urbaaneilla alueilla. Siksi voidaankin esittää, että kaupunkipientalon evoluutio heijastaa länsimaisen kulttuurin historiaa.” (Friedman 2012, 13) Tämä pätee erinomaisesti kaupunkipientalojen kehitykseen Iso-Britanniassa. Maan kaupunkipientalojen kehitys osoittaa selkeästi arkkitehtuurin ja yhteiskunnan välisen vahvan yhteyden. Britannian kaupunkipientalojen arkkitehtuuri ei ole suunnittelijoiden realisoitunut visio vaan yhteiskunnallinen kokonaisuus johon ovat vaikuttaneet muodit, muotoilu, maanomistus, spekulatiivinen rakentaminen, asuntomarkkinat, teollistuminen, standardointi, säädökset, kulttuuri ja luokkayhteiskunta vain muutamia mainitakseni.

Iso-Britannian kaupunkipientalot ovat ainakin georgiaaniselta aikakaudelta lähtien standardoituja niin georgiaanisten yläluokkaisten, viktoriaanisten keskiluokkaisten kuin pienten työväenluokkaistenkin kaupunkipientalojen osalta. Vaikka tyyliuunnat vaihtuivat, kaupunkipientalon perusratkaisu pysyi muuttumattomana vuosisatojen ajan. Perusratkaisuna voidaan pitää kaksi huonetta syvää, kaksi tai useampikerroksista rakennusmassaa, joka oli tarvittaessa laajennettavissa kellarilla, ullakolla tai takasiivellä. Kerrosten määrä riippui tarvittavien makuuhuoneiden määrästä ja talon arvokkuuden tasosta. Selkeän poikkeuksen tähän muodostaa kuitenkin back-to-back -tyyppinen kaupunkipientalo, joka on vain huoneen syvyinen. Standardointi näkyi myös kaupunkipientalojen julkisivuissa. Joissain tapauksissa kaupunkipientalojen muodostaman rivistön yhteisestä julkisivusta on vaikea erottaa yksittäistä taloa niiden sulautuessa yhdeksi rakennusmassaksi. Kaupunkipientalorivistön julkisivua voitiin käsitellä suurempana kokonaisuutena, johon yksittäinen talo miltei häviää. Kyseinen käytäntö on tyypillinen Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurille. Siinä missä joidenkin muiden kulttuurien kaupunkipientaloissa korostuu yksittäisten talojen individualismi, Iso-Britanniassa kaupunkipientalot ovat kopioita toisistaan.

Iso-Britannian kaupunkipientaloille tyypillinen piirre on vahva ero etu- ja takapihojen välillä. Etupiha ja siihen liittyvä sisäänkäynti on aina koettu ainakin jollain tasolla hienompana ja virallisempänä takapihaan nähden. Tämä heijastelee Britannian kulttuurisia piirrettä, joka korostaa hyviä tapoja ja sen mukanaan tuomia käyttäytymismalleja. Etupiha oli yleensä näiden, usein tiukkojen käyttäytymisetikettien vallassa eikä niistä poikkeaminen tullut kyseeseen. Myös maantasokerroksen etuhuone liittyi usein kyseisen kulttuurin valtakuntaan. Takapiha ja -huone muodostivat sen sijaan epävirallisen vyöhykkeen. Siellä perheen jäsenet pystyivät toteuttamaan itseään vapaammin ja vaalia suhteitaan naapureihin ja muihin tuttuihin. Julkiset katseet eivät ulottuneet takapihalle eikä kulusseja tarvinnut näin ollen pitää yllä.

Mitkä siis ovat Iso-Britannian kaupunkipientalorakentamisen tärkeimmät opetukset? Tämän työn johdannossa kysyttiin, mitkä ovat kaupunkipientalon pysyvyyden syyt Englannissa. Tutkimuksen perusteella voidaan helposti yhden syyn todeta liittyvän muuntojoustavuuteen Iso-Britannian kaupunkipientaloissa. Niiden kaksi huonetta syvä, käytävällinen pohjaratkaisu on mahdollistanut muuntojoustavuuden, jonka ansiosta kaupunkipientalot ovat soveltuneet monenlaiseen käyttöön eri aikoina. Käytännössä sama pohjaratkaisu tarjoaa siis sopivan asuinympäristön monelle eri käyttäjäryhmälle ja tarpeille. Vanhojakaan taloja ei ole tarvinnut välttämättä purkaa, sillä niiden pohjaratkaisu mukautuu käyttötarkoituksen mukaan. Muuntojoustavuuden lisäksi kaupunkipientalojen pysyvyyttä selittää talotyypin soveltuvuus jokaisen yhteiskuntaluokan tarpeisiin. Iso-Britanniassa kaupunkipientalot eivät ole olleet vain keski- tai yläluokan asuntoja, vaan ne ovat taipuneet myös työväenluokan tarpeisiin ja kukkaroihin sopiviksi pieniksi asunnoiksi. Kaupunkipientalon rinnalle ei ole ollut tarvetta kehittää uutta talotyyppiä, koska kaikki ovat löytäneet itselleen asunnon tästä talotyyppistä. Työväenluokan pienet kaupunkipientalot Englannissa onkin mielenkiintoinen askel talotyypin kehityshistoriassa, koska se osoittaa hyvin, että kaupunkipientalo ei ole vain ylä- tai keskiluokkainen asumismuoto. Iso-Britannian kaupunkipientaloja kuvastaakin tietty ”luokattomuus”. Onkin tavallaan ristiriitaista, miten sama talotyyppi palvelee kaikkia yhteiskuntaluokkia maassa, jossa luokkaerot ovat olleet miltei pakkomielle.

II: Tulevaisuuden kaupunkipientalo: Iso-Britanniasta Suomeen

Tässä osiossa keskitytään kaupunkipientalon tulevaisuuden haasteisiin ja mahdollisuuksiin Suomessa. Minkälainen on tulevaisuuden kaupunkipientalo vai onko sillä tulevaisuutta Suomessa? Menevätkö ne kaupaksi aikana, jolloin talouksien koko pienenee jatkuvasti varsinkin kaupungeissa? Suurin osa talouksista muodostuu yhdestä tai kahdesta henkilöstä ja niiden osuus kasvaa jatkuvasti (Tilastokeskus 2015). Voisiko kaupunkipientalo tarjota vaihtoehdon perheiden lisäksi myös näille käyttäjäryhmille? Tämän kysymyksen keskiössä ovat Iso-Britannian pienet kaupunkipientalot ja niiden soveltamismahdollisuudet Suomessa. Kaupunkipientalon tulevaisuuden lisäksi arvioidaan missä määrin brittiläinen kaupunkipientaloarkkitehtuuri voisi toimia suunnannäyttäjänä Suomessa. On huomioitava, mitä haasteita brittiläisen kaupunkipientalon tuominen Suomeen aiheuttaa ja miten talotyyppiä pitäisi muuttaa, jotta se sopisi Suomen ilmastoon ja olosuhteisiin. Toisaalta on myös arvioitava, mitä Suomessa täytyisi muuttaa, jotta kaupunkipientalon rakentamisesta tulisi otollisempaa.

Vastauksena näihin kysymyksiin toimii oma esimerkkisuunnitelmani. Tämän osion lopussa esitän neljä erikokoista tyyppitaloa, jotka toimivat ehdotuksena tulevaisuuden kaupunkipientalolle ja palvelevat mahdollisimman montaa käyttäjäryhmää. Lisäksi esitetään esimerkinomainen aluesuunnitelma, jonka avulla kokeillaan minkälaista ympäristöä suunnitellut kaupunkipientalot muodostavat.

Kuva 41. Suomi ja sen suurimmat kaupungit.

Kaupunkipientalo Suomessa

Käyttäessä Iso-Britannian kaupunkipientaloa esikuvana suomalaiselle modernille kaupunkipientalolle tarjoutuu mahdollisuus poimia ensin mainitusta parhaat ja sopivimmat osat sekä hylätä huonoimmat Suomen kontekstiin nähden. Voisimme helposti todeta, etteivät esimerkiksi Britannian luokkayhteiskunnan aiheuttamat asiat kuten saman yhteiskuntaluokan sijoittuminen tiukasti samoille alueille ole relevanttia suomalaisessa yhteiskunnassa. Sen sijaan erikokoisia kaupunkipientaloja voidaan rakentaa vieretysten sen mukaan, mikä menee parhaiten kaupaksi. Lisäksi tämä tukee alueiden monimuotoisuutta erilaisten ihmisten eläessä rinnakkain samoilla alueilla. Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuurissa on paljon ominaisuuksia, jotka voisivat toimia myös Suomen olosuhteissa. Itse arkkitehtuurin lisäksi myös Iso-Britannian kulttuurissa ja rakennusperinteessä on piirteitä, jotka joko ovat samankaltaisia Suomen kanssa tai voisivat tukea suomalaista kaupunkipientaloarkkitehtuuria.

Miksi kaupunkipientaloja?

Suomalainen urbaani ympäristö on erittäin kerrostalopainoiteista. Rivi- ja omakotitalojen muodostamat alueet eivät yleensä muodosta tarpeeksi tiivistä tai aktiivista kaupunkia, jotta sitä voitaisiin kuvailla urbaaniksi. Urbanista ympäristöstä puuttuu siis talotyyppien monipuolisuus. Tiivis, mutta pienen mittakaavan rakentaminen voisi tuoda lisää vaihtelevuutta kaupunkeihimme (Huttunen 2015). Viihtyisän asuinympäristön tarjoaminen erilaisille asutokunnille on myös kuntien kannalta tärkeä kilpailutekijä (Jalkanen ym. 2012, 11). Kaupunkientalot ovat herättäneet innostusta myös Suomen arkkitehtipiireissä viime vuosina niiden muodostaessa kaivattua tiivistä, matalaa ja eheää kaupunkimaista ympäristöä. Toisaalta voidaan kysyä kuinka relevantti vaihtoehto kaupunkipientalo on. Sopiiko talotyyppi oikeasti Suomeen vai onko kyseessä fetissi kodeista näyteikkunoina, joiden sisäistä elämää arkkitehti voi tarkkailla kulkiessaan kaupunkientalojen muodostamien katujen läpi kuin taidenäyttelyssä? Kerrostalon dominoiva asema kaupunkikuvassa ei kuitenkaan vielä itsessään ole tarpeeksi suuri syy kokonaan uudenlaisen talotyypin tuomiseksi Suomeen.

Iso-Britanniassa kaupunkipientalo on kerrostalon sijaan ollut urbaania ympäristöä dominoiva talotyyppi. Vallitsevasta talotyyppistä huolimatta Iso-Britanniaa ja Suomea yhdistää ihanne omasta talosta. Molemmissa maissa osataan antaa arvoa omalle pihalle ja yksityisyydelle. Kaupunkipientalo on luonnollisesti lähempänä tätä ihannetta kerrostaloihin verrattuna. Lisäksi tutkimusten mukaan kaupunkipientaloja kohtaan voisi löytyä kiinnostusta Suomessa (Huttunen ym. 2015). Pääkaupunkiseudulla on kuitenkin viime vuosina puuhattu lähinnä tornitalojen parissa. Esimerkiksi Pasilaan, Kalasatamaan ja Keilaniemeen on luvassa jopa 40 kerroksisia pilvenpiirtäjiä, joita on perusteltu ”kaupunkikuvan monipuolistamisella ja maailman metropoleista tutun urbaaniin elämäntyylin tulolla Suomeen”. (Takala 2015) Perustelu on sinänsä paikkaansa pitävä, että tutkimusten perusteella talotyyppien monipuolisuus ja erikokoiset rakennukset luovat elävää kaupunkitilaa (Vaughan ym. 2015) Eikö samoilla argumenteilla voida kuitenkin perustella myös kaupunkientalojen rakentamista? Jos Suomessa ollaan valmiita ottamaan harppaus tornitalojen rakentamiseksi uudenlaisena asuintalotyyppinä, mikä voisi estää myös kaupunkientalon tuomisen suomalaiseen katukuvaan? Kaupunkientaloja onkin kaavailtu esimerkiksi Helsingin Östersundomin alueelle tulevina vuosikymmeninä (Jalkanen ym. 2012, 14-15). Jää nähtäväksi minkälaisen roolin kaupunkipientalo näillä alueilla ottaa.

Mihin rakennetaan?

Iso-Britanniassa kaupunkientaloja on rakennettu historian saatossa niin kaupunkien keskustoihin kuin harvemmin asutetuille alueille. Kaupunkientalojen tulevaisuutta ajatellen on merkittävää miettiä, mikä olisi sopiva ympäristö kaupunkientalolle Suomessa. Kuten todettu, kaupunkientalo sijoittuu luontevasti kerrostalon ja omakotitalon välimaastoon. Voitaisiin siis helposti todeta sen sopivan tiiviimpien keskusta-alueiden ja harvempien omakotitalolähiöiden väliin kuten esikaupunkiin, missä se voisi muodostaa eheää kaupunkirakenteen jatkoa tukien lisäksi paikallisia palveluita. Kerrostalon kilpailijaksi suurimpien kaupunkien keskustoissa kaupunkientalo ei luonnollisesti taivu. Tilanne ei ole kuitenkaan sama pienemmissä kaupungeissa, joihin ne voisivat hyvinkin sopia, sillä pienen suomalaisen kaupungin katukuva ei perinteisesti ole ollut kovin korkea. Näihin kaupunkeihin on kuitenkin noussut viime vuosikymmeninä korkeitakin kerrostaloja, jotka ei kyseisten kaupunkien mittakaavassa riitä muodostamaan eheää ja aktiivista kaupunkirakennetta. Seurauksena on usein outo vaikutelma, joka on ristiriidassa kaupunkien perinteisen mittakaavan kanssa. Kaupunkientalot sen sijaan voisivat muodostaa pienen kaupunkien keskustoista eheitä kokonaisuuksia tukien kuitenkin riittävästi paikallisia palveluita ja aktiivista, pienen mittakaavan kaupunkielämää. Liiketilojen ja palveluiden sijoittuminen kaupunkientaloihin vaatii kuitenkin liiketoiminnalle otollisen sijainnin kaupunkirakenteessa (Davis 2009). Kaupunkientalot eivät siis itsessään toimi palveluiden luojana vaan sitä varten tarvitaan myös otolliset olosuhteet. Kaupunkientalojen mielletäänkin joka tapauksessa muodostavan aktiivista katutilaa. Onhan kaupunkientalojen asukkailla paljon parempi kontakti maantasoon kerrostaloon verrattuna. Esikaupunkien ja pienten kaupunkien keskustojen lisäksi kaupunkientalot voisivat siis hyvinkin soveltua kerrostalopainotteisten alueiden täydennysrakentamiseen, jos täydennysrakentamisen tavoitteena on aktiivisempi kaupunkirakenne.

Kaupunkientalon tuominen kaupunkirakenteeseen kohtaa kuitenkin haasteen jo alkumetreillä. Suomessa ei nimittäin ole kaupunkientalojen rakentamista tukevaa maanomistusta ja tonttirakennetta samalla tavalla kuin Iso-Britanniassa, missä kaupunkientalot saivat alkunsa ehkäpä juuri keskiaikaisten pitkien ja kapeiden tonttien ansiosta. Suomessa tonttijako ei ehkä samaan tapaan ole ainakaan kaupungistumisen tukenut kaupunkientalomaisen asumisen kehittymistä. Tontit ovat Suomessa usein suuria, mikä ei ohjaa suunnittelua tietyn ratkaisun pariin toisin kuin pitkät ja kapeat tontit. Ehkä suurille tonteille on ollut mahdollista rakentaa kerrostaloja ilman suurempia ongelmia esimerkiksi maanomistuksen suhteen, mikä voisi selittää kerrostalon yleisyyttä suomalaisessa kaupunkikuvassa. Toisaalta suuret tontit eivät sulje pois pienempiä talotyyppejä kuten kaupunkientaloja. Päinvastoin, suuret tontit mahdollistavat monenlaiset toteutustavat myös kaupunkientalojen parissa.

Kenelle kaupunkipientalo sopii?

Tulevaisuuden kaupunkientalon kannalta merkittävä kysymys on myös kenelle se on tarkoitettu. Kaupunkientaloa pidetään Suomessa talotyyppinä, joka houkuttelee lähinnä perheitä asukkaikseen (Jalkanen ym. 2012, 11). Ei voidakaan kieltää, etteikö tähänastisia suomalaisia kaupunkientaloja olisi rakennettu perheiden tarpeisiin. Iso-Britannian kaupunkientalot osoittavat kuitenkin, että vaihtoehto on olemassa: kaupunkientalo sopii kaikille. Emme voi ajatella, että kaupunkientalo olisi vain yhden käyttäjäryhmän tarpeisiin räätälöity ratkaisu, vaan sen on sovelluttava mahdollisimman monen käyttöön, mikäli sen halutaan vakiintuvan osaksi suomalaista rakennuskantaa. Kaupunkientalo monipuolistaisi kaupunkikuvan lisäksi urbaanin asumisen vaihtoehtoja. Ihanteellista olisikin, jos asukkaalla olisi mahdollisuus valita asuinpaikan lisäksi talotyyppi asumismieltymyksiensä mukaan. Tällä hetkellä kerrostalo dominoi kaupunkien asuntomarkkinoita eikä oikeaa vaihtoehtoa ole olemassa. Ongelma korostuu varsinkin pienten talouksien kohdalla, sillä suomalainen urbaanikin rivitalo on usein

mitoitettu lapsiperheelle. Olisiko kaupunkipientalosta vaihtoehdoksi myös yksin elävien ja pariskuntien asunnoksi? Kuten mainittu, heidän osuutensa kasvaa jatkuvasti myös kaupunkien asuntomarkkinoilla. Iso-Britannian kehitys osoittaakin, että kaupunkipientalot voivat tarkoittaa myös pienempiä asuntoja. Toisaalta pienet kaupunkipientalot saivat aikanaan paljon kritiikkiä epäterveellisyydestä, huonosta yhteydestä käymälöihin tai riittämättömästä ilmanvaihdosta. Kritiikki on varmasti ollut aiheellista varsinkin sen koskiessa ahtaita asuinoloja, mutta se kohdistuu usein aikansa teknisiin ratkaisuihin eikä niinkään talotyyppiin itseensä. Nykyrakentamisessa edellä mainitut ongelmat onkin ratkaistavissa: käymälät ovat siirtyneet jokaisen asunnon sisälle, ilmanvaihto toteutetaan usein koneellisesti ja jokaista rakennusta voitaneen pitää terveellisenä. Myöskin yleiseen ahtauteen kiinnitetään huomiota jo kaavoitusvaiheessa, jotta pienimmillekin asunnoille saadaan taattua tietty viihtyisyyden taso. Iso-Britannian pienet kaupunkipientalot eivät myöskään enää ole varattu vain työväenluokalle, sillä nykyään niissä asuu suurempi määrä eri yhteiskuntaluokkia kuin aikaisemmin (Muthesius 1982, 257). Tämän voi toisaalta olettaa johtuvan ainakin osittain reilusti kasvaneista asumiskustannuksista ainakin suurimpien kaupunkien kohdalla. Toisaalta alun perin pienetkin kaupunkipientalot olivat tarkoitettu perheille, mutta nykyään ne voivat hyvin sopia keskiluokkaiselle sinkulle tai pariskunnalle.

Iso-Britanniassa vanhat kaupunkipientalot ovat monenlaisessa käytössä. Ne ovat osoittautuneet muuntojoustaviksi taloiksi, joihin voidaan sisällyttää asumisen lisäksi esimerkiksi liiketoimintaa kauppojen tai toimistojen muodossa. Erityisesti pohjakerroksen muuttaminen kaupaksi on ollut tavallista. Tässä tapauksessa liiketoiminta valtaa ensimmäisen kerroksen ylempien kerrosten jäädessä asuinkäyttöön. Muuntojoustavuutensa ansiosta georgiaaniset ja viktoriaaniset kaupunkipientalot sopivat myös erilaisiin asumistarpeisiin. Taloja on voitu suhteellisen helposti jakaa myöhemmin pienempiin asuntoihin esimerkiksi kerroksittain. Poikkeuksellista ei ole myöskään vanhempien kaupunkipientalojen yhteiskäyttö, jossa esimerkiksi ryhmä nuoria aikuisia vuokraa kokonaista taloa ja jakavat sen keskenään huoneittain keittiön ja olohuoneen jäädessä yhteiskäyttöön. Kaupunkipientalo soveltuu siis myös tietynlaiseen soluasumiseen, josta Suomessa on kokemusta ehkä eniten opiskelija-asunnoissa.

Kuka kaupunkipientalon rakentaisi?

Spekulatiivisuus rakentamisessa on jollakin tasolla yhteistä molemmille kulttuureille, vaikka Suomessa spekulatiivisuus onkin keskittynyt kerrostaloihin asuinrakentamisessa. Iso-Britanniassa spekulatiivisella rakentamisella on toki syvemmät juuret, mutta pääperiaate on sama: rakennetun talon myynti taloudellisen voiton tavoittelemiseksi. Jos spekulatiivisen rakentamisen ehdoilla Iso-Britanniassa on rakennettu kaupunkipientaloja jo satoja vuosia, miksei sama voisi toimia myös Suomessa? Huomioon on toki otettava kulttuuriset piirteet kuten tottumukset rakentamisessa tai ihmisten asuintottumukset. Suomessa talotyypit ovat rajoittuneet tiiviimpien alueiden yhtiömuotoisiin kerros- ja rivitaloihin sekä harvemmin asutettujen alueiden omakotitaloihin. Niiden välillä ei ole mitään selkeää välimuotoa, jonka kaupunkipientalo muodostaa monessa muussa Euroopan maassa. Iso-Britannian spekulatiiviseen rakentamistapaan on vaikuttanut monet asiat maanomistuksesta lainsäädäntöön. Esimerkiksi maankäyttö ja kaupunkisuunnittelu ovat Iso-Britanniassa olleet aina enemmän yksityisten tekijöiden vastuulla Suomen julkisen sektorin vahvaan asemaan verrattuna. Britannian rakentamiskulttuuri on suuri kokonaisuus, joka on kuitenkin lopulta mahdollistanut kaupunkipientalojen rakentamisen suurissa määrissä läpi vuosisatojen. Suomessa rakentamiskulttuuri on tietenkin toisenlainen ja sitä ohjaavat toisenlaiset lait ja määräykset. Jos kaupunkipientalo halutaan juurruttaa osaksi Suomen rakennuskulttuuria, on lainsäädäntöä ja maanomistuksen käytäntöjä syytä kehittää kaupunkipientalojen rakentamista tukevaan suuntaan kuitenkin paikallisia tapoja noudattaen. Lienee kuitenkin selvää, että kaavoituksessa täytyy löytyä vahvaa tahtoa kaupunkipientalolle sopivien alueiden suunnittelemiseksi. Vaikka suunnittelijoilla kyseistä tahtoa olisikin, suunnitelmat kaatuvan usein siihen, ettei kaupunkipientalojen koeta olevan tarpeeksi houkutteleva talotyyppi, jotta niiden rakentaminen olisi kannattavaa. Pelätään siis, etteivät kaupunkipientaloille kaavoitetut tontit mene

kaupaksi. Tahtoa tarvitaan näin ollen kaavoituksen lisäksi myös rakennuttajien taholta. Positiivista on, että kiinnostusta kaupunkipientalojen rakentamiseen löytyy kyselyjen mukaan myös rakennuttajilta. Toteutuksen kannalta kaupunkipientalojen sijainnilla, kaavoituksella, kohtuullisella hinnalla, projektien koolla ja tehokkuudella on suuri merkitys rakennuttajan kannalta. (Jalkanen ym. 2012, 18) Kaupunkipientalojen tuomiseksi Suomeen täytyy moni eri taho saada vakuuttuneeksi suunnitelmien toteutumiseksi. Niin asukkaiden, kaavoittajien ja rakennuttajien on toimittava kaupunkipientalon puolesta, jotta niitä saataisiin rakennetuksi suuremmassa mittakaavassa.

Iso-Britanniassa kaupunkipientalot rakennutettiin usein pienemmissä kokonaisuuksissa kuten viiden tai kymmenen talon kokonaisuuksissa. Suomessa sen sijaan törmää usein hyvinkin suuriin rakentamishankkeisiin, joihin vain suurimmilla rakennusalan yrityksillä on mahdollisuus ryhtyä. Pienentämällä rakennusurakan kokoa varsinkin kaupunkipientalojen rakentamista silmällä pitäen voitaisiin mahdollisesti tukea monenlaisia rakennuttamistapoja ja yrityksiä. Pienemmät kokonaisuudet olisivat myös pienempien rakennusliikkeiden tai ryhmärakennuttajien hallittavissa eikä pelkästään suurten vakiintuneiden yritysten yksinoikeus. Tämä voisi monipuolistaa suomalaista rakentamista, ei vain arkkitehtuurin, vaan myös rakentamistaloudellisista lähtökohdista. Kaupunkipientalot eivät näin ollen toisi Suomeen pelkästään uutta talotyyppiä vaan sillä olisi mahdollisuus monipuolistaa ja elävöittää koko rakennusala. Perinteisten gryndereiden ohella kaupunkipientalot voisivat antaa tilaa markkinoilla pienemmille rakennusliikkeille, ryhmärakentamiselle tai jopa omatoimiselle rakentamiselle. Erityisesti ryhmärakentaminen on tuntunut kiinnostavalta vaihtoehdolta suomalaisia kaupunkipientaloja ajatellen viime aikoina. Varsinkin pienet kaupunkipientalojen ryhmät soveltuvat hyvin ryhmärakentamiseen (Jalkanen ym. 2012, 9). Esimerkiksi Helsingissä Violanpuiston (2009) ja Alppikylän kaupunkipientalot on toteutettu ryhmärakentamisen keinoin. Ryhmärakentaminen ja varsinkin omatoiminen rakentaminen saattavat kuitenkin johtaa helpommin kiistoihin naapureiden välillä esimerkiksi eriävien aikataulujen seurauksena. (Ellilä 2014)

Minkälaista saisi olla?

Kaupunkipientalojen kontekstissa törmää usein käsitykseen yksittäisen talon individualismista, jota arkkitehtuurin keinoin korostetaan. Kaupunkipientalo pyrkii näin ollen kuvastamaan asukkaansa identiteettiä. Tähän verrattuna Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuri edustaa täysin päinvastaista ajattelutapaa jokaisen talon ollessa kopio edellisestä. Kuten tutkimusosuudessa totesin, Iso-Britanniassa standardoinnilla on aina ollut suuri rooli kaupunkientalorakentamisessa, mikä toisaalta liittyy vahvasti spekulatiiviseen rakentamiseen ja tuottojen maksimointiin. Kaikki talot kannatti rakentaa samanlaisiksi, koska toistettavuus alensi rakennuskustannuksia ja teki rakentamisesta helpompaa ja ennustettavampaa. Standardointi myös sopi hyvin kaupunkientalojen rakentamiseen. Koostuihan kaupunkientalorivistö monesta samanlaisesta ja samankokoisesta talosta, joten ne voitiin rakentaa samoista rakennusosista. Osittain standardoinninkin ansiosta Iso-Britannian kaupunkientaloihin vakiintui niistä tuttu pohjaratkaisu, josta tuli lopulta osa koko maan asumiskulttuuria. Standardointi johti useina aikoina myös tyyppiratkaisujen kehittämiseen kuten Lontoon neljän luokan kaupunkientalojärjestelmä osoittaa. Toisaalta standardointia oli varmasti helppo harjoittaa Iso-Britanniassa kaupunkientalon ollessa vallitseva asuintalotyyppi. Suomesta, missä kaupunkientaloja on vasta kokeiltu, ei tietenkään voida sanoa samaa. Voisiko suomalaisen standardoinnin kuitenkin valjastaa myös kaupunkientalojen rakentamiseen, jotta niiden rakentaminen olisi helpompaa ja halvempaa myös täällä? Kohtuullinen hinta on joka tapauksessa ehkäpä yksi olennaisimmista tekijöistä, jos kaupunkientalosta halutaan pysyvä osa Suomen rakennuskantaa. Kysymyksestä tekee mielenkiintoisen se, että Suomessa on jo valmis standardointia tukeva infrastruktuuri: pientaloja on rakennettu jo kauan käyttäen hyväksi esivalmistusta pakettitalojen muodossa. Voisiko suomalaisen pakettitaloperinteen valjastaa myös kaupunkientalojen rakentamiseen? Kaupunkientaloissa tarvittavat esivalmistetut seinäelementit ovat joka tapauksessa samaa kokoluokkaa pientalojen kanssa. Tarvittavia kuorielementtejä voitaisiin esivalmistaa

paloseinien väleihin. Jokainen asukas voisi katalogimaisesti valita taloonsa julkisivuelementit, minkä avulla vältettäisiin myös monotonisuus, joka usein koetaan standardoinnin uhaksi. Standardoinnin avulla voitaisiin mahdollisesti alentaa rakennuskustannuksia ja sitoa kaupunkipientaloja lähemmäs suomalaista rakentamiskulttuuria.

Tulevaisuuden rakentaminen tulee mitä todennäköisimmin olemaan entistä päästötietoisempaa. Se tulee olemaan myös kaupunkipientalojen tulevaisuuden kannalta olennainen kriteeri. Rakennukset ja rakentaminen käsittivätkin vuonna 2007 noin 40 prosenttia koko Suomen energiankulutuksesta ja kasvihuonepäästöistä. (Vehviläinen ym. 2010, 11-16). Energiankäytön kannalta kaupunkipientalo voi tarjota varteenotettavan vaihtoehdon ilmastomuutoksen hillitsemiseksi. Kaupunkipientalo on itsessään pienen jalanjäljen omaava talotyyppi ja kytkeytyen viereisiin taloihin sen energiankulutus ja rakennusmateriaalien tarve on suhteellisen pieni. Lisäksi rakentamalla kaupunkipientaloja, voidaan ehkäistä kaupunkirakenteen hajoamista pientalovaltaisiksi alueiksi ja näin ollen pienentää infrastruktuurin rakentamisen tarvetta. Tiiviit kaupunkipientaloalueet muodostavat tarpeeksi tiivistä kaupunkirakennetta tukemaan julkista liikennettä ja palveluiden sijaitessa kävelyetäisyyden päässä, hilliten oman auton tarvetta. (Friedman 2012, 5-6) Auton asema onkin mielenkiintoinen kysymys tulevaisuuden kaupunkipientaloissa. Suomessa ollaan sinänsä edullisessa asemassa, että kaupunkipientaloihin ei kohdistu historian asettamia ennakko-odotuksia, mikä mahdollistaa ennakoluulottoman otteen niiden suunnittelussa. Yksityisautoilun tulevaisuus urbaaneilla alueilla on pitkällä tähtäimellä hämärän peitossa. Varmaa on kuitenkin, että tulevaisuuden innovaatiot, kuten sähköautot ja mahdollinen itseohjautuvuus, tulevat muuttamaan käsitystämme yksityisautoilusta. Kaupunkeja kehitetään myös entistä enemmän pyöräilijän ja kävelijän ehdoilla autoilun sijaan. Yksityisautoilu ei myöskään edistä tavoitteita ilmastomuutoksen hillitsemiseksi. Voidaankin kysyä, voiko nykyisen kaltaiseen yksityisautoiluun nojaavaa asuinrakentamista pitää kestäväen kehityksen periaatteiden mukaisena. Liikenne kuluttaa nykytekniikalla valtavan määrän luonnonvaroja, mutta sen lisäksi autoja varten joudutaan varaamaan valtavasti tilaa kaupungista ja kortteleista liikenneväylien ja pysäköinnin muodossa. Tämä vaikuttaa olennaisesti tehokkuuteen, jolla asuinalueita rakennetaan. Tulevaisuuden kaupunkipientaloilla onkin hyvä mahdollisuus ottaa kantaa yksityisautoiluun sen murrosvaiheessa. Autottomuudella voidaan korostaa kaupunkipientalojen energiatehokkuutta, rakentaa tiiviimpiä kortteleita sekä tukea julkisen liikenteen ja pyöräilyn kehitystä urbaanissa ympäristössä.

Energiatehokas rakentaminen on maailmanlaajuisesti melko uusi ilmiö ja Suomessakin se etsii vielä muotoaan. Tähän mennessä energiatehokkuus on kuitenkin vaikuttanut rakentamiseen entistä monimutkaisempien rakenteiden ja uusien järjestelmien yleistymisessä, joka kuvaa myös Iso-Britannian rakentamisen energiatehokkuustavoitteita. Tätä on viime aikoina kritisoitu monelta kannalta (Mattila 2014). Uudet rakentamistavat koetaan kalliiksi ja epävarmoiksi ratkaisuisi, joita käytetään tuntematta niiden pitkäaikaisia vaikutuksia. Suomessa kasvot kyseiselle huolelle on antanut jatkuvat sisäilmaongelmat, jotka ovat yleistyneet viime vuosikymmeninä ilmastoinnin tehostamisesta huolimatta. Huolta aiheuttaa myös energiatehokkaaseen rakentamiseen tähtäävät määräykset, jotka käytännössä estävät perinteisten hyväksi todettujen rakenteiden, kuten massiivirakenteiden, käytön (Mattila 2014; Adlercreutz ym. 2016) Rakennuksen energiatehokkuus perustuukin tätä nykyä pelkästään rakennuksen energiankulutukselle. Energiatehokkuuden on kuitenkin lähdettävä jo materiaalivalinnoista, jossa täytyy huomioida materiaalien koko elinkaari (Friedman 2012, 105). Energiatehokkuuden nimissä yhä monimutkaisemman ja kalliimman rakentamisen olisikin otettava paremmin huomioon koko rakennuksen elinkaari. Harvoin huomioon otetaan uusien järjestelmien tai niiden huollon aiheuttamaa ympäristöhaittaa. Perinteisistä, hyviksi todetuista rakenteista kuten massiivirakenteiden tai painovoimaisen ilmastoinnin käytöstä on lainsäädännöllä tehty hankalaa.

Yhtenä kaupunkipientalon haasteena voidaan helposti pitää yksityisyyttä, mikä on suomalaisessa asumiskulttuurissa erityisen sensitiivinen asia. Tornitalojenkin yhteydessä muistetaan mainita korkealla sijaitsevien asuntojen hyvä yksityisyyden taso (Kartastenpää 2016). Kaupunkipientalojen kohdalla

altistutaan toki helpommin vieraiden katseille asuintilojen sijoittuessa myös maantasoon. Yksityisyys täytyy siis järjestää muutoin kuin korkeuksiin kurottamalla. Kaupunkipientaloissa yksityisyys perustuu omaan taloon ja pihaan, joista kerrostalossa ei pääse nauttimaan. Iso-Britanniassa kaupunkipientalojen yksityisyyttä on parannettu esimerkiksi erottamalla talo kadusta pienehköllä etupihalla ja sen näkymiä peittävällä kasvillisuudella. Etupiha toimii luontevana siirtymävyöhykkeenä julkisen ja yksityisen tilan välillä. Jos etupihaa ei ollut, näkymiä peitettiin päiväisin suljettujen verhojen, sisäkasvien tai koristeiden avulla. Toisaalta Iso-Britanniassa asumiskulttuuri on osittain muuttunut ja nykyään avoimet näkymät sisälle asuntoon sallitaan ja joskus näkyvyyden avulla halutaan jopa esitellä omaa kotia. (Hanson 2003, 115) Kaupunkipientalojen tapauksessa yksityisyys täytyy siis ottaa huomioon, ettei asukkaiden tarvitse peittää ikkunoitaan liian avoimien näkymien peittämiseksi. Parhaimmillaan kaupunkipientalossa yksityisyyden ei kuitenkaan tarvitse vaarantua, mutta se edellyttää hyvää suunnittelua niin kaavoituksessa kuin rakennussuunnittelussa. Riippuu myös asukkaasta kuinka häiritseviksi näkyvyys koetaan.

Toinen kaupunkipientalojen kannalta haastava seikka on Suomen rakentamismääräykset kuten paloturvallisuus- ja esteettömyysmääräykset. Kaupunkipientaloja onkin ehkä pidetty sopimattomina Suomen asuntomarkkinoille määräysten aiheuttamien lisäkustannusten ansiosta. Joskus kaupunkipientaloihin on vaadittu esimerkiksi hissivarausta, esteetöntä kylpyhuonetta tai selviytymiskerrosta, jotka johtavat rakennuksen suurempaan jalanjälkeen. Pientaloissa edellä mainittuja asioita ei kuitenkaan vaadita (Ympäristöministeriö 2005). Merkitsevää lienee, tulkitanko kaupunkipientalot pientaloiksi vai kerrostaloiksi, joita tiukemmat esteettömyysmääräykset koskevat. Esteettömyysmääräysten tiukka tulkinta voi joka tapauksessa myös kaupunkipientalojen kohdalla johtaa rakennuskustannusten nousuun. Esteettömyysmääräykset eivät luonnollisesti ole kiveen kirjoitettuja, vaan, kuten muutkin määräykset, ne voivat muuttua ajan mukana. Suomen nykyinen hallitus onkin ottanut kantaa esteettömään rakentamiseen hallitusohjelmassaan, jonka mukaan tulevaisuudessa täysin esteettömiksi täytyisi tehdä vain osa uusista asunnoista (Valtioneuvoston kanslia 2015). Esteettömyyden kannalta merkittävää vaikuttaa olevan määritelläkö kaupunkipientalot pientaloiksi vai kerrostaloiksi. Tähän vaikuttaa varmasti kaupunkipientalon jakaminen useampaan asuntoon. Jakautuessaan useampaan asuntoon kaupunkipientalo on varmasti helpompi määritellä kerrostaloksi. Myös paloturvallisuusmääräykset rajoittavat kaupunkipientalojen toteutusmahdollisuuksia. Ympäristöministeriön (2011) mukaan yli kaksi kerroksiset asuintalot tuleekin rakentaa paloluokkaan P1 tai P2. Korkeintaan kaksikerroksiset asuintalot voidaan toteuttaa paloluokassa P3, joka ei aseta yhtä tiukkoja vaatimuksia talon rakenteille eikä rakentaminen näin ollen maksa yhtä paljon paloluokkiin P1 ja P2 verrattuna. Käytännössä tämä johtaa väistämättä siihen, että kolmikerroksiset ja sitä korkeammat kaupunkipientalot ovat kalliita toteuttaa. On ehkä perusteltua sanoa, etteivät Suomen rakentamismääräykset ota kaupunkipientaloja talotyyppinä huomioon, jotta niiden toteuttaminen olisi vaivatonta. Tämä on ymmärrettävää juuri siksi, ettei kaupunkipientalo ole ikinä ollut osa Suomen rakennuskantaa. Määräyksiä ei näin ollen ole tarvinnut tehdä kaupunkipientaloja silmällä pitäen. Tilanne on täysin päinvastainen Iso-Britanniassa, missä kaupunkipientalot ovat vallitsevana talotyyppinä ohjanneet määräysten kehitystä useita vuosisatoja. Lienee selvää, että talotyypin tulevaisuuden kannalta rakennusmääräyksiä täytyy kehittää myös Suomessa kaupunkipientalojen luonne huomioiden.

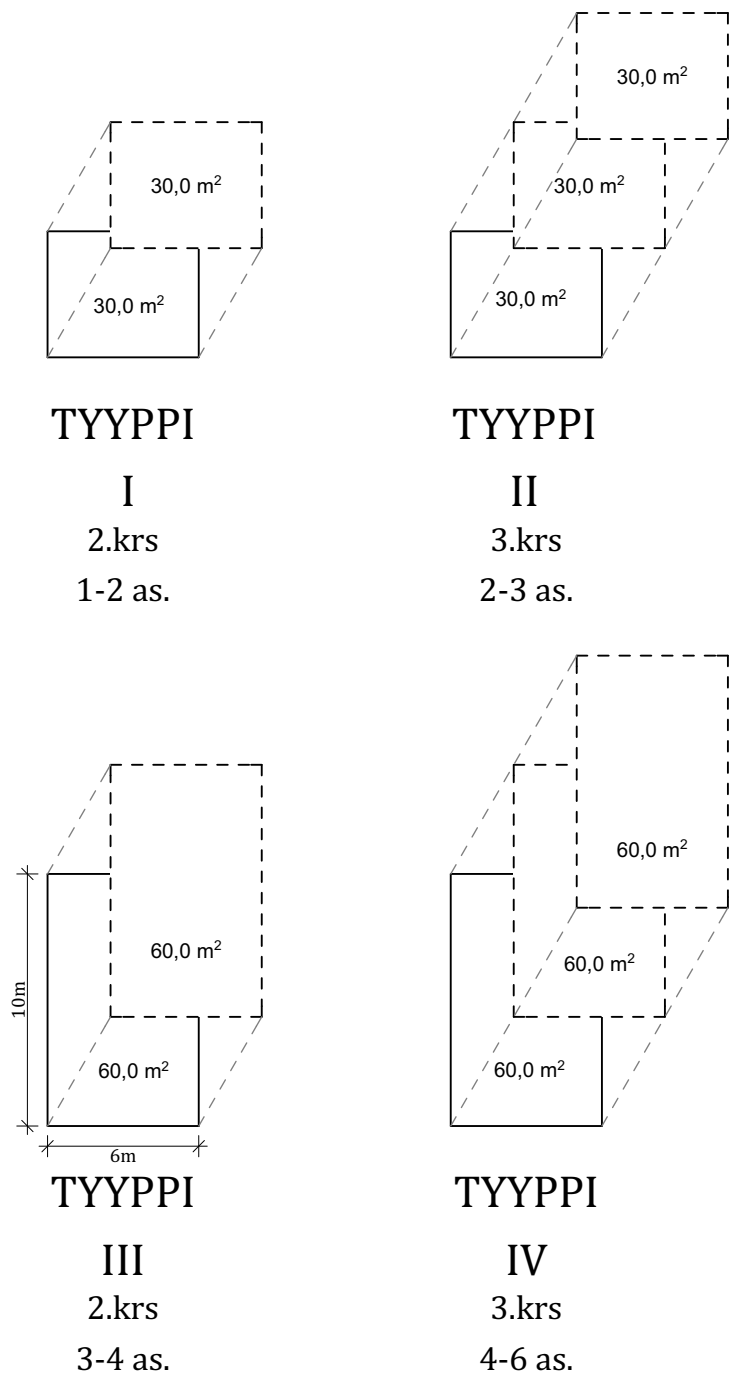
Case study: suomalainen neljän kaupunkipientalon järjestelmä

Britanniassa on useita kertoja jaoteltu kaupunkipientalot useampaan ryhmään tai tyyppiin talon koon tai kaupunkikuvallisen sijainnin perusteella kuten edellä totesin (s, 66). Tarkoituksenani onkin suunnitella Suomeen neljän erikokoisen kaupunkipientalon järjestelmä innoituksena Iso-Britannian osoittama tapa. Siinä missä Iso-Britanniassa viranomaisilla on ollut suhteellisen vähän valtaa kaupunkisuunnitteluun liittyen, Suomessa viranomaiset ovat keskeisessä asemassa kaavoitukseen liittyen. Suomalaiset viranomaiset laativatkin tavallisesti hyvin tarkat suunnitelmat alueen rakentamiseksi eikä asemakaavasta poikkeaminen ole kovinkaan helppoa. Iso-Britanniassa viranomaiset ovat sen sijaan määritelleet standardoitun paletin rakennuksia, joita käyttämällä kaupunkia rakennetaan. Tarkoitukseni on lähestyä kaupunkisuunnittelua suomalaisella neljän kaupunkipientalon järjestelmällä Iso-Britannian esimerkkiä noudattaen. Ajatus tyyppitalojen käyttämisestä suuremman alueen rakentamiseksi ei ole Suomessakaan täysin uusi. Rakentuuhan esimerkiksi Puu-Käpylä tyyppitalojen varaan. Iso-Britannian kaupunkipientaloperinteeseen ja standardointiin viittaamisen lisäksi neljän kaupunkipientalon järjestelmä toimii luontevana keinona korostaa saarivaltion kaupunkipientalojen hyviä ominaisuuksia: muuntojoustavuutta ja talotyyppin kykyä tarjota asunto monenlaisille asukkaille. Iso-Britanniassa kaupunkipientalo ei ole ollut vain yhden käyttäjäryhmän talotyyppi, vaan se on tarjonnut katon pään päälle niin varakkaille kuin työväenluokalle. Kaupunkipientalosta kotinsa löytävät niin suurperheet kuin yksin tai kaksin asuvat. Suunniteltavan neljän kaupunkipientalon järjestelmän on tarkoitus mahdollistaa tämän kaltainen tilanne ja samalla kenties karistella ajatusta kaupunkipientalosta kalliina paremmin toimeentulevien perheiden asuintalona. Tavoitteena on siis, että näihin neljään kaupunkipientaloon voitaisiin asuttaa koko Suomen väestö!

Toinen Iso-Britannian kaupunkipientalon hienoista piirteistä on sen muuntojoustavuus. Tämän ansiosta kaupunkipientalot ovat vanhetessaankin soveltuneet monenlaiseen käyttöön eikä niitä ole tarvinnut purkaa uusien rakennusten tieltä. Muuntojoustavuuden ansiosta varsinkin suuremmat vanhat kaupunkipientalot on voitu jakaa esimerkiksi pienemmiksi asunnoiksi tai ensimmäinen kerros on voitu muuttaa liiketilaksi tarpeen niin vaatiessa. Neljän kaupunkipientalon järjestelmässä otetaan mallia Iso-Britannian kaupunkipientalojen muuntojoustavuudesta. Suunnitelmassa esitetään ratkaisut, joiden avulla jokainen neljästä kaupunkipientalotyypistä voisi muuttua palvelemaan eri ihmisiä tai käyttötarkoituksia muuttuvina aikoina.

Suunnitelmassa esitetään neljä erikokoista esimerkinomaista kaupunkipientalotyyppiä, joiden tarkoitus on vastata edellä mainittuihin vaatimuksiin sekä toimia puheenvuorona tulevaisuuden Suomen kaupunkipientalon viitekehyksessä. Lopuksi laadin aluesuunnitelman käyttäen suunnittelemani kaupunkipientalotyyppejä. Esimerkinomaisen aluesuunnitelman avulla tutkitaan minkälaista kaupunkirakennetta suunnitellut kaupunkipientalot synnyttävät ja arvioidaan kaupunkipientalon haasteita ja etuja suomalaisen kaupunkirakenteen kontekstissa. Sekä talotyypeissä sekä aluesuunnitelmassa keskitytään ratkaisujen synnyttämän toiminnallisuuden luonnosmaiseen esittämiseen. Kaikkia suunnitteluun liittyviä kysymyksiä ei tämän diplomityön puitteissa ratkaista vaan tilaa jätetään myös jatkokehittelylle. Suunnitelma herättää toivottavasti ajatuksia ja helpottaa keskustelun käymistä jatkossa. Eritoten, se muodostaa tämän työn tarinalle luontevan päätteen. Sen avulla konkretisoidaan arkkitehtuurin luonteen kannalta selkeällä tavalla, mitä voimme oppia jonkin toisen kulttuurin rakentamistavasta.

Kaavio suomalaisesta neljän kaupunkipientalon järjestelmästä. Suunniteltujen kaupunkipientalotyyppien mitoiksi on valittu 6 metrin leveys ja 10 metrin syvyys. Mitat mahdollistavat pohjaratkaisun joustavan käytön. Leveys mahdollistaa talon jakamisen sivusuunnassa päätiloihin ja aputiloihin sekä kahden vierekkäisen makuuhuoneen. Pituussuunnassa taloihin mahtuu kaksi huonetta sekä kylpyhuone tai aputiloja. Valitut mitat mahdollistavat erilaiset ja tarkoituksenmukaiset asuntojen pinta-alat jakamalla talo kahdeksi asunnoksi tai lisäämällä kolmas kerros.

Suunnitelman lähtökohdat

Kaupunkipientalo mielletään perinteisesti perheasunnoksi. Huomioon on silti otettava yhden ja kahden hengen talouksien kasvava lukumäärä, mihin Iso-Britannian pienet kaupunkipientalot tarjoavat loistavat lähtökohdat. Usein kaupunkipientalot mielletään varsinkin Suomessa hyvin kalliiksi asumismuodoksi. Liian korkea hinta ja suuret asuntokoot ovat uhka kaupunkipientalojen menestykselle Suomessa (Jalkanen ym. 2012, 11). Suunnitelmassa korostetaan ratkaisujen taloudellisuutta. Mikäli talotyyppi halutaan tuoda osaksi suomalaista asumiskulttuuria, se ei voi olla merkittävien markkinaryhmien ulottumattomissa. Tähän liittyy suorien rakennus- ja käyttökustannusten lisäksi suunniteltavien neljän talon tarkoituksenmukainen laajuus. Viisihenkinen perhe tarvitsee luonnollisesti enemmän tilaa kuin pariskunta, mutta molemmat käyttäjäryhmät on otettava huomioon kaupunkipientalojen mitoituksessa. Pienten asuntojen tarve on huomioitu suunnitelmassa käyttämällä hyväksi Iso-Britanniasta tuttua back-to-back -kaupunkipientalotyyppiä suunniteltujen tyyppien I ja II kohdalla. Suomessa pienten asuntojen tarjonta kaupunkientaloissa kuitataan yleensä jakamalla talot pienempiin asuntoihin esimerkiksi kerroksittain. Tämä kuitenkin sotii kaupunkipientalon perusajatusta vastaan vertikaalisena asumismuotona ja hävittää asumismuodolle tyypillisiä piirteitä kuten oman sisäänkäynnin ja pihan luomia laatutekijöitä. Back-to-back -tyyppi tarjoaa vartenotettavan vaihtoehdon juuri sen takia, ettei kaupunkientaloa tarvitsisi jakaa pienempiin asuntoihin. Vaikka back-to-back -taloilla on typologiastaan johtuvia huonoja puolia läpitalon kaupunkipientaloihin verrattuna, säilyttää se kaupunkientaloasumisen luonteen myös pienten asuntojen tapauksessa. Omaa takapihaa ei luonnollisesti voida tarjota, vaan etupiha toimii asunnon pääasiallisena ulkotilana. Ehkä suurin haaste tämän kaupunkipientalotyyppin kohdalla liittyy kaupunkisuunnitteluun. Vain yhteen suuntaan avautuvien asuntojen kohdalla asuntojen avautumissuunta täytyy tutkia tarkkaan. Back-to-back -tyypin kohdalla suuntauksen merkitys korostuu, sillä asunnot avautuvat vastakkaisiin suuntiin ja molempien täytyy saada riittävä määrä luonnonvaloa viihtyisyyden takaamiseksi. Kaavoitusvaiheessa täytyy siis olla erityisen varovainen tämän tyyppisten talojen kohdalla.

Pohjaratkaisun miettiminen on tyyppisuunnitelman kannalta erityisen tärkeä. On mietittävä minkä kokoisia asuntoja Suomeen olisi järkevä rakentaa. Suuret ja kalliit kaupunkipientalot ovat houkuttelevia vain huippupaikoilla (Jalkanen ym. 2012, 18). Suunnitelmassa erikokoisten asuntojen tarve on huomioitu neljän erikokoisen tyyppin lisäksi muuntojoustavuudella jokaisen tyyppin kohdalla. Tavoitteena on, että jokainen tyypeistä voidaan tarvittaessa jakaa myös pienempiin asuntoihin. Tämä on mahdollistettu käyttämällä Iso-Britannian osoittamaa esimerkkiä pohjaratkaisussa. Tyypeissä III ja IV pohjaratkaisut perustuvatkin kaksi huonetta syvään pohjaratkaisuun, joka koostuu asunnon päätiloista ja sivulla olevasta liikennetilasta. Tämä mahdollistaa talon jakamisen helposti kerroksittain pienempiin kokonaisuuksiin. Näin mahdollistetaan myös erilaisten asumismuotojen ja käyttötarkoitusten toteutuminen. Suunnitellut kaupunkipientalotyyppit voivat muuntautua esimerkiksi yhteisasumisen tarpeisiin tai niiden pohjakerrokset voidaan muuttaa liiketiloiksi.

Suunnitelmassa otetaan kantaa yksityisautoiluun tekemällä kaupunkientaloista autottomia. Autottomuudella on monia etuja alueen urbaanin luonteen takaamiseksi, tiiviin korttelirakenteen saavuttamiseksi sekä päästöjen vähentämiseksi. Toisaalta kaupunkientalojen etupihalle on jätetty tarpeeksi tilaa, jotta niihin voidaan tarvittaessa järjestää pysäköinti yhdelle ajoneuvolle. Muussa tilanteessa etupiha toimii vyöhykkeenä yksityisen ja julkisen tilan välillä sekä palvelee huoltotoimenpiteitä ja ulkoiluvälineiden kuten polkupyörien säilytystilana. Autottomuuden lisäksi energiatehokkuus on huomioitu suunnitelmassa suosien toimivia ja yksinkertaisia menetelmiä. Tänä päivänä energiatehokkuuteen tähtäävät ratkaisut teknistyvät ja monimutkaistuvat kovaa vauhtia. Se on johtanut tilanteeseen, jossa asukas ei enää pysty ylläpitämään kotiaan ilman ammattiapua. Suunnitelmassa korostetaan energiatehokkuutta parantavia ratkaisuja, joiden kanssa asukas pärjäisi mahdollisimman itsenäisesti. Tavoitteena on yksinkertaiset, huoltovapaat ratkaisut energiatehokkuuden saavuttamiseksi. Tekniikan lisäksi suunniteltujen kaupunkientalojen tulee olla myös rakenteellisesti mahdollisimman yksinkertaisia. Mitä vähemmän talossa on kulmia tai ulkoseiniä

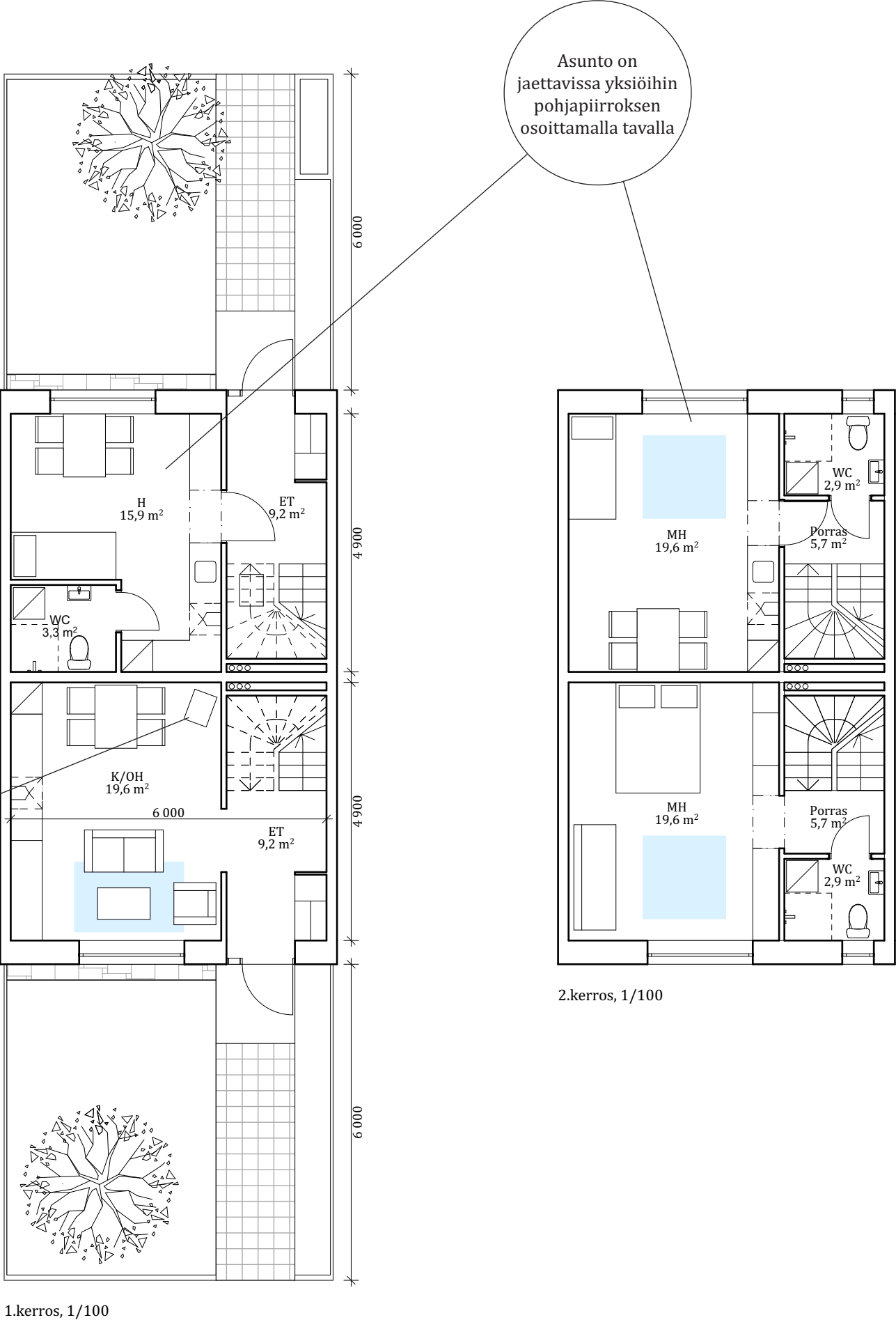
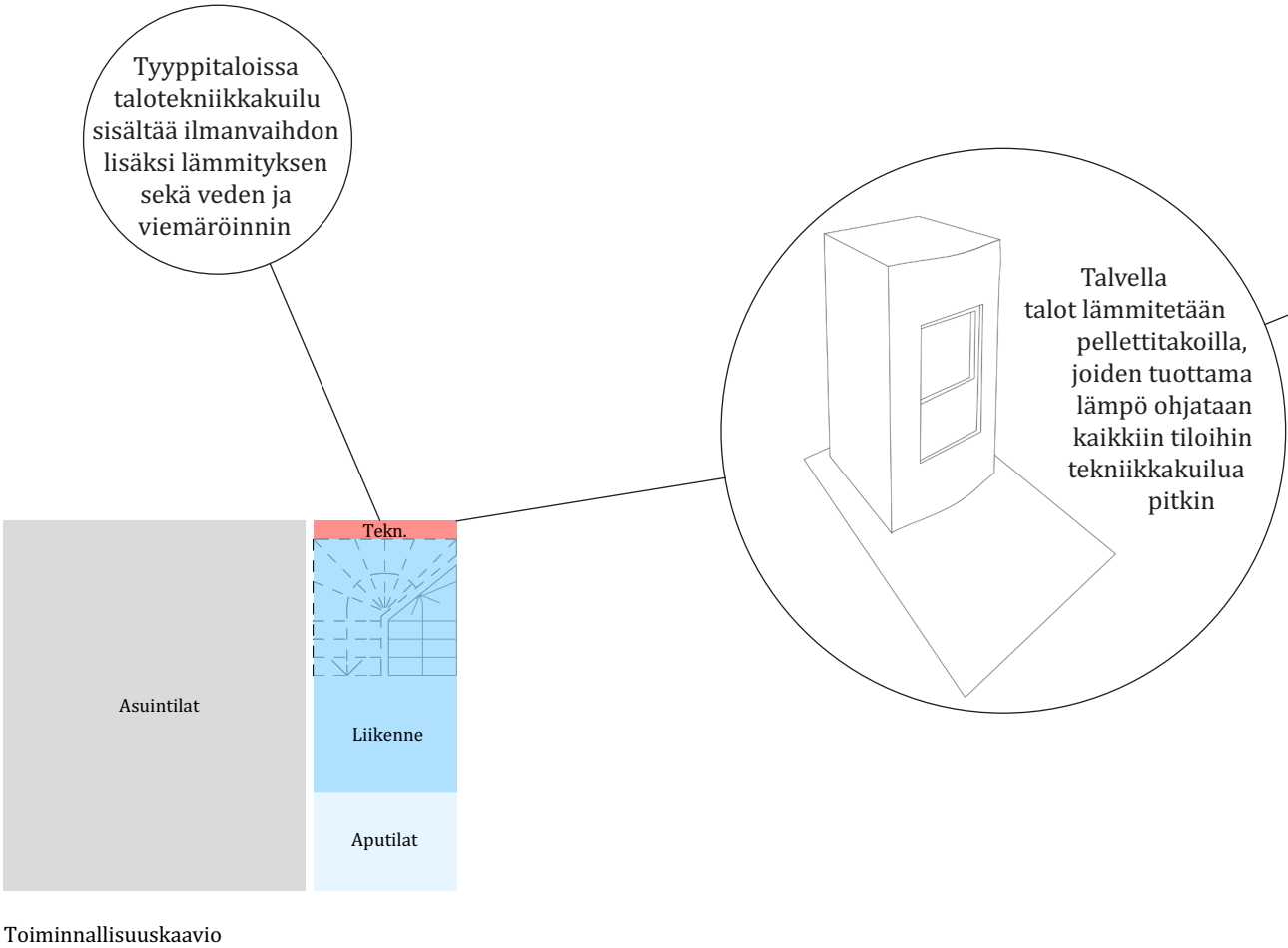
pinta-alaltaan, sitä epätodennäköisimmin se altistuu vioille tai lämpövuodoille. Käytännössä tämä tarkoittaa siis, että erilaisia ulokkeita, erkkereitä tai sisäänvetoja vältetään suunnitelmassa. Tämä sopii kaupunkipientalon luonteeseen hyvin, sillä toisiinsa kytkettyinä ne ovat jo lähtökohtaisesti energiatehokkaampia omakotitaloihin verrattuna. Rakenteellista yksinkertaisuutta ja huoltovapautta tukee myös painovoimainen ilmanvaihto. Energiatehokkuutta tukee rakenteellisen yksinkertaisuuden lisäksi muutamit tekniset ratkaisut kuten tehokas eristäminen, pellettitakat sekä aurinkoenergia. Pellettitakkojen avulla kaupunkipientalot voidaan lämmittää vuoden kylmimpien kuukausien aikana. Kyseiset takat toimivat biomassalla, joka on hiilidioksidipäästöiltään hyvä energiavaihtoehto. Lisäksi pellettitakat toimivat muistumana Iso-Britannian merkittävästä takkaperinteestä liekkien toimiessa koko talon väkeä yhdistävänä tekijänä, mikä ei liene vierasta suomalaisillekaan. Pellettitakkojen sijasta talon olosuhteita voidaan säädellä aurinkoenergialla vuoden lämpimimpinä aikoina eli silloin kun aurinkoenergiaa on tarjolla parhaiten eikä ylimääräistä lämmitystä tarvita. Yhdessä pellettitakat ja aurinkoenergia muodostavat siis koko vuoden kattavan järjestelmän, jonka tarkoituksena on vähentää talouden ulkopuolelta ostetun energian määrää.

Tyyppi I: “Seläkäs”

1-2 asukasta
2h + tk
58m²

Tyyppi I on esitetyistä esimerkeistä pienin. Sen pohjaratkaisu rakentuu Iso-Britanniasta tutun back-to-back -kaupunkipientalolle avautuen vain yhteen suuntaan. Tämän tyylin kaupunkipientalot eivät siis ole läpikuljettavia. Toisaalta kaupunkipientalo jakaminen kahteen erilliseen taloon mahdollistaa pientenkin asuntojen toteuttamisen tässä talotyyppissä. Pohjaratkaisun avulla voidaan myös saavuttaa maankäytöltään tehokasta korttelirakennetta. Tyyppi I:n käyttäjäryhmä on pääasiallisesti pariskunnat sekä yksin asuvat. Asunto on myös helposti jaettavissa kahteen pieneen yksioon, joita yhteinen eteinen ja porrashuone yhdistävät. Kuten muissakin esimerkkiratkaisuissa, talon muuntojoustavuus saavutetaan erillisellä talon sisäiseen liikkeeseen tarkoitettulla apuvyöhykkeellä, joka yhdistää kaikki talon päätilat. Saavutettu muuntojoustavuus mahdollistaa myös käyttötarkoituksen muuttamisen. Kaikissa tyypeissä ensimmäinen kerros voidaan erottaa asumisesta esimerkiksi pieneksi toimisto- tai liiketilaksi toisen kerroksen jäädessä asuinkäyttöön.

Tyyppi I

Edut:

- + Pieni asunto ilman talon jakamista
- + Jaettavissa pieniin yksiöihin
- + Ensimmäinen kerros liike- tai toimistotilana
- + Maankäytön tehokkuus

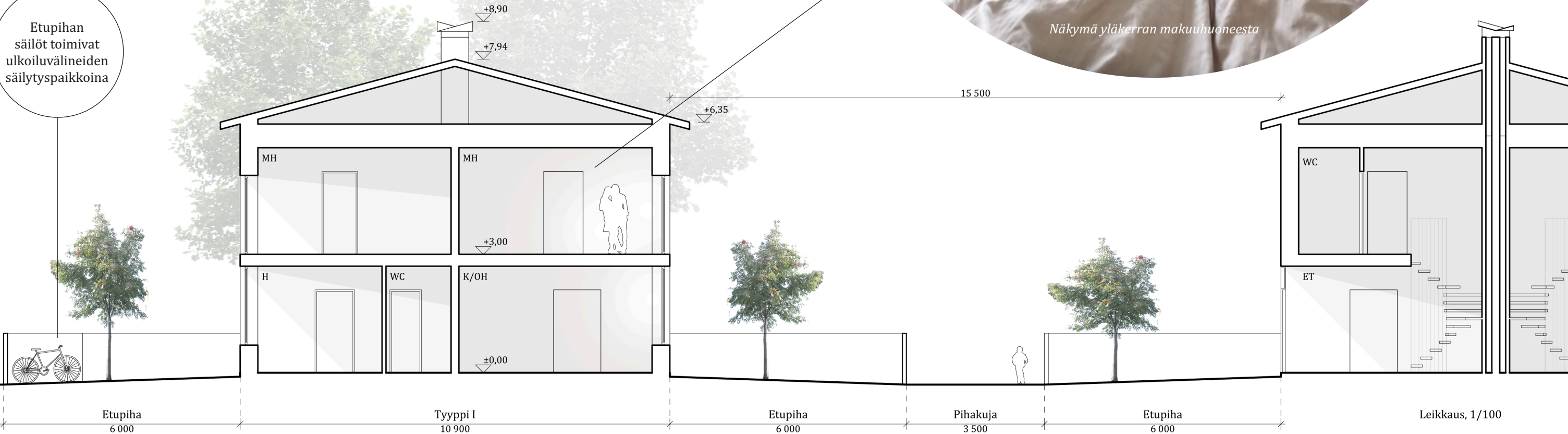
Haasteet:

- Asunnot aukeavat vain yhteen suuntaan
- Ei takapihaa
- Esteettömyys on vaikea järjestää
- Ensimmäisen kerroksen yksityisyys

Näkymä yläkerran makuuhuoneesta

Etupiha
säilöt toimivat
ulkoiluvälineiden
säilytyspaikkoina

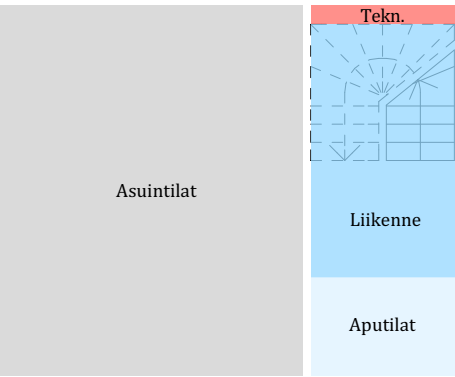

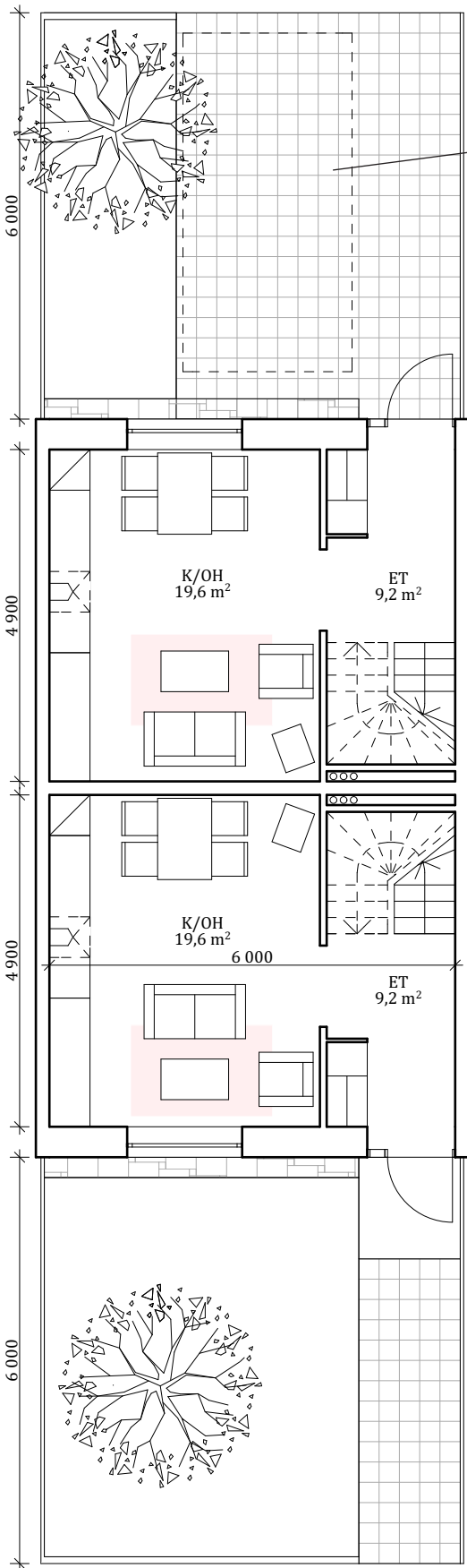
Tyyppi II: “Korkea seläkäs”

2-3 asukasta
3h + tk (+ S)
87m² (83m²)

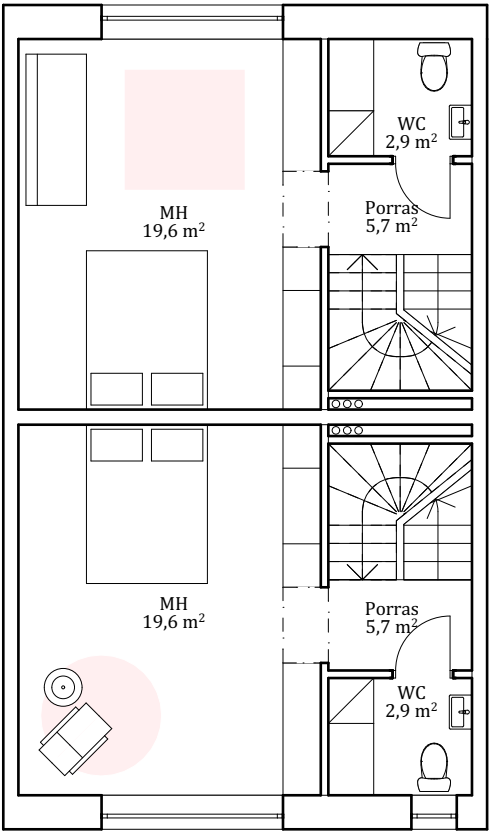
Tyyppi II rakentuu tyyppin I lisäksi back-to-back -kaupunkipientalon pohjaratkaisulle, mutta on suurempi sen rakentuessa kolmeen kerrokseen. Muilta osin pohjaratkaisu noudattaa tyyppi I:n ratkaisuja. Talo soveltuu pienen, kasvavankin perheen tarpeisiin. Jokaisen kerroksen päätilat ovat samankokoisia mahdollistaen monipuolisen tilankäytön asukkaan tarpeiden mukaan. Myös tyyppi II on jaettavissa pienempiin asuntoihin kerroksittain. Kolme kerrosta mahdollistaa talon jakamisen monella eri tavalla. Ensimmäistä kerrosta voidaan esimerkiksi käyttää yhteistilana ylempien kerrosten muodostaessa yksityiset tilat, jolloin talo muodostaa soluasuntoa muistuttava asuintyyppin. Jokainen kerros voi muodostaa myös oman asuntonsa tai ensimmäinen kerros voidaan muuttaa liike- tai toimistotilaksi. Liiketilän tullessa kysymykseen sen lisäksi kahteen ylempään kerrokseen mahtuu vielä suhteellisen tilava asunto.

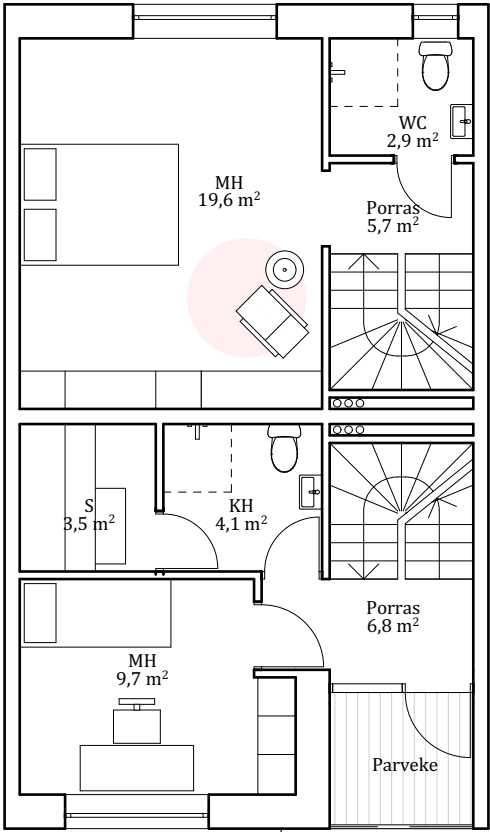
Toiminnallisuuskaavio

1.kerros, 1/100

2.kerros, 1/100

3.kerros, 1/100

Kaupunkipientalotyyppien etupihojen mitoitus sallii auton pysäköimisen yksityisautoilun huomioivissa ratkaisuissa

Kolmannessa kerroksessa voi olla sauna ja parveke tai vaihtoehtoisesti suuri makuuhuone kuten toisessa kerroksessa. Kaksi suurta makuuhuonetta mahdollistaa talon joustavamman käytön eri käyttäjätyyppien ja käyttötarkoitusten kesken.

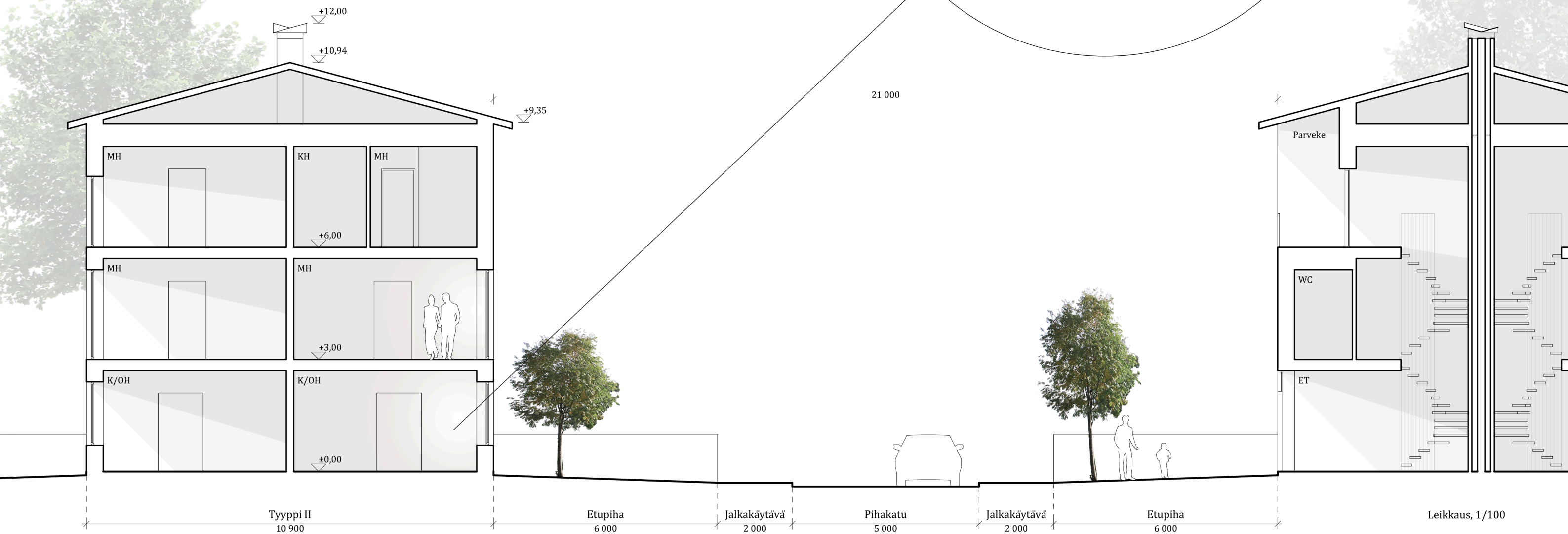
Tyyppi II

Edut:

- + Jaettavissa pienempiin asuntoihin
- + Maankäytön tehokkuus
- + Ensimmäinen kerros liike- tai toimistotilana
- + Talon sisäinen yksityisyys

Haasteet:

- Asunnot aukeavat vain yhteen suuntaan
- Ei takapihaa
- Esteettömyys on vaikea järjestää
- Ensimmäisen kerroksen yksityisyys
- Palomääräysten aiheuttamat lisäkustannukset kolmikerroksisuudesta johtuen

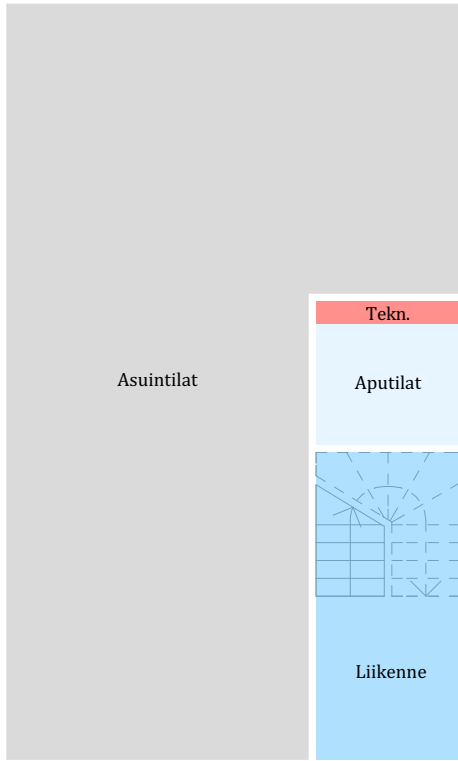

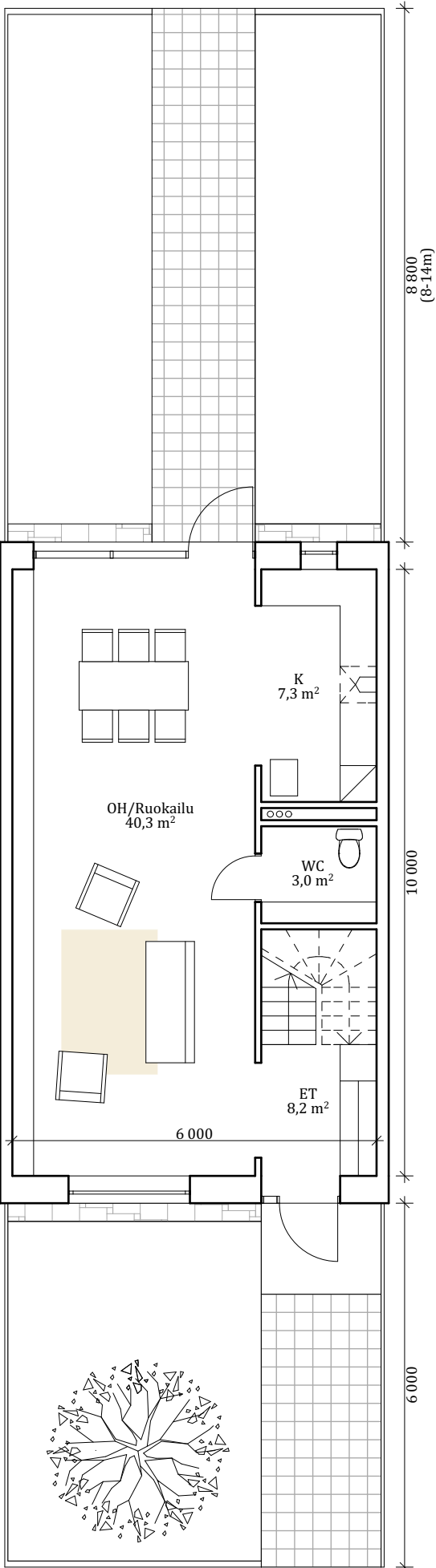
Tyyppi III: “Kolme ylhäällä, yksi alhaalla”

3-4 asukasta
4h + k
118m²

Tyytit III ja IV avautuvat kahteen suuntaan ja ulottuvat näin ollen läpi talon, toisin kuin tyytit I ja II. Niiden etupihat ovat samankaltaisia tyypeihin I ja II verrattuna, jonka lisäksi niillä on tilavampi takapiha. Tyyppi III:ssa päätiloja yhdistävä vyöhyke sijoittuu talon etuosaan, missä se vie mahdollisimman vähän tilaa. Näin ollen päätiloille jää enemmän ratkaisuvaihtoehtoja, joka näkyy esimerkiksi toisen kerroksen jakautuessa luontevasti kolmeen makuuhuoneeseen. Pienempiin esimerkkiratkaisuihin verrattuna tyyppi III:ssa on myös valoisa ja monikäyttöinen työnurkkaus toisessa kerroksessa (“Study”). Aputilojen jäädessä talon toiselle sivulle, ensimmäisen kerroksen pohjaratkaisu on voitu jättää hyvin avoimeksi, joka mahdollistaa monipuolisen tilankäytön. Tyyppi III soveltuu erityisesti keskikokoisille perheille, mutta se on myös jaettavissa kahteen kaksioon kerroksittain. Perheen lasten muuttaessa pois yläkerta voidaankin helposti erottaa omaksi vuokrattavaksi asunnokseen ikääntyvän pariskunnan asuttaessa alakertaa.

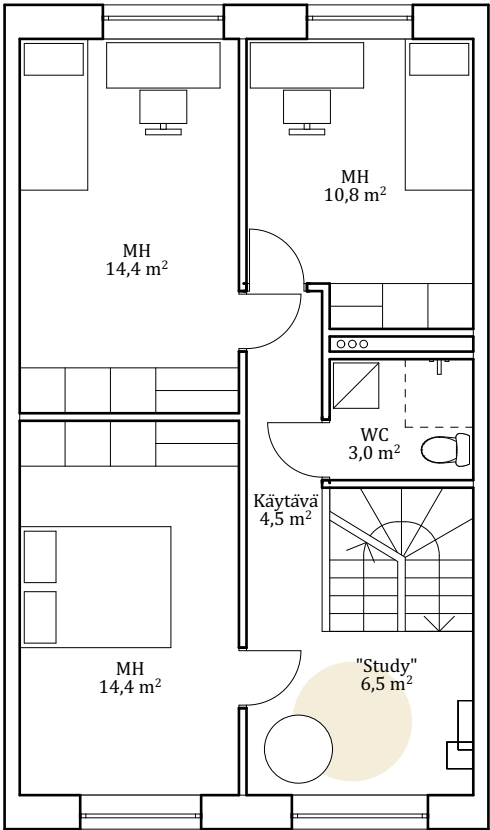

Toiminnallisuuskaavio

1.kerros, 1/100

Jos takapihan
pituus on 14
metriä, takakujan
yhteyteen voidaan järjestää
pysäköinti, mikä muistuttaa
meitä georgiaanisten
kaupunkipientalojen
“mews”-takakadun
hevostalleista

2.kerros, 1/100

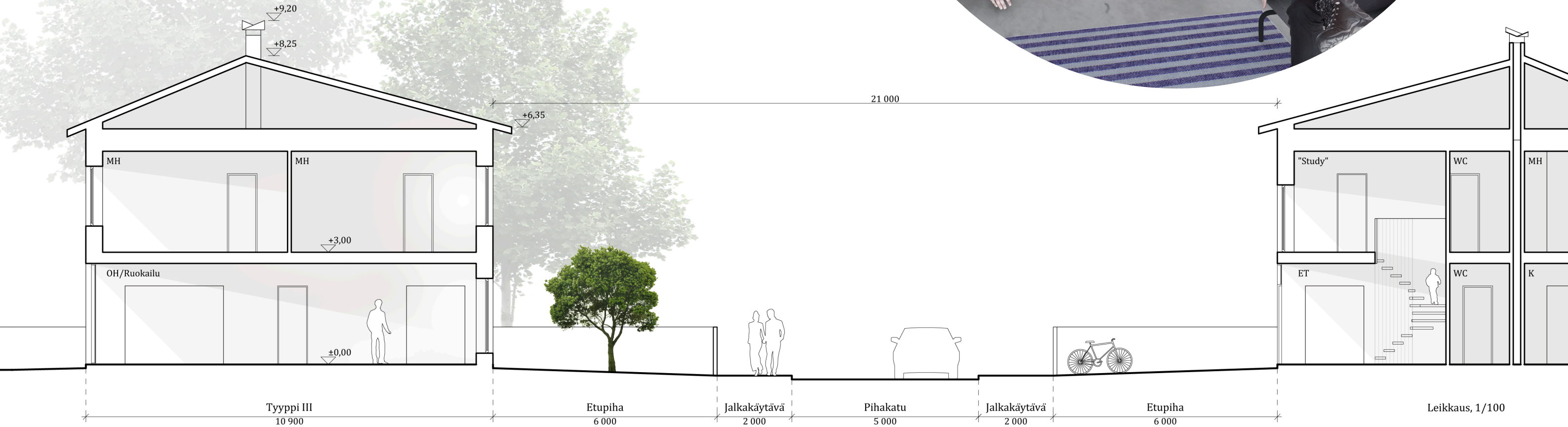
Tyyppi III

Edut:

- + Jaettavissa kerroksittain kaksioihin
- + Muuntojoustavuus: ensimmäinen kerros liike- tai toimistotilana
- +Kompakti perheasunto

Haasteet:

- Yhteys takapihalle toisesta kerroksesta asuintilojen kautta
- Maankäytöltään epätehokkain esitetyistä tyypeistä

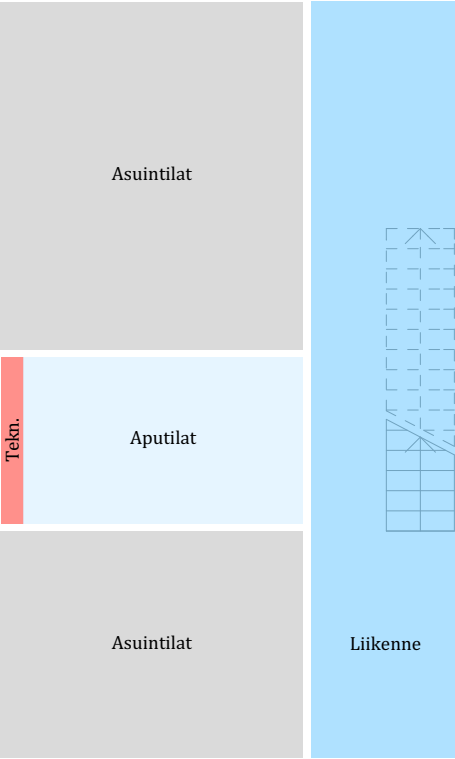

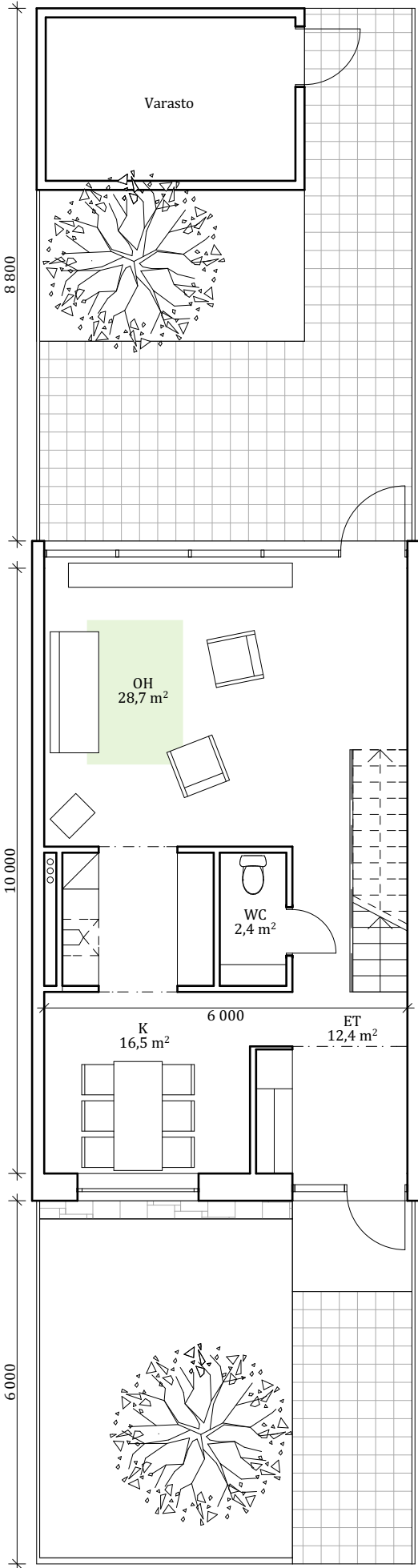
Tyyppi IV: “3x2”

4-6 asukasta
5h + k + S
154m²

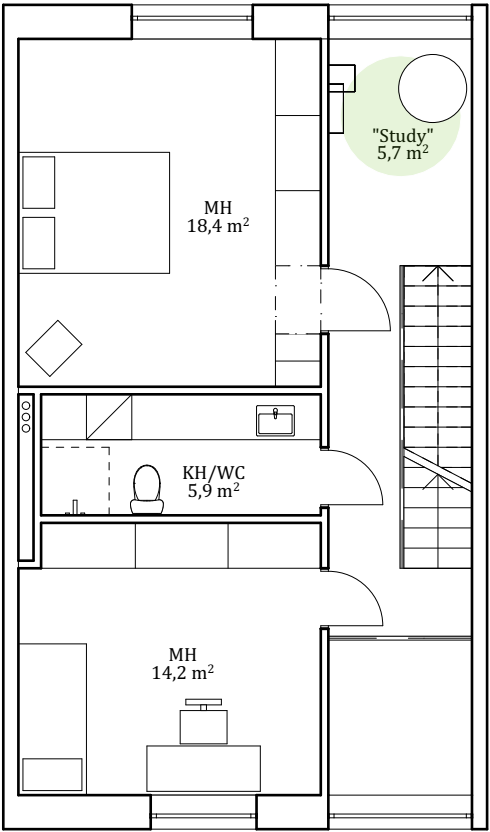
Tyyppi IV on esitetyistä ratkaisuista suurin. Kuten tyyppi III, se ulottuu läpi talon, mutta kolmikerroksisena on edellistä suurempi. Aputilat on myös aseteltu toisin: sisäinen liikenne sijoittuu talon toiselle sivulle ja aputilat jakavat talon asuintilat kahteen osaan. Iso-Britanniasta tutulla tavalla kerrokset muodostuvat näin ollen kahdesta asuinhuoneesta, porrashuoneesta ja aputiloista, jotka palvelevat koko kerrosta niiden ollessa asuinhuoneiden välissä. Myös tyyppi IV on jaettavissa pienempiin asuntoihin kerroksittain. Porrashuoneen ulottuessa läpi talon takapihan yhteiskäyttö on mahdollista kaikkien asuntojen kesken. Talo on jaettavissa joko kolmeen kaksioon tai yhteen kaksioon ja yhteen kaksikerroksiseen asuntoon. Tyyppi IV voi siis sopia monenlaisten talouksien käyttöön. Ensisijaisesti se on kuitenkin suurelle lapsiperheelle soveltuva kaupunkipientalo. Toisaalta taloa voi miltei sellaisenaan käyttää myös soluasuntona esimerkiksi opiskelijoiden tarpeisiin. Tyyppi IV sopii hyvin myös kaupalliseen käyttöön. Sen ensimmäiseen kerrokseen mahtuu suurempi liiketila tyyppeihin I ja II verrattuna. Lisäksi takapiha on mahdollista säilyttää asukkaiden käytössä, vaikka maantaso olisikin muussa käytössä.

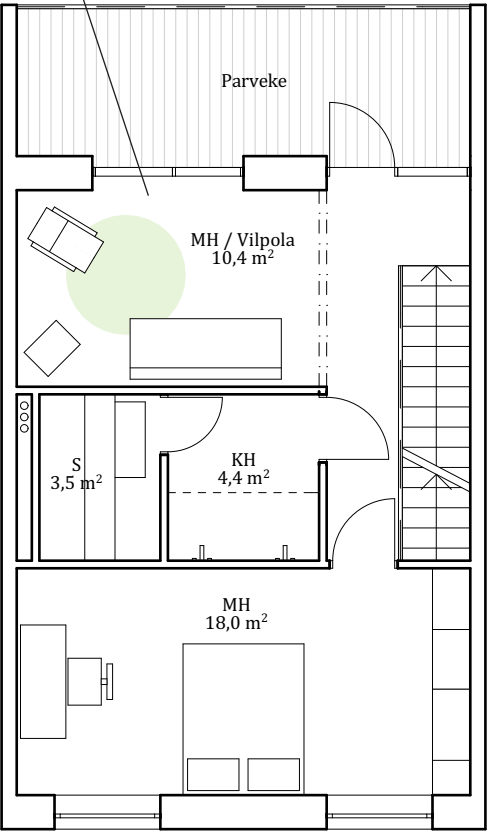
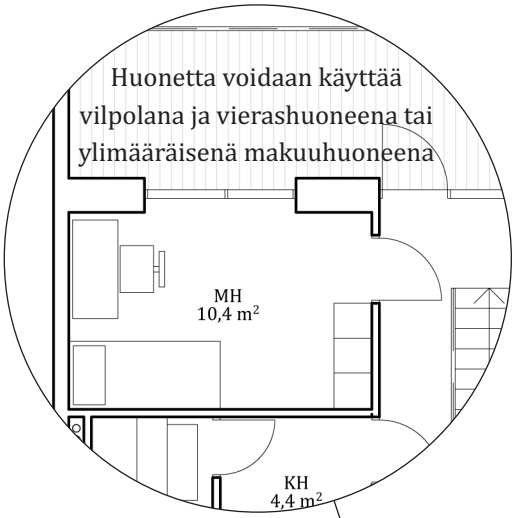
Toiminnallisuuskaavio

1.kerros, 1/100

2.kerros, 1/100

3.kerros, 1/100

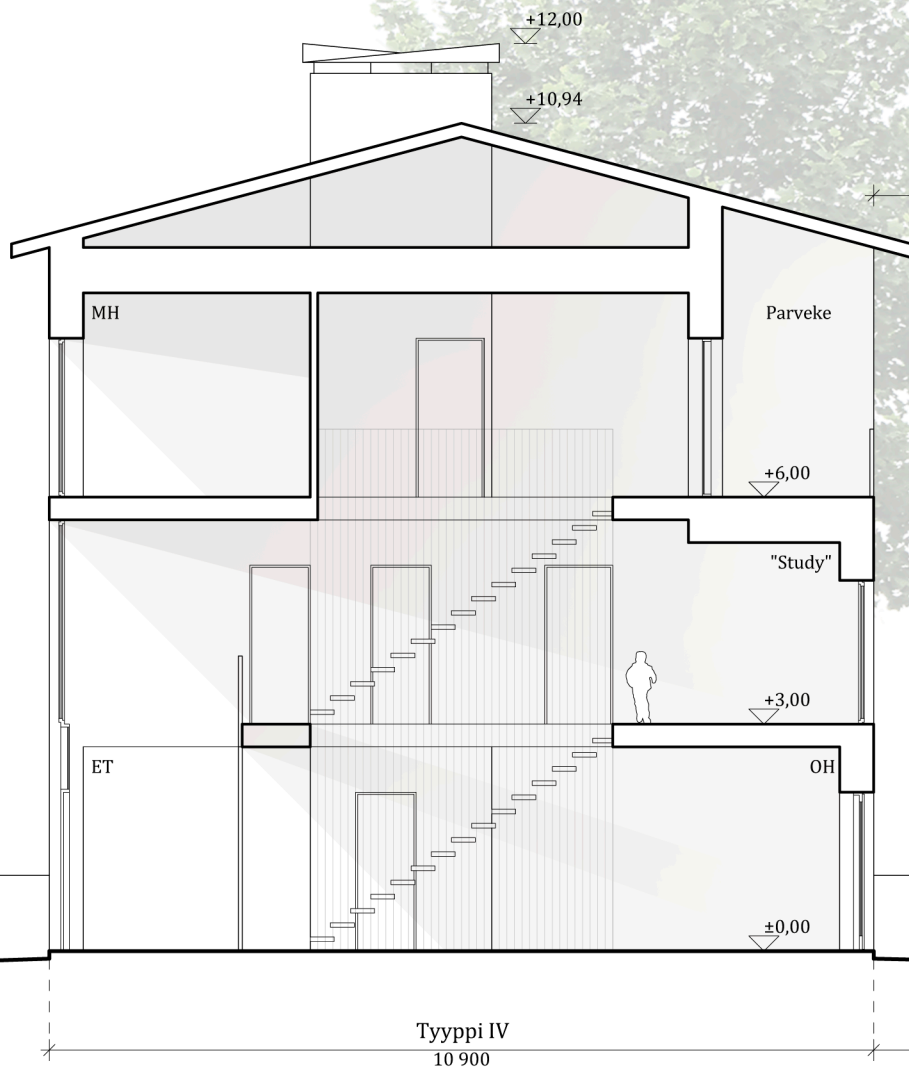
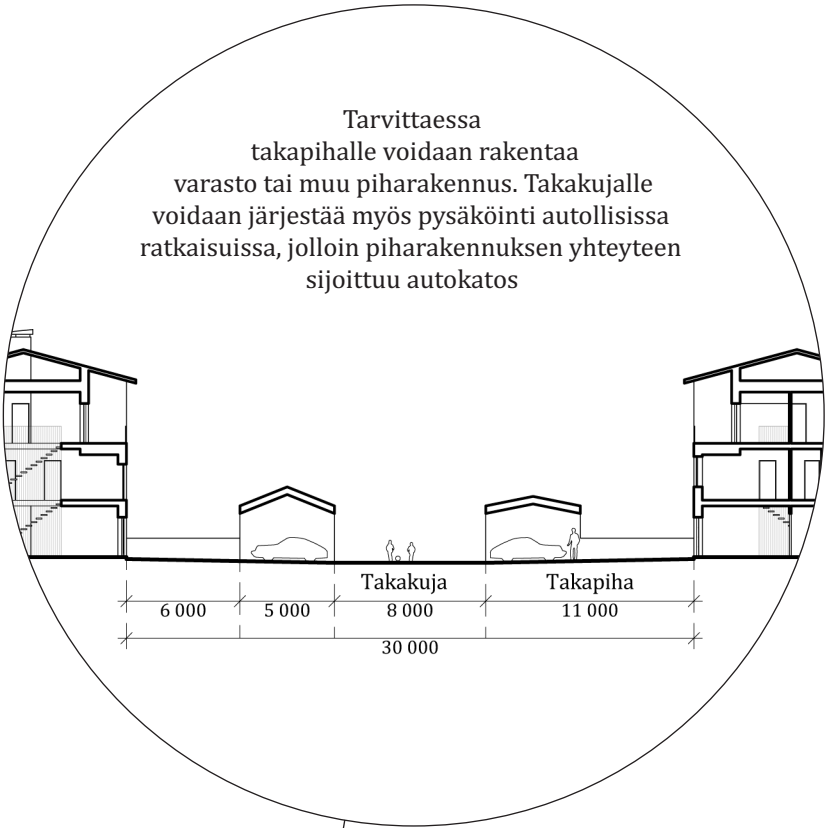
Tyyppi IV

Edut:

- + Jaettavissa monenlaisiksi asunnoiksi
- + Maankäytön tehokkuus
- + Muuntojoustavuus: ensimmäinen kerros liike- tai toimistotilana, muista kerroksista pääsy takapihalle
- + Talon sisäinen yksityisyys
- + Sopii suurperheen tarpeisiin

Haasteet:

- Palomääräysten aiheuttamat lisäkustannukset kolmikerroksisuudesta johtuen
- Suurehko
- Hinta

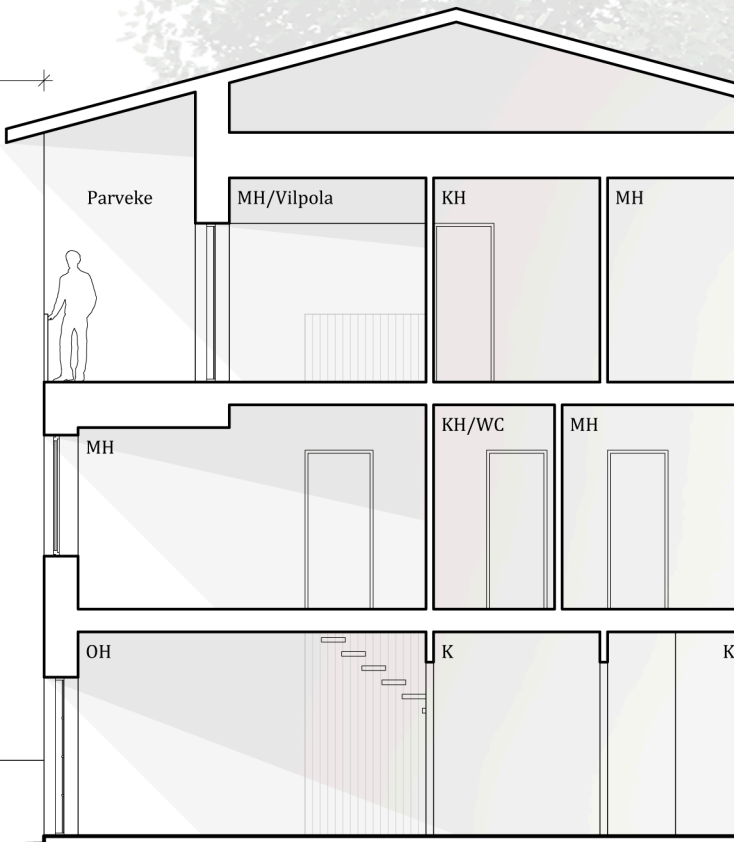

Takapiha
8 800

Takakuja
2 000

Varasto
3 000

Takapiha
5 800

Leikkaus, 1/100

Aluesuunnitelma: Kumpulan kaupunkipientaloalue

Tässä luvussa esittelen aluesuunnitelman, joka rakentuu suunnittelemistani neljästä kaupunkipientalotyypistä. Tarkoitukseni on tutkia, minkälaista kaupunkirakennetta kyseiset tyyppitalot muodostavat ja minkälaisia ominaisuuksia syntyneellä kaupunkirakenteella on. Aluesuunnitelma on luonteeltaan teoreettinen ja esimerkinomainen. Tämän työn puitteissa en siis perehdy tarkasti valitun alueen historiaan, asemakaavaan, rakennettavuuteen tai tulevaisuuteen. Työn kannalta ei olekaan merkittävää onko suunniteltu alue toteutettavissa suunnitelman osoittamalle alueelle vai ei. Alueen valinnalla on sen sijaan tarkoitus pohtia, minkälaiseen ympäristöön kaupunkipientalot voisivat sopia ja miksi.

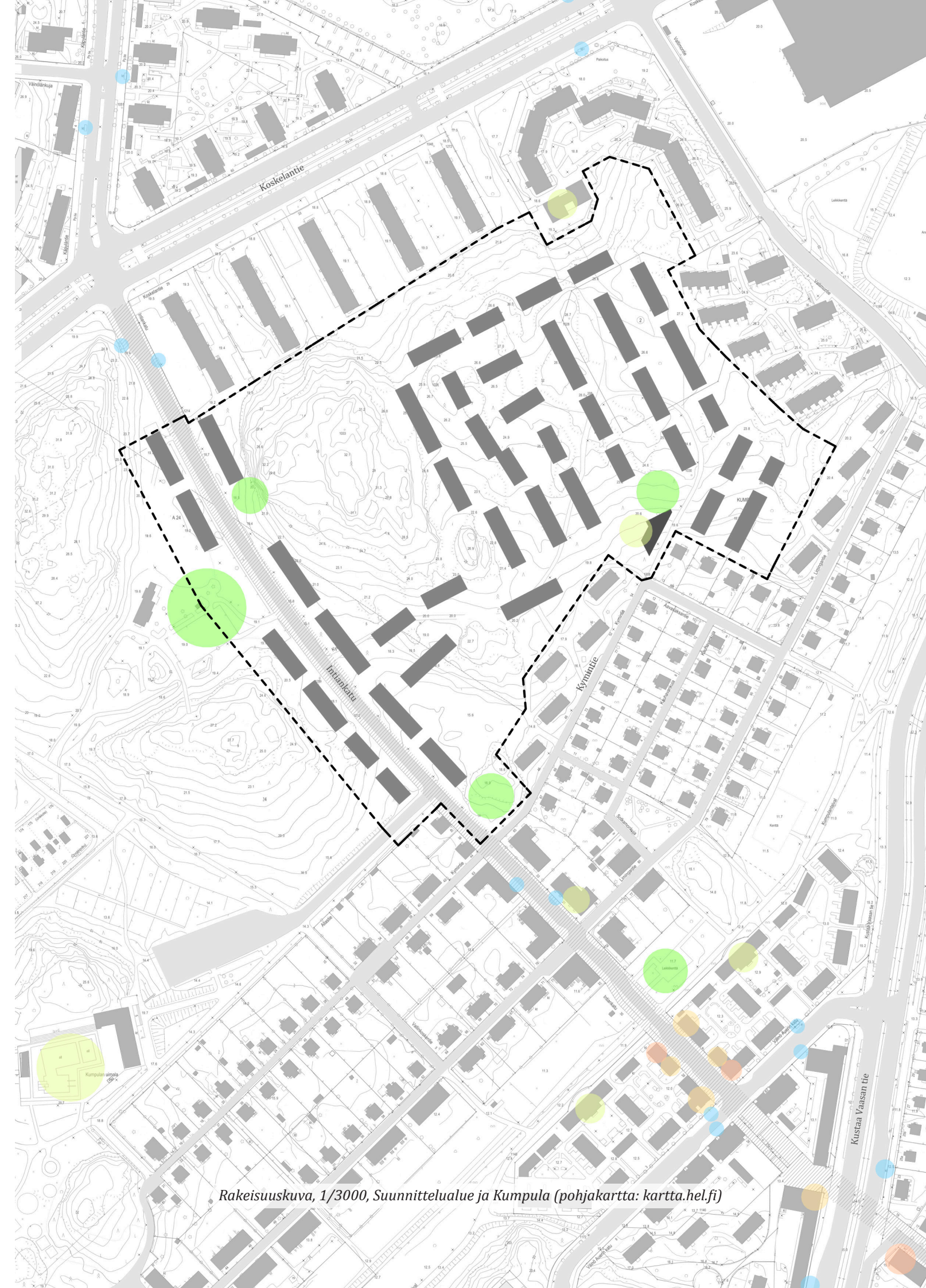
Suunniteltavaksi alueeksi valitsin Kumpulan kaupunginosan, joka sijaitsee Helsingin keskustasta noin neljä kilometriä pohjoiseen. Kumpula rajautuu pohjoisessa Käpylään ja Koskelaan. Alueen itä- ja eteläpuolella ovat Toukolan ja Arabian kaupunginosat. Lännessä ja luoteessa Käpylään liittyvät laajat puistoalueet siirtolapuutarhoineen. Kustaa Vaasan tien viereisiä kortteleita lukuun ottamatta Kumpulan asuinalueiden rakennuskanta on pienimittakaavaista kaksi- tai kolmikerroksisine pienkerrostaloineen ja pientaloineen. Asuinrakennusten hallitseva rakennusmateriaali on puu. Pienkerrostalot ja pientalot muodostavat viihtyisiä ja tiiviitä katuja, jotka luovat alueelle kylämäisen tunnelman. Alueen asukkaita yhdistää Kumpulan lävistävä Intiankatu palveluineen. Valitsin Kumpulan esimerkkialueeksi, koska sen ja kaupunkipientalojen luonteet sopivat hyvin yhteen. Kaupunkipientalojen mittakaava on samaa luokkaa Kumpulan rakennuskannan kanssa. Kaupunkipientalojen avulla voidaan siis luontevasti jatkaa Kumpulan kaupunkirakennetta muuttamatta merkittävästi sen luonnetta ja säilyttäen alueen hyviä piirteitä kuten kylämaisyyttä ja aktiivista katutilaa. Samaan aikaan kaupunkipientalot täydentävät ja tiivistävät kaupunkirakennetta luoden edellytyksiä paikallisten palveluiden kehittämiseksi. Kaupunkipientaloja voidaankin pitää kerrostaloja perustellumpana vaihtoehtona Kumpulan täydennysrakentamiselle. Vaikka kerrostalorakentamisella tehokkuutta saataisiin parannettua huomattavasti, menetettäisiin samalla jotain merkittävää alueelle ominaisesta luonteesta. Kaupunkipientaloihin verrattuna kerrostalot eivät tukisi alueen aktiivista katutilaa tai tiivistä ja matalaa mittakaavaa. Kaupunkipientaloilla voitaisiin siis vaikuttaa positiivisesti Kumpulan kaupunginosaan. Vastavuoroisesti oikea alue voisi jouduttaa kaupunkipientalon kehitystä Suomessa. Kiinnostus kaupunkipientaloja kohtaan voisi kasvaa, jos niiden tiedetään muodostavan kokonaisia viihtyisiä asuinalueita. Nykyaikaisessa kaupunkikulttuurissa kaupunginosien identiteetti on merkittävä tekijä niiden maineen kannalta. Myös kaupunkipientalojen mainetta voi lähestyä ulkoa päin, niiden muodostamasta alueesta käsin.

Kumpula on tällä hetkellä asuinpainotteinen alue, joskin Intiankadun ympäristöön on keskittynyt myös joitain kaupallisia palveluita kuten kiosk, lähikauppa, kampaamo, pizzeria ja kahvila. Intiankadulla alueen asukkaita palvelee myös Kumpulan kylätila. Lähiympäristöstä löytyy myös useampi päiväkot, olutravintola, maauimala sekä Helsingin yliopiston Kumpulan kampus. Intiankadun läpi kulkee muutama bussilinja ja se toimii kulkureittinä Kumpulan ja Käpylän välillä. Päiväsaikaan kadulla on jonkin verran liikennettä. Julkisen liikenteen pääreitit kulkevat alueen pohjoispuolisella Koskelantiellä ja eteläpuolisella Kustaa Vaasan tiellä. Alueen nykyinen rakennuskanta keskittyy Intiankadun eteläpuoliskon varteen ja sen sivukaduille sekä Kustaa Vaasan tien viereen. Intiankadun ja sen sivukatuojen rakennuskanta koostuu kaksi- ja kolmikerroksisista pientaloista ja pienkerrostaloista. Kustaa Vaasan tien viereiset korttelit ovat korkeampia muodostuen uudemmista neljäkerroksisista kerrostaloista. Intiankadun pohjoispäässä, Koskelantien varrella sijaitsee niin ikään kerrostalokortteleita.

Suunnittelualue rajautuu Intiankadun pohjoisosaan ja sen itäpuoleiseen alueeseen. Intiankatu on suunnittelualueen kohdalla tällä hetkellä rakentamatonta sen länsipuolella sijaitsevaa leikkipuistoa lukuun ottamatta. Suunnittelualueen maasto on vaihtelevaa. Intiankadun länsipuolella on suuria korkeuseroja leikkipuiston molemmiin puolin, joten se on jätetty suunnittelualueen ulkopuolelle. Intiankatu nousee sen puolivälissä noin kuusi metriä ollen muuten melko tasainen. Intiankadun itäpuolista aluetta määrittää niin ikään suuret korkeuserot. Rakentamisen kannalta vaikeimmat paikat onkin jätetty virkistyskäyttöön rakennusten sijaitessa alueen rakentamiselle edullisemmissa kohdissa. Suunnittelualueelta on erotettavissa kaksi toisistaan poikkeavaa kokonaisuutta: Intiankadun varsi ja sen itäpuolelle rakentuva asuinalue. Siinä, missä Intiankadun kaupunkipientalot jatkavat olemassa olevaa kaupunkirakennetta, sen itäpuoleiset kaupunkipientalokorttelit muodostavat itsenäisemmän kokonaisuuden. Seuraavilla aukeamilla tutustutaan tarkemmin kyseisiin alueisiin.

Rakeisuuskuva, 1/3000, Suunnittelualue ja Kumpula (pohjakartta: kartta.hel.fi)

Suunnitelman Intiankadun osuus täydentää
un rakentamattomat osuudet tekemällä katukuvasta
heän alusta loppuun. Kaupunkipientalot jatkavat

Havainnekuva, 1/1500, Intiankatu (pohjakartta: kartta.hel.fi)

KUMPULAN KAUPUNKIPIENTALOKORTTELIT

Suunnitelman toinen kokonaisuus on Intiankadun itäpuolella sijaitsevatista kaupunkipientalokortteleista muodostuva asuinalue. Kaupunkipientalokortteleissa on tutkittu erilaisia kokonaisuuksia, mitä neljän kaupunkipientalon järjestelmällä voidaan saavuttaa. Alueen kiertävä katu alkaa Intiankadulta ja päättyy Kymintien sekä Aavasaksantien risteykseen. Kadun varteen muodostuu monenlaista katutilaa kaupunkipientalojen rajatessa katuja eri tavoin. Kadun varteen sijoittuu tiivistä, jatkuvaa katutilaa sekä pieniä aukiomaisia tiloja, jotka sopivat myös palvelukeskittymiksi. Kaupunkipientalokortteleiden keskiosat muodostuvat niin ikään monenlaisista kokonaisuuksista, joita eri talotyyppit muodostavat. Kortteleiden keskiosaa määrittää aluetta pohjoisesta etelään halkova kävelykatu, jonka itäpuolta hallitsevat talotyyppit I ja II. Näiden tyyppien väliin jää pieniä pihakatuja, jotka toimivat luontevasti asukkaiden käytössä. Kävelykadun itäpuoli muodostuu pääosin tyypeistä III ja IV. Niiden takapihojen väliin jää kapeita takakujia, jotka yhdistävät alueen eri osia. Kaikkien talotyyppien väliin jäävät pihakadut ja takakujat mahdollistavat yhteisöllisyyden syntyä jättäen kuitenkin pihat yksityisemmiksi vyöhykkeiksi. Kävelykatu toimii alueen asukkaita yhdistävänä julkisena tilana. Sen eteläpäädyssä onkin koko aluetta palveleva aukio ja siihen liittyvä julkinen rakennus, joka voi toimia esimerkiksi päiväkotina ja kerhotilana. Liikenteellisesti kävelykatu muodostaa läpikulkureitin Kumpulaa pohjoisesta lähestyviä ulkoilijoita varten yhdistyen lopulta Intiankatuun. Kaupunkipientalokorttelit sijoittuvat kalliolle, jota määrittävät paikoin suuretkin korkeuserot. Vaikka suunnitelma on sijoitettu alueen tasaisemmalle puoliskolle, korkeuserojen asettamat haasteet on silti huomattavissa. Suurten korkeuserojen määrittäessä maastoa esimerkiksi esteettömyyttä on hankalampi saavuttaa, maansiirtotyöt lisääntyvät, ja vierekkäisiä taloja täytyy rakentaa eri korkeuksille. Rakentaminen on näin ollen kalliimpaa. Talotyyppien pohjaratkaisuja ei ole myöskään suunniteltu mäkintontteja ajatellen. Tässä näkyykin yksi Iso-Britannian ja Suomen eroista: Iso-Britanniassa mäkiseen maastoon rakennetaan vähemmän Suomeen verrattuna eikä kaupunkipientaloja useinkaan suunniteltu vaihtelevaan maastoon.

Vastakkaisten kaupunkipientalojen takapihoja voidaan hyödyntää pysäköinnissä autollisissa ratkaisuissa

Havainnekuva, 1/1500, Kumpulan kaupunkipientalokorttelit (pohjakartta: kartta.hel.fi)

Näkymä palveluaukiolle etelästä

Tulokset

Tässä työssä kartoitettiin Iso-Britannian kaupunkipientaloarkkitehtuuria osana Aalto-yliopistossa meneillään olevaan Energy Efficient Townhouse -tutkimushanketta. Työ alkoi Iso-Britanniasta niin temaattisesti kuin maantieteellisestikin allekirjoittaneen asuessa vielä Lontoossa. Työn ensimmäinen vaihe sisälsi suuren määrän taustatiedon kartoittamista ja kirjallista työtä, mikä muodostaa työlle tukevan pohjan. Toisessa vaiheessa siirryttiin Iso-Britanniasta Suomeen. Arvioitiin, mitkä ominaisuudet Iso-Britanniasta voisi tuoda mukanaan ja laadittiin suunnitelma valittuja ominaisuuksia hyödyntäen.

Tutkimuksen perusteella mielenkiintoisimmiksi piirteiksi haravoitui Britannian kaupunkipientalon standardointi, muuntojoustavuus ja soveltuvuus kaikkien yhteiskuntaluokkien käyttöön. Suunniteltu neljän kaupunkipientalon järjestelmä osoittaa, että piirteet on toteutettavissa myös Suomen olosuhteissa. Varsinkin muuntojoustavuus on kaupunkipientalolle erittäin luonteva ominaisuus, jonka ansiosta talon käyttöikä pitenee sen muuntautuessa ajan myötä erilaisten käyttäjien ja käyttötarkoitusten mukaan. Suomessa kaupunkipientalot on mielletty tähän mennessä melko kalliiksi lapsiperheiden asuinmuodoksi eivätkä ne ole tarjonneet varteenotettavia vaihtoehtoja pienille asuinkunnille. Suomessa vallalla oleva ajatus on ollut jakaa suurempi talo pienempiin asuntoihin esimerkiksi kerroksittain, mikä aiheuttaa kuitenkin samalla haasteita niin rakentamismääräysten, kuin talotyyppin luonteen kanssa. Iso-Britannia tarjoaa vaihtoehdon tälle ajatusmallille, jota myös neljän kaupunkipientalon järjestelmässä on tutkittu. Back-to-back -tyyppiset kaupunkipientalot, joissa talo jaetaan kahtia kahteen vastakkaiseen suuntaan avautuvaan asuntoon, toimivat esikuvana suunnitelman tyypeille I ja II. Tätä tyyppiä hyödyntäen pieniä asuntoja on mahdollista tehdä jakamatta kaupunkipientaloa kerroksittain pienempiin asuntoihin. Näin ollen pientenkin kaupunkipientaloasuntojen kohdalla on mahdollista säilyttää talotyyppille ominaisia piirteitä kuten oma etuovi ja etupiha sekä asumisen vertikaalisuus. Tämän saavuttamiseksi kompromisseja on toki tehtävä. Yhteen suuntaan avautuminen aiheuttaa luonnollisesti omat ongelmansa eikä takapihaa ole lainkaan. Neljän kaupunkipientalon järjestelmän tyypit I ja II luovat kuitenkin vaihtoehtoisen ajatusmallin suomalaista kaupunkipientaloa kehitettäessä. Kaupunkipientalon ei tarvitse olla suurten ryhmien ulottumissa. Talotyyppi voi olla koko kansan asuinmuoto, mitä se on myös Iso-Britanniassa.

Iso-Britannia herättää keskustelua kaupunkipientalon luonteesta myös standardoinnin osalta. Yksittäisten kaupunkipientalojen individualismin korostaminen ei ole ainoa vaihtoehto viihtyisien kaupunkitilojen luomiseksi ja asukkaiden kiinnostuksen herättämiseksi. Myös standardiratkaisuilla voidaan luoda viihtyisää katumiljöötä ja tarjota koti monenlaisille ihmisille kuten Iso-Britannian historia osoittaa. Standardiratkaisuja käyttämällä kaupunkipientalojen rakennuskustannuksia voidaan laskea ja hintaa kohtuullistaa, joka jo itsessään muodostaa merkittävän houkutustekijän.

Suunnitelman perusteella voidaan myös todeta, että kaupunkipientalon suunnittelu itsessään ei ole vaikein talotyyppiin liittyvä haaste Suomessa. Yksittäisen kaupunkipientalon suunnittelu on arkkitehtuurin kentällä melko helppo tehtävä. Kaupunkipientalon suunnittelua vaikeampaa lienee kaavoitukseen, rakentamismääräyksiin ja rakentamiseen liittyvät kysymykset. Esimerkiksi rakentamismääräykset eivät tällä hetkellä huomioi riittävän hyvin kaupunkientaloja, minkä seurauksena talotyyppi jää väliinputoajaksi pientalojen ja kerrostalojen väliin. Rakennuskustannukset nousevat eivätkä rakennuttajat saati ostajat näe kaupunkipientaloa houkuttelevana vaihtoehtona. Houkuttelevuuden kannalta kohtuullinen hinta on avainasemassa, mikä on otettava huomioon myös määräyksissä. Kaupunkipientalon tulevaisuus Suomessa riippuu paljon sen houkuttelevuudesta niin viranomaisten, rakennuttajien kuin asukkaidenkin näkökulmasta. Jos ratkaistavana on kaikki edellä mainitut asiat, lähtökohtaisesti mutkattomasta suunnittelutehtävästä voi muodostua hyvin monimutkainen yhtälö ratkaistavaksi.

Tämän diplomityö toimii puheenvuorona suomalaisen kaupunkipientalon kehityksen alkuvaiheessa. Kaupunkientalorakentamisen omaksuminen Suomeen on valtava tavoite, johon suhteutettuna yksi diplomityö on häviävän pieni kokonaisuus. Työn ääni tulee kuitenkin kuuluviin osana Energy Efficient Townhouse -tutkimushanketta, joka todennäköisesti lisää työn merkittävyyttä ja sitoo sen suurempaan kokonaisuuteen. Sekä kaupunkipientalon yleisyys Iso-Britanniassa, että kerrostalon hallitseva asema Suomessa ovat kulttuurisia piirteitä, joiden muuttaminen vie paljon aikaa ja vaivaa. Vastassa ovat nykyisen rakentamiskäytännön määrittämät markkinavoimat sekä suomalainen asumiskulttuuri.

Lähdeluettelo

Adlercreutz, Anders & Kauppinen, Jyrki & Mattila, Lars-Erik & Salkinoja-Salonen, Mirja & Vinha, Juha. 2016. Eristämmekö rakennuksemme hengiltä? Mitä on oikea energiatehokkuus? Seminaari. Eduskunnan kansalaisinfo 11.2.2016. Nähtävissä osoitteessa <https://www.youtube.com/watch?v=D10kyi0clj4> (katsottu 6.4.2016).

Alison Brooks Architects. Verkkosivut osoitteessa <http://www.alisonbrooksarchitects.com/> (luettu 13.4.2016).

Archer, Lucy. 1999. Architecture in Britain and Ireland 600-1500. Lontoo, Iso-Britannia: The Harvill Press. 467s. ISBN 1-86046-701-6.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA). 2014. Asuntomarkkinakatsaus 1/2014. Saatavissa: [www.ara.fi/fi-FI/ARAtietopankki/Asuntomarkkinakatsaus/Katsaukset_2014/Asuntomarkkinakatsaus_12014_vuokraasunno\(29627\)](http://www.ara.fi/fi-FI/ARAtietopankki/Asuntomarkkinakatsaus/Katsaukset_2014/Asuntomarkkinakatsaus_12014_vuokraasunno(29627)) (luettu 23.12.2015).

Barley, Maurice. 1986. Houses and History. Lontoo, Iso-Britannia: Faber and Faber Limited. 290s. ISBN 0-571-13631-1.

Bolton, Arthur T. 1922. The Architecture of Robert and James Adam. Vol. II. Country Life. 361s. ISBN 0-907462-49-9.

Bullock, Nicholas. 2002. Building the Post-War World: Modern architecture and reconstruction in Britain. Lontoo, Iso-Britannia: Routledge. 287s. ISBN 0-415-22178-1.

Burnett, John. 1978. A Social History of Housing 1815-1985. 2. painos. Lontoo, Iso-Britannia ja New York, USA: Methuen & Co. 387s. ISBN 0-416-33780-1.

Byrne, Andrew. 1990. Bedford Square. An Architectural Study. Lontoo, Iso-Britannia ja Atlantic Highlands, USA: The Athlone Press. 166s. ISBN 0-485-11386-4.

Chapman, Stanley. D. & Wohl, A. S. & Butt, John. & Beresford, M. W. & Treble, J. H. & Bartlett, J. N. & Smith, W. J. & Ball, F. J. 1971. The History of Working-class Housing: A Symposium. Newton Abbot, Iso-Britannia: David & Charles. 307s. ISBN 0-7153-5233-4.

Cook, Olive. 1968. The English house through seven centuries. Lontoo, Iso-Britannia: Thomas Nelson and Sons Ltd. 320s.

Cruickshank, Dan. 1986. A Guide to the Georgian Buildings of Britain & Ireland. New York, USA: Rizzoli. 320s. ISBN 0-8478-0669-3.

Daunton, M.J. 1983. House and Home in the Victorian City: Working-Class Housing 1850-1914. Lontoo, Iso-Britannia: Edward Arnold Ltd. 320s. Studies in Urban History 7. ISBN 0-7131-6384-4.

Davis, Howard. 2009. The commercial/residential building and local urban form. Urban Morphology. Vol 13.2. S. 89-104. ISSN 1027-4278.

Department for Communities and Local Government (DCLG). 2015. English Housing Survey: HOUSEHOLDS. Annual report on England's households, 2013-2014. ISBN 978-1-4098-4642-0. Saatavissa: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/461439/EHS_Households_2013-14.pdf (luettu 19.2.2016).

Ellilä, Emilia. 2014. Herenhuisesta kaupunkitaloksi - tutkielma alankomaalaisen townhouse-talotyypin soveltamisesta Suomeen. Diplomityö. Aalto-yliopisto, taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, arkkitehtuurin laitos. Espoo. 149s.

Feilden Clegg Bradley Studios. Verkkosivut osoitteessa <http://fcbstudios.com/> (luettu 13.4.2016).

Frampton, Kenneth. 1992. Modern Architecture. A critical history. 3. painos. Lontoo, Iso-Britannia: Thames & Hudson Ltd. 376 s. ISBN 978-0-500-20257-9.

Friedman, Avi. 2012. Town and Terraced Housing: For Affordability and Sustainability. USA, Kanada: Routledge. 262 s. ISBN 978-0-415-77912-8.

Girouard, Mark. 1990. The English Town. New Haven, USA ja Lontoo, Iso-Britannia: Yale University Press. 330s. ISBN 0-300-04635-9.

Goodchild, Barry. 2008. Homes, Cities and Neighbourhoods. Planning and the Residential Landscapes of Modern Britain. Aldershot, Iso-Britannia: Ashgate. 343s. ISBN 978-0-7546-7125-1.

Hanson, Julianne. 2003. Decoding Homes and Houses. Cambridge, Iso-Britannia: Cambridge University Press. 328s. ISBN 978-0-521-54351-4.

Huttunen, Hannu. 2015. Ihmisen mittaista kaupunkia etsimässä. Arkkitehti. Vol. 112. 3/2015. S. 10-19. ISSN 0783-3660.

Huttunen, Hannu & Hasu, Eija & Hirvonen, Jukka & Tervo, Anne & Ullrich, Tina. 2015. Uusi suomalainen unelmakoti? Asukasnäkökulma townhouse-asumiseen. Helsinki, Suomi: Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Arkkitehtuurin laitos. 131s. ISBN 978-952-60-6239-6.

Ison, Walter. 1980. The Georgian Buildings of Bath. 2. painos. Bath, Iso-Britannia: Kingsmead Press. 251s. SBN 0-906230-21-7.

Jalkanen, Riitta & Haapanen, Sami & Helander, Henna & Hellman, Pirkka & Koponen, Riku & Levanto, Risto & Manninen, Rikhard & Pulkkinen, Sakari & Siivola, Mari & Saarikko, Tyko. 2012. Townhouse-rakentaminen Helsingissä. Helsinki, Suomi: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. 68s. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2012. Saatavissa: http://www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/julk_2012-4.pdf (luettu 14.4.2016).

Johns, Ewart. 1965. British Townscapes. Lontoo, Iso-Britannia: Edward Arnold Ltd. 202s.

Karacusevic Carson Architects. 2015. In The Making. New Social Housing Projects by Karakusevic Carson Architects. Näyttely. Royal Institute of British Architects. Lontoo, Iso-Britannia (käyty 12.5.2015).

Kartastenpää, Tero. 2016. Tornitalokodista on huikeat maisemat. Uutinen julkaistu 28.2.2016 Helsingin sanomien verkkosivuilla osoitteessa <http://www.hs.fi/koti/a1456372545175> (luettu 4.3.2016).

Lean, Geoffrey. 2008. Britain’s year zero: UK to leap from ‘laggard to leader’ on carbon dioxide emissions. Uutinen julkaistu 24.2.2008 Independentin verkkosivuilla osoitteessa <http://www.independent.co.uk/environment/climate-change/britains-year-zero-uk-to-leap-from-laggard-to-leader-on-carbon-dioxide-emissions-786534.html> (luettu 19.2.2016).

Maccreanor Lavington Architects. Verkkosivut osoitteessa <http://www.maccreanorlavington.com/website/en/> (luettu 13.4.2016).

Mattila, Lars-Erik. 2014. Tulevaisuuden kerrostalo. Diplomityö. Aalto-yliopisto, taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, arkkitehtuurin laitos. Espoo. 76s.

Muthesius, Hermann. 1979. The English House. Lontoo, Iso-Britannia: Crosby Lockwood Staples. 246s. ISBN 0-258-97101-0.

Muthesius, Stefan. 1982. The English terraced house. New Haven, USA ja Lontoo, Iso-Britannia: Yale University Press. 278 s. ISBN 0-300-03176-9.

Nikula, Riitta. 2014. Suomalainen rivitalo. Työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi. Helsinki, Suomi: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 252s. ISBN 978-952-222-568-9.

Oldfield, Philip. 2015. UK scraps zero carbon homes plan. Uutinen julkaistu 10.7.2015 The Guardianin verkkosivuilla osoitteessa www.theguardian.com/environment/2015/jul/10/uk-scraps-zero-carbon-home-target (luettu 18.2.2016).

Olsen, Donald J. 1982. Town planning in London: the eighteenth & nineteenth centuries. 2. painos. New Haven, USA ja Lontoo, Iso-Britannia: Yale University Press. 245s. ISBN 0-300-02914-4.

Osborn, Frederic J. & Whittick, Arnold. 1969. The New Towns, the answer to megalopolis. 2. painos. Lontoo, Iso-Britannia: Leonard Hill Books. 456s.

Ravetz, Alison & Turkington, R. 1995. The Place of Home. English domestic environments, 1914-2000. Lontoo, Iso-Britannia: E & FN Spon. 243s. ISBN 0-419-17980-1.

Stewart, Rachel. 2006. The Classic English Town House. Lontoo, Iso-Britannia: New Holland Publishers. 160 s. ISBN 1-84537-115-1.

Summerson, John. 1993. Architecture in Britain 1530-1830. 9. painos. New Haven, USA ja Lontoo, Iso-Britannia: Yale University Press. 588s. ISBN 978-0-300-05886-4.

Takala, Sami. 2015. Pilvenpiirtäjät tulevat viimein Helsinkiin – 130-metrinen tornitalo Kalasatamaan. Uutinen julkaistu 23.8.2015 Helsingin sanomien verkkosivuilla osoitteessa www.hs.fi/koti/a1440125202823 (luettu 1.3.2016).

Tilastokeskus. 2015. Suomen virallinen tilasto: Asunnot ja asuinolot, Yleiskatsaus 2014: 2. Asuntokunnat ja asuinolot 2014. Saatavissa: www.stat.fi/til/asas/2014/01/asas_2014_01_2015-10-14_kat_002_fi.html (luettu 23.12.2015).

Törmä, Ilkka. 2014. Morphology and Adaptation. Case studies on demolition, modification and use change. Master of Research dissertation. University College London, Bartlett school of Graduate Studies. Lontoo, Iso-Britannia. 108 s.

Ullrich, Tina. 2014. Saksalainen kytketty kaupunkipientalo inspiraation lähteenä - Tutkimus saksalaisen Bürgerhaus-talon perinteestä nykypäivän townhouse-talon rakentamisen arkeen. Diplomityö. Aalto-yliopisto, taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, arkkitehtuurin laitos. Espoo. 160s.

Valtioneuvoston kanslia. 2015. Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. 74s. ISBN 978-952-287-182-4.

Vaughan, Laura & Törmä, Ilkka & Dhanani, Ashley & Griffiths, Sam. 2015. An ecology of the suburban hedgerow, or: 099 How high streets foster diversity over time. Teoksessa: Karimi, Kayvan & Vaughan, Laura & Sailer, Kerstin & Palaiologou, Garyfalia & Bolton, Tom. SSS¹⁰ Proceedings of the 10th International Space Syntax Symposium. University College London, Lontoo, Iso-Britannia. 13.-17.7.2015. Lontoo, Iso-Britannia: Space Syntax Laboratory, The Bartlett School of Architecture, University College London. S. 99:1-99:19. ISBN: 978-0-9933429-0-5.

Vaughan, Richard. 2008. Accordia wins the 2008 Stirling Prize. Uutinen julkaistu 12.10.2008 The Architects’ Journalin verkkosivuilla osoitteessa <http://www.architectsjournal.co.uk/home/accordia-wins-the-2008-stirling-prize/1894160.fullarticle> (luettu 13.4.2016).

Vehviläinen, Iivo & Pesola, Aki & Heljo, Juhani & Vihola, Jaakko & Jääskeläinen, Saara & Kalenoja, Hanna & Lahti, Pekka & Mäkelä, Kaisa & Ristimäki, Mika. 2010. Sitran selvityksiä 39: Rakennetun ympäristön energiankäyttö ja kasvihuonekaasupäästöt. Helsinki, Suomi: Sitra. 125s. ISBN 978-951-563-738-3.

Ympäristöministeriö. 2005. G1 Asuntosuunnittelu. Määräykset ja ohjeet 2005. Suomen rakentamismääräyskokoelma. Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto.

Ympäristöministeriö. 2011. E1 Rakennusten paloturvallisuus. Määräykset ja ohjeet 2011. Suomen rakentamismääräyskokoelma. Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto.

Zedfactory. Verkkosivut osoitteessa www.zedfactory.com/zed/ (luettu 19.2.2016).

Kuvalähteet

Kaikki kuvat ja kaaviot ovat tekijän kädenjälkeä ellei toisin ole mainittu.

Kuva 1: Jaakko Utriainen. 2016. Diplomityön rakennekaavio.

Kuva 2: Jaakko Utriainen. 2016. Iso-Britannian kartta. kartta-aineisto piirretty Google Mapsin mukaan: <https://www.google.fi/maps> (haettu 29.2.2016).

Kuva 3: Archer 1999, s.85.

Kuva 4: Piirretty Barleyn (1986, s. 74-75) mukaan.

Kuva 5: Piirretty Johnsin (1965, s.46) mukaan.

Kuva 6: Archer 1999, s.258.

Kuva 7: Cook 1968, s.142.

Kuva 8: Photoeverywhere.co.uk. Georgian terraced houses with their tall elegant sash windows and arched entrances in London, UK. Kuva saatavilla osoitteessa: <http://www.photoeverywhere.co.uk/britain/london/georgian Terraced HousesP1059984.jpg> (haettu 23.2.2016).

Kuva 9: Muthesius 1982, s.8.

Kuva 10: Muthesius 1982, s.2.

Kuva 11: Muthesius 1979, s.140

Kuva 12: Byrne 1990, s.50.

Kuva 13: Piirretty Muthesiuksen (1982, s.2) mukaan.

Kuva 14: Leebrady99. 2013. Bath Royal Crescent Sweep. Kuva saatavilla osoitteessa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bath_Royal_Crescent_Sweep.jpg (haettu 23.2.2016).

Kuva 15: Muthesius 1982, s.158.

Kuva 16: Piirretty Isonin (1980, s.98-99) mukaan.

Kuva 17: Muthesius 1982, s.153.

Kuva 18: Piirretty Muthesiuksen (1982, s.84) mukaan.

Kuva 19: Byrne 1990, s.17.

Kuva 20: Olsen 1982, s.185.

Kuva 21: Jaakko Utriainen. 2015. Hackney, Lontoo. Valokuva.

Kuva 22: Muthesius 1982, s.96.

Kuva 23: Piirretty Muthesiuksen (1982, s.81) mukaan.

Kuva 24: Piirretty Muthesiuksen (1982, s.95) mukaan.

Kuva 25: Piirretty Barleyn (1986, s. 279) mukaan.

Kuva 26: Piirretty Barleyn (1986, s.282) mukaan.

Kuva 27: Piirretty Muthesiuksen (1982, s.66) mukaan.

Kuva 28: Capper, Phillip. 2006. A street in Bury, 1958. Kuva saatavilla osoitteessa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bury_Lancashire_England_1958.jpg (haettu 23.2.2016).

Kuva 29: Muthesius 1982, s.124.

Kuva 30: Piirretty Chapman ym. (1971, s.141, 229) mukaan.

Kuva 31: Muthesius 1982, s.110.

Kuva 32: Piirretty Chapmanin (1971, s.231) mukaan.

Kuva 33: Piirretty Chapman ym. (1971, s.149) mukaan.

Kuva 34: Muthesius 1982, s.126.

Kuva 35: Piirretty Muthesiuksen (1982, s.132) mukaan.

Kuva 36: Chance, Tom. 2007. BedZED. Kuva saatavilla osoitteessa: <https://www.flickr.com/photos/tomchance/1008213420/> (haettu 4.2.2016).

Kuva 37: Piirretty Burnnettin (1978, s.305) mukaan.

Kuva 38: Feilden Clegg Bradley Studios. 2008. Accordia, Cambridge. Kuva saatavilla osoitteessa: <http://fcbstudios.com/work/view/accordia> (haettu 17.4.2016).

Kuva 39: Tim Crocker. 2010. Claredale st 8. Kuva saatavilla osoitteessa: <http://karakusevic-carson.com/work/claredale-street-the-mansford-estate> (haettu 17.4.2016).

Kuva 40: Alison Brooks Architects. 2012. Newhall Be. Kuva saatavilla osoitteessa: <http://www.alisonbrooksarchitects.com/project/newhall/> (haettu 17.4.2016).

Kuva 41: Jaakko Utriainen. 2016. Suomen kartta. kartta-aineisto piirretty Google Mapsin mukaan: <https://www.google.fi/maps> (haettu 29.2.2016).

Kuva 42: Jaakko Utriainen. 2016. Intiankatu, Helsinki. Valokuva.

Kuva 43: Jaakko Utriainen. 2016. Limingantie, Helsinki. Valokuva.

Kuva 44: Jaakko Utriainen. 2016. Kymintie, Helsinki. Valokuva.

Kiitokset

Haluaisin kiittää kaikkia diplomityöprosessissa mukana olleita ja siinä myötäeläneitä. Kiitokset kuuluvat työn valvojalle Hannu Huttuselle ja ohjaajalle Ilkka Törmälle, jonka kärsivällisestä ohjauksesta, asiantuntemuksesta ja inspiraatiosta oli suurta apua. Kiitokset myös kaikille Aalto-yliopiston Energy Efficient Townhouse -tutkimushankkeeseen osallistuneille, joiden aikaisempaa työtä ilman tämä diplomityö ei olisi saman näköinen. Lopuksi olen onnekas saadessani kiittää kaikkia läheisiäni mittaamattoman arvokkaasta henkisestä tuesta, jonka olen saanut.

Kiitos!

